

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ANADOLU SELÇUKLU KERVANSARAYLARINA AİT MİMARİ
UNSURLARIN RESİMSEL YÜZEYLERDE PLASTİK
ÇÖZÜMLEMELERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Yüksel GÖĞEBAKAN

HAZIRLAYAN
Ali DAĞAŞAN

MALATYA 2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ANADOLU SELÇUKLU KERVANSARAYLARINA AİT MİMARİ
UNSURLARIN RESİMSEL YÜZEYLERDE PLASTİK ÇÖZÜMLEMELERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Ali DAĞAŞAN

DANIŞMAN

Prof. Dr. Yüksel GÖĞEBAKAN

MALATYA-2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ANADOLU SELÇUKLU
KERVANSARAYLARINA AİT MİMARİ
UNSURLARIN RESİMSEL YÜZEYLERDE
PLASTİK ÇÖZÜMLEMELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Yüksel GÖĞEBAKAN

HAZIRLAYAN
Ali DAĞAŞAN

Jürimiz 02.09.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans tezini oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bularak Resim Anasanat, Resim Sanat dalında yüksek lisans tezi olarak kabul etmiştir.

Jüri Üyelerinin

Unvan Ad Soyadı

1. Prof.Dr. Yüksel GÖĞEBAKAN (Danışman)
2. Dr.Öğr.Üyesi Tahir ÇELİKBAĞ (Üye)
3. Dr.Öğr.Üyesi Fahrettin GEÇEN (Üye)

İmzası

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../...../2019 tarih ve .....sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet KUBAT
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Yüksel GÖĞEBAKAN'ın danışmanlığında Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “ANADOLU SELÇUKLU KERVANSARAYLARINA AİT MİMARİ UNSURLARIN RESİMSEL YÜZEYLERDE PLASTİK ÇÖZÜMLEMELERİ” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Ali DAĞAŞAN

ÖNSÖZ

Kadim tarihimizin büyüklüğü içinde kültürümüzü ve sanatımızı asırlar boyunca çok geniş coğrafyalarda aksettirmiş olan eserlerimiz, hepimizin gurur kaynağıdır. Zamanın mahir ustalarının üstün zevk ve sanat duyguları ile meydana getirdikleri bu eşsiz eserler, medeniyetimizin abideleri olarak asırlar boyunca gelişerek devam etmiş ve filizlendikleri yerlere sanat gücümüzün damgasını vurmuşlardır.

Uzun yıllar ihmale uğrayan ve maalesef gerekli araştırmalardan da uzak kalan birçok eserimiz gün geçtikçe harap olmaktadır. Biricik ve tek olan her yapı gün geçtikçe orjinalinden birçok şey kaybetmekte, tekrar onarılsa bile veya rekonstrüksiyonu yapılsa bile aslı kadar kıymetli olmamaktadır. Bu nedenle bu şaheserlerin milletçe benimsenerek korunması milli bir ideal olmalı, bu yöndeki her gayret ve davranış teşvik ve takdir edilmelidir.

Kervansarayların mimari öğelerinin kendi içerisinde olabildiğince devingenliklerinin karşısında aynı yapıların dingin ve mukavemetli görüntüleri, dokusal yansımaları, işlevsellikleri, yapı unsuru olarak kullanılan malzemelerin formları ve renkleri bir bütün olarak ele alındığında, resim yüzeylerinde kullanılabilecek bir imge olduğu düşünülmektedir.

Yüksek Lisans tez konusu olarak ele alınan “Anadolu Selçuklu Kervansaraylarına Ait Mimari Unsurlarının Resimsel Yüzeylerde Plastik Çözümlemeleri” üzerinde durulmuştur. Çalışmalarda, kervansaray mimari unsurları işlevsel, kültürel ve dokusal bağlamda, sanatsal bir üslupla ele alınmıştır.

Bu araştırma sürecinde değerli vaktini bana ayırarak, her daim yol gösterip, bilgi ve deneyimlerini paylaşan, önerileri ile ufukumuzu açan, akademik disiplini ve sanatçı kimliği ile daima örnek alacağım tez danışmanım Prof. Dr. Yüksel GÖĞEBAKAN’a teşekkür eder saygılarımı sunarım. Ayrıca Resimlerin sanatsal analizinde yardımlarını esirgemeyen kıymetli dostlarım Cengiz GÖĞEBAKAN ve Levent İSKENDEROĞLU’na teşekkür ederim.

Son olarak kendilerine ayıracağım zamanlardan tasarruf ettiğim, oğlum Ahmet Said’e, kızım Rezan’a ve eşim Nuray’a destek ve sabırlarından dolayı teşekkür ederim.

Ali DAĞAŞAN

ÖZET

DAĞAŞAN, Ali, Anadolu Selçuklu Kervansaraylarına Ait Mimari Unsurların Resimsel Yüzeylerde Plastik Çözümlemeleri, Yüksek Lisan Tezi, Malatya, 2019.

Bu çalışmada Anadolu Selçuklu döneminde inşa edilen kervansarayların ortaya çıkış sebepleri, tarihsel gelişimleri, hangi güzergâhlarda yapıldıkları, yapıların yönetim ve mimari özellikleri ile sosyo-ekonomik hayata katkıları araştırılmış, derlenen bilgiler ışığında kervansaraylar, tuval üzerine yağlıboya uygulamalarıyla bir imge olarak yansıtılmaya çalışılmıştır.

Ustanın-sanatçının zihninde oluşturduğu mekânın biçime dönüştürülmesinde, çevresinin coğrafi zenginliklerinin, sosyal, kültürel ve en önemlisi sanatsal gelişmişliklerinin düzeyi, etkin bir rol oynamaktadır. Kervansarayların her bölgede farklı bir mimari biçimde olması bu durumun bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. İnşa edildikleri bölgenin ve o bölgede şekillenmiş insanın yansımaları olarak değerlendirebileceğimiz kervansaraylar, geçmiş zamanların sosyo-kültürel yaşanmışlıkların bir toplanma merkezi olarak hafızamızda çok zengin çağrışımlar yaratmaktadır. Anadolu Selçukluları devrinde yoğun biçimde karşımıza çıkan kervansaraylar, konaklık, ribat, han, kervansaray ve sultan hanı gibi kelimelerle isimlendirilen bir Orta Çağ yapı tipidir. Siyasi, ekonomik ve sosyal olarak geçmiş dönemlerde çok önemli roller üstlenmiş olan bu yapılar, özellikle XX. yüzyıldan itibaren günümüze değin önemini yitirmiş ve her biri bir harabe olarak kaderlerine terk edilmişlerdir. Üzerinde yaşadığımız toprakların tapusu niteliğindeki bu tarihi yapılara sahip çıkmak ve ülke ekonomisine çeşitli rollerde kazandırılarak gelecek kuşaklara bu mirasın devredilmesi önem arz etmektedir.

Yapılan bu tez çalışmasında araştırmacı tarafından tuval üzeri yağlıboya tekniği ile uygulamalar yapılmıştır. Bu uygulamaların ana motifini Anadolu Selçuklu dönemine ait kervansaray yapıları oluşturmuştur. Bu yapılar, kullanılan malzemenin sıcaklığı, doğallığı, görsel zenginliği ve tarihe tanıklığı ile bünyesinde barındırdığı kültürel yaşamın izlerinden dolayı tercih edilmişlerdir. Bu kapsamda 10 adet tuval üzerine yağlıboya tekniği ile uygulamalar ortaya konmuş ve daha sonrasında da yapılan bu uygulamaların biçim ve içerik bağlamında analizleri yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu Kervansarayları, Mimari, Resim

ABSTRACT

DAĞAŞAN, Ali, Plastic Analysis of Architectural Elements on Pictorial Surfaces respecting Anatolian Seljuk Caravanserais, Master's Thesis, Malatya, 2019.

In this study, the reasons for the emergence of caravanserais, built during the Anatolian Seljuk period, their historical developments, in which routes they were constructed, the management and architectural features of the buildings and their contribution to the socio-economic life were investigated, and in the light of compiled information, the caravanserais were strived to be reflected on canvas as an image by means of oil painting practices.

The geographical richness of the environment and social, economic and above all the level of artistic development play a significant role in the transformation of the space into shape that master-artist creates in the mind. The fact that the caravanserais have a different architectural style in each region is considered as a result of this situation. The caravanserais, which can be regarded as reflections of the region in which they were formed and of the people formed in that region, create very rich connotations in our memory as a gathering center of the socio-cultural experiences of the past. Caravanserais which were confronted intensely during Anatolian Seljuks period are a type of medieval building named after with the words such as konaklıg, ribat, inn, caravanserai, Sultan inn. Those constructions which played a very significant role as political, economic and social in the past, have lost their importance especially since the 20th century and have been left to their fates as a ruin. It is important to protect those historical structures, which have the feature of being the title deeds of the land we live on, and to transfer this heritage to the next generations by introducing various roles to the national economy.

In this thesis, some practices with technique of oil painting on canvas were made by the reseacher. Caravanserai constructions which belong to Anatolian Seljuk period form the main motif of those practices. Those constructions were preferred due to the warmth, naturalness, visual richness of the material used and due to its witnessing of history and the traces of the cultural life it contains. In this context, 10 practices were applied with oil painting technique on canvas and then these practices that worked on were analyzed in terms of form and content.

Key Words: Anatolian Seljuk Caravanserais, Architecture, Picture

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI	iii
ONUR SÖZÜ.....	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
RESİMLER LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
HARİTALAR LİSTESİ	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KERVANSARAYLAR

1.1. Kervansaray Kelimesinin Kökeni ve Anlamı.....	2
1.2. Kervansarayların Tarihsel Gelişimi.....	6
1.3. Anadolu Selçuklu Dönemi İktisadi ve Ticari Hayat.....	10
1.4. Kervansarayların Kuruluş Sebepleri.....	11
1.5. Anadolu Selçuklu Devleti'nin Ticaret Politikası	13
1.6. Anadolu Selçukluları Döneminde Anadolu'daki Ticari Yolların ve Kervansarayların Güzergâhları	15
1.7. Dünya Mirası Geçici Listesinde Anadolu Selçuklu Kervansarayları.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'DAKİ KERVANSARAYLARIN YAPI, YÖNETİM ve MİMARİ

ÖZELLİKLERİ

2.1. Kervansarayların Yönetimi.....	24
2.2. Kervansarayların Önemi	26
2.3. Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Mimari Üslup ve Plastik Yapı.....	31
2.3.1. Kervansarayların Yapı Malzemeleri	35
2.3.2. Kervansarayların Yapı Elemanları	36

2.3.3. Kervansarayların Plan Elemanları.....	37
2.3.4. Kervansarayların Süslemesi	37
2.3.5. Kervansarayların Plan Tipleri	37
2.4. Mimari Öğeler	42
2.4.1. Taç Kapı (Portal).....	42
2.4.2. Kapılar	43
2.4.3. Pencereleler	43
2.4.4. Dendan.....	44
2.4.5. Merdiven	44
2.4.6. Tandır	44
2.4.7. Süsleme	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU SELÇUKLU KERVANSARAYLARINA AİT MİMARİ

UNSURLARIN RESİMSSEL YÜZEYLERDE PLASTİK ÇÖZÜMLEMELERİ

3.1. Kervansarayların Resimde İmgeye Dönüşmesi.....	48
3.2. Tez Kapsamında Yapılan Çalışmaların Ele Alınışı	50
3.2.1. Kervansaray I	51
3.2.2. Kervansaray II.....	61
3.2.3. Kervansaray III	61
3.2.4. Kervansaray IV	67
3.2.5. Kervansaray V	70
3.2.6. Kervansaray VI	58
3.2.7. Kervansaray VII.....	54
3.2.8. Kervansaray VIII	56
3.2.9. Kervansaray IX	73
3.2.10. Kervansaray X	76
SONUÇ	79
KAYNAKÇA.....	81

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1.1: Ribat-1 Melik Kervansarayı	3
Resim 1.2: Sultanhanı, ...	4
Resim 1.3: Sultan Han.....	5
Resim 1.4: Kızılören Han.....	6
Resim 1.5: Ribat-1 Şerif Kervansarayı	7
Resim 1.6: Ribat-1 Melik kervansarayı	8
Resim 1.7: Susuz Han	11
Resim 1.8: Ribat-1 Anuşirvan.....	13
Resim 1.9: Karatay Han	14
Resim 2.1: Zazadin Hanı.....	25
Resim 2.2: Zazadin Hanı.....	26
Resim 2.3: Zazadin Hanı.....	28
Resim 2.4: Zazadin Hanı.....	31
Resim 2.5: Karatay Han	33
Resim 2.6: Karatay Han taş tezyinatı.....	35
Resim 2.7: Ejder Kervansarayı, Dış Görünümü.....	38
Resim 2.8: Ejder Kervansarayı	38
Resim 2.9: Ağzıkara Han	38
Resim 2.10: Evdir Han	40
Resim 2.11: Evdir Han	40
Resim 2.12: Ashab-1 Kehf Hanı	41
Resim 2.13: Ashab-1 Kehf Hanı	41
Resim 2.14: Kayseri Sultan Hanı Portali	43
Resim 2.15: Sultanhanı, ...	47
Resim 3.1: Adnan Çoker, Yapısal Ritm VIII, 2006, 140x140 cm, TÜAB	48
Resim 3.2: Adnan Çoker, Derleme I, 1994, 162x130 cm, TÜAB	49
Resim 3.3: Adnan Çoker, Mor Dörtgen II, 1998, 140x140 cm, TÜAB.....	50
Resim 3.4: “Kervansaray I”, Ali Dağışan, 80x110 cm, TÜYB, 2012.....	58
Resim 3.5: “Kervansaray II”, Ali Dağışan, 80x110 cm, TÜYB, 2013	61
Resim 3.6: “Kervansaray III”, Ali Dağışan, 80x110 cm, TÜYB, 2013	64

Resim 3.7: “Kervansaray IV”, Ali Dağışan, 80x110 cm, TÜYB, 2017	67
Resim 3.8: “Kervansaray V”, Ali Dağışan, 80x110 cm, TÜYB, 2017	70
Resim 3.9: “Kervansaray VI”, Ali Dağışan, 80x110 cm, TÜYB, 2018	51
Resim 3.10: “Kervansaray VII”, Ali Dağışan, 80x110 cm, TÜYB, 2018	54
Resim 3.11: “Kervansaray VIII”, Ali Dağışan, 80x110 cm, TÜYB, 2018	56
Resim 3.12: “Kervansaray IX”, Ali Dağışan, 80x110 cm, TÜYB, 2018	73
Resim 3.13: “Kervansaray X”, Ali Dağışan, 80x110 cm, TÜYB, 2019	76

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: Ribat-ı Melik Kervansarayı.....	9
Şekil 2.1: Ejder Kervansarayı Planı	39
Şekil 2.2: Ağzıkara Han, Restitüsyon Çizimi.....	39
Şekil 2.3: Ağzıkara Han Planı	40
Şekil 2.4: Evdir Han Planı.....	41
Şekil 2.5: Ashab-ı Kehf Hanı	42

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1.1: Anadolu Selçuklu Döneminde Kervan Yolları ve Selçuklu Kervansarayları ..	16
Harita 1.2: Hitit, Kral ve İskender'in Yolları Haritası	17
Harita 1.3: Roma ve Bizans Yolları Haritası.....	18
Harita 1.4: Anadolu Selçuklu Yolları Haritası	18
Harita 1.5: Anadolu Selçuklu Kervansarayları ve Kervan Yolları Haritası	19

GİRİŞ

Kültür miraslarımıza ait değerler, evrenselleşme serüvenimizde hedeflenen noktaya ulaşmak için kullanacağımız en önemli araçlardır. Bu kıymete sahip önemli mimari unsurlar arasında yer alan kervansarayların, resim çalışmaları açısından imge oluşturabilecek estetiksel değere sahip oldukları düşüncesinden hareketle yapılan bu çalışmada, Anadolu Selçuklu kervansaraylarına ait mimari unsurların resimsel yüzeylerde plastik çözümlenmeleri vurgulanmaya çalışılmıştır.

Kervansaraylar, inşa edildikleri dönemin sosyo-kültürel yapısını, şehir dokusu ve monografisi konusunda da bilimsel veriler sunan; varlıklarıyla gurur duyulan, kültür ve maddi uygarlığımıza şahit gösterilen, sanat tarihimizin bu mükemmel eserlerini gelecek nesillere ulaştırma en büyük görevimiz olmalıdır. Bu görev, en iyi biçimde toplum bilinçlendirilerek yapılabilir (Yerli, 2006). Bu bağlamda kervansarayları yeniden gündem konusu yapmak, bunların korunması ve yaşam alanlarının içine katılması konusunda hassasiyetler uyandırmak, kervansarayların resim sanatının plastiği içerisinde imge olarak kullanımı ile yeni ve özgün sanat eserleri ortaya koymak bu çalışmanın en önemli amacı olmuştur.

Ortaçağın en önemli yapı tipi olan ve insanın her türlü ihtiyacına cevap verecek şekilde planlanmış kervansarayların yapı ve biçim ilişkisini, işlevsel ve estetik tarafıyla resimlemek ve çağdaş Türk resim sanatına farklı yorumlar katmak da çalışmanın amaçları arasındadır. Ayrıca kervansarayların resim sanatının imkânlarını kullanarak yeniden yaşayan ürünlere dönüştürme fikrinin ve ortaya konacak özgün eserlerin, ilgili ana bilim dalına birçok yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

Kervansaray mimarisine ait yok olmakta olan yapı unsurlarını yeniden yaşayan imgelere dönüştürme kapsamında yapılar, yerinde veya çeşitli kaynaklardan incelenerek görsel materyaller oluşturulmuştur. Elde edilen verilerle, konu çerçevesinde resim eskizleri yapılmıştır. Bu eskizler ışığında belirli ebatlarda yağlıboya tekniğinde tuval üzerine resim çalışmaları yapılmış ve bu çalışmaların plastik olarak çözümlenmeleriyle de araştırma sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KERVANSARAYLAR

1.1. Kervansaray Kelimesinin Kökeni ve Anlamı

Farsça, Kârbansaray (kârban-kervan) kelimesinden gelen Kervansaraylar; ticaret yolları üzerinde, yürüyerek bir günde gidilebilecek kadar mesafelerde (8 - 9 saat, 30 - 40 km) kurulmuş, seyahat eden insanların hayvanlarıyla birlikte konaklayabileceği ve her türlü ihtiyacını karşılayabileceği gibi birçok işleve sahip olan büyük yapılar olarak tanımlanabilir. Genellikle su ve ormanın olduğu bölgelere yakın yerlerde inşa edilen kervansaraylar; saldırılara ve olumsuz doğa şartlarına karşı uzun süre dayanacak şekilde yapılmışlardır (Uslu, 1985: 196).

Canlı bir ekonomik yapıya sahip olan bölgelerde, konaklama yerlerinde, ekonomik faaliyetlerin canlı olduğu şehirlerde gerek kervan kabilelerine iştirak eden, gerekse yalnız olarak yolculuk eden insanları, yolculuklarının gece kısımlarında ağırlamak, kervanları dinlendirmek, yolculuğa devam edecekleri zamana kadar mallarını korumak, yolcuların sonraki gün seyahatlerine devam edebilmeleri için son durak olarak yapılan abidevi yapılara Kervansaray denir (Uslu, 1985: 196). Ticaret yolları güzergâhında belli mesafelerde (30-40 km) inşa edilmiş olan bu yapıların dışardan görünümü bir kale gibidir (Mülayim, 1994: 397). İçerisinde genel olarak yatakhaneler, eşyaları koyacak mahzenler, hayvan ve nalband dükkânı, kahve vesaire bulunurken bazılarında mescid de bulunmaktadır. İnsanlar arasında herhangi bir ayırım yapılmaksızın seyahat eden her yolcuya kapısı açık olan kervansaraylar, asırlardır önemli görevler üstlenmişlerdir.

Bu yapılar, kendisinden önceleri İslam dünyasında inşa edilmiş ve benzeri olan ribatların bir devamı şeklindedir. Bundan dolayı Anadolu Selçuklu Devleti zamanında yapılan vakfiye, kronik ve kitabe gibi kaynaklarda bu eserlere “kervansaray” ve “han” ifadeleriyle aynı anlama gelen “ribat” tabiri de kullanılmıştır (Uslu, 1985: 194). Bu durumun belki de en mühim sebebi ribat, han ve kervansaray gibi müesseselerin genellikle “konaklamayla” alakalı yapılar olmalarıdır. Bu konuda örnek vermek gerekirse; Konya-Beyşehir istikametindeki “Kuruçeşme Han”, Malatya-Sivas

istikametindeki “Hekim Han”, Antalya-Burdur yolundaki “Kırgöz Han” ve Kahramanmaraş’ın ilçesi Afşin yakınlarındaki “Eshab-ı Kehf Han” kitabelerinde “Ribat” olarak yer almaktadır (Şeker, 1991: 168).

Resim 1.1: Ribat-ı Melik Kervansarayı, Buhara-Semerkant arasında Malik bozkır Kermin yakınlarında, 11. yüzyılda Şems-ül Mülk unvanı ile bilinen Karahanlı hükümdarı Nasır bin İbrahim tarafından 1078-1079 de inşa edildiği bilinmektedir.

Kaynak: <https://okuryazarim.com/ribat-i-melik-kervansarayi/> (17.07.2019)

İslam mimarisinde önemli bir yere sahip olan ribatlar, inşa edildikleri ilk yıllarda sınır bölgelerinde askeri karakol olarak kullanılırken ülke sınırların genişlemesine bağlı olarak iç bölgelerde kalanların gelişen tasavvuf akımlarıyla tekkelere ve işlev olarak hayır kurumu niteliğinde olan yapılar haline dönüşmüştür. Türklerin İslamiyet’i kabulü ve kısa sürede hâkim güç olmalarıyla beraber ribatların daha ihtişamlı bir görüntü ve işlevsellikte yapılmasıyla kervanları kaldığı saraylara dönüştüğü düşüncesi bugün kabul gören bir görüş olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu’da ticaret belirli merkezlerde yapılmış ve bu merkezlerin yol güzergâhlarında tüccarların konaklaması amacı ile hanlara benzer yapılar inşa etmişlerdir. Yollar üzerinde konaklama yerlerinin olması kuşkusuz antik dönemlerden bu yana bilinen bir uygulamadır. Romalıların Lagerler’i ve Bizanslıların Kseodakion adlı yapıları da yollarda geceleyenler için yapılan hanlardı. Bazen ilginç biçimsel ilişkiler kurulabilmesiyle beraber işlev olarak dünyanın her yerinde yolculara hizmet eden bu tip yapılar var olmuştur. İşlevleri açısından birbirine benzeyen dünya genelinde ticaret yolları ve ticaret merkezi olan şehirlerde kurulmuş bu tür yapılar vardır. Fakat bunların Orta Asya’dan Anadolu’ya kadar uzanan kuşakta önemli bir yapı tipi olarak karşımıza çıkması, Selçuklu döneminde büyük yoğunluğa ulaşmış ve mimari tarihinde

bugüne ulaşan örnekleriyle, İran'daki çok anıtsal örnekler dışında, Anadolu'dan başka çoğunlukla karşımıza çıkan bir ülke yoktur.

İslam ülkelerine özgü bir yapı biçimi olan kervansaraylar hem misafirhane hem de pazar yeri olup savaş zamanlarında erzak ve savaş gereçleri deposu hizmetini görüyorlardı. Anadolu'da sayıları 200'ün üzerinde olan kervansarayların büyük bir kısmı bugün bile ayaktadır. Selçuklu döneminde askeri amaçlar dışında iki önemli amaç için inşa edilmişlerdir. Bunlardan birincisi zengin ticari eşyalar nakleden kervanlara emniyetli konak yerleri sağlamak, bu nedendir ki kervansaraylar dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı koyabilecek bir savunma düzeni ile donatılmışlardı. İkinci önemli amaç da yolcuların her türlü ihtiyaçlarını geceledikleri yerlerde karşılayabilmeleri idi. Bu nedenle kervansaraylarda; yatakhaneler, aşhaneler, erzak ambarları, samanlıklar, ahırlar, hamamlar, mescitler, nalbantlar kısacası her türlü ihtiyaca cevap verebilecek tesisler yer almaktaydı.

Resim 1.2: Sultanhanı, Aksaray'ın Sultanhanı kasabasında olan han 1229 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılmıştır.

Kaynak: <https://www.kulturportali.gov.tr/portal/tarihintaniklarihanlar> (16.07.2019)

1071 Malazgirt zaferinden sonra Selçuklular, Anadolu coğrafyasında fetihlere devam ederken ayrıca fethedilen şehirlerde imar faaliyetlerinde bulunuyorlardı. İmar çalışmaları dönemin ihtiyaçlarına göre yapılmış ve bunlar arasında hanlar da yer almıştır. Özellikle önemli ticaret yolları güzergâhlarında bulunan yerleşim merkezlerinde kervansaray sayısı oldukça çoktu; bunlara örnek olarak Konya, Sivas ve Kayseri verilebilir (Turan, 1946: 195).

Şehir içi hanları işlevlerine göre; tüccarların ihtisas ve cinsine göre belli kısımlara ayrılmıştır. Bezzahlar Hanı, Pamuk Hanı, Saraçlar Hanı, Şekerciler Hanı gibi yapılar,

ticarin çeşitli faaliyetlerinde bulunan tüccarları barındıran hanlardır (Akdağ, 1995: 27). Şehir içinde bulunan hanlar, ticaret yolları güzergâhındaki kervansaraylar gibi bir yapıya ve işleve sahip idi. Mesela bu dönemin hanlarında mescit bulunduğunu ve bu mescitlerde görev yapan imamların olduğunu, hatta bazı hanlarda kütüphane ve medrese gibi kültürel mekânların varlığını birçok kaynakta görebilmekteyiz (Turan, 1946: 195). Kervansaray geleneğinin genel olarak doğunun bu coğrafyasında yaygınlaşması, Büyük Selçuklu İmparatorluğu ve bu imparatorluğun dağılmasından sonra ortaya çıkan küçük devletler sayesinde mümkün olabilmıştır.

Resim 1.3: Sultan Han, Konya-Aksaray yolu üzerinde, Aksaray'a 33 km mesafedeki Sultanhan kasabasında olan han Sultan I. Alâeddin Keykubad tarafından 1228-29'da yaptırılmıştır.

Kaynak: <https://www.dunyabulteni.net/dunyanin-bir-ucu/aksarayin-sultan-hani-h233226.html>
(16.07.2019)

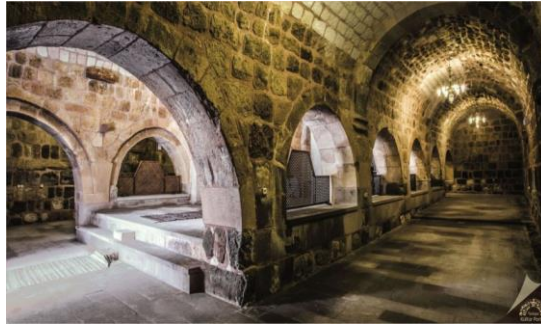
Anadolu Selçuklularda kervansaray yapılarının inşasının yaygın olduğu görülmektedir (Karamağaralı, 1970: 4). Tarih boyunca Anadolu coğrafyası doğu ve batı arasında bir köprü konumunda yer alırken bunun yanı sıra yer üstü ve yer altı zenginlikleri bakımından çeşitli, iklimleri çok az farklı coğrafyalardan oluşan önemli bir ticaret merkezidir. İlk çağlardan bu yana baktığımız zaman Anadolu'da hâkim olan kavimler ve devletler, şehirler kurmuşlar, ticari faaliyetlerde bulunarak burada hayatı canlı tutmuşlardır. Ayrıca bu ticari faaliyetlerin yanı sıra sosyo-kültürel etkileşimlerde yaşanmış birbirlerini etkilemişlerdir. Sanat da bu etkileşimlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu Selçukluları, adını aldığı coğrafyada fethettikleri topraklarda imar çalışmalarında bulunmuşlar, medreseler, camiler, saraylar, kaleler bilhassa ticaret yolları üzerinde kervansaraylar yapmışlardır. İnşa ettikleri bu yapılar ile Türkiye coğrafyasında çok ciddi bir iskân politikasının izlendiği de görülmektedir. Kısa

sayılabilecek bir zaman diliminde Anadolu’da kurulan bu ihtişam bizlere uygarlığın doğup geliştiği bölgenin Asya olduğunu ispatlamaktadır (Tabakoğlu, 1994: 42-47).

Selçukluların inşa ettiği kesme taşlardan yapılmış ve destek kuleleriyle sağlam hale getirilmiş yüksek duvarlarıyla görkemli bir kaleyi andıran kervansarayların başka bir ismi de “dârü’z-ziyâre”dir. Çünkü bu kervansaraylar yolcular ile tacirlerin bütün ihtiyacını karşılayacak şekilde planlanarak inşa edilmişlerdir (Taştan, 2010: 6).

XIII. yüzyılda Selçuklu kervansarayları, Anadolu coğrafyasının ekonomik yapısını, ticari aktivitelerini ve buna bağlı olarak gerçekleştirilen siyasi anlayışını ortaya koyması açısından önemli bir yere sahiptir. Uzaktan bakıldığı zaman bir kaleyi andırırken içeriye girildiğinde bir yolculuğun, bir konaklama mesafesinde ticaret kabilelerinin bütün ihtiyaçlarını karşılayabilecek teşkilatı mevcut olan bu eserler; ne ehemmiyet ne de keyfiyet açısından İslam dünyasının hiçbir bölgesinde emsaliyle karşılaşılmayacak bir değerdedirler (Turan, 1971: 93). Büyük Selçuklu imparatorluğunda ticari faaliyetler kervansaraylar sayesinde çok canlı olmuştur. Kervansarayların ticaret için önemini kavrayan Selçuklu sultanları da kervansaray yapımına büyük önem vermişlerdir.

Resim 1.4: Kızılören Han, Konya-Beyşehir güzergâhı üzerinde olan han Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında, Emir Kandemir tarafından 1206 yılında inşa edilmiştir.

Kaynak: <https://www.kulturportali.gov.tr/portal/tarihintaniklarihanlar> (16.07.2019)

Orta Asya bozkırlarında ortaya çıkan kervansaray, İran’da gelişmiş ve Anadolu coğrafyasında Anadolu Selçukluları ile zirveye ulaşmış eşsiz eserlerdir. Sonuç olarak Anadolu’daki Selçukluların hâkimiyeti bu coğrafya parçasının İslam âleminin çok yoğun ekonomik faaliyetlerin meydana geldiği bölgeler arasına bu yapılar sayesinde sokmuş ve bu ülkenin tarihinde muazzam bir dönem başlatmıştır (Turan, 1971: 94).

1.2. Kervansarayların Tarihsel Gelişimi

Kervansaray kelimesi köken olarak Farsça olup XIII. yüzyılda karbansaray kelimesinden türetilmiştir. Orta Asya’da kervansaraylar etrafı duvarlar ile çevrilmiş çarşı ve pazarlardan meydana geliyordu (Ögel, 1991: 379- 385).

Kervansarayların, Türk tarihi ve Türk sanatı açısından önemini anlayabilmek için bu eserlerin tarihsel gelişimi ve bu süreci bilmek önemlidir. Öyle ki bu tarihi eserler, Türk İslam Tarihi Kültür ve Medeniyetinin temel yapı taşlarıdır (Aslanapa, 1978: 32).

Göktürk Devletinin önemli kağanlarından biri olan Bilge Kağan ve Kültigin, birbirinden bağımsız hareket eden Türk topluluklarını bir araya getirmek için ekonomik bir strateji olarak kervansarayları kullanmışlardır. Dış ülkelerle yapılan kervan ticareti sayesinde milletlerarası ilişkiler güçlenmiş ve canlı bir ticari hayata kavuşulmuştur (Ögel, 1991: 365). Bununla birlikte Göktürk kitabelerinde normal ticaret kervanlarının yanında bir de ülkeye vergi geliri sağlayan kervanlardan söz edilmektedir (Ögel, 1991: 369). Türk tarihinin ana kaynaklarında “Argış” olarak geçer.

Orhun kitabelerinde “Moyanlık” olarak bahsedilen konaklama ve dinlenme merkezlerinden bahsedilmektedir. Moyanlık, genel anlamı ile Türklerin hayır ve yardım amacı ile kurdukları konaklama merkezleridir. Uygurlar ile Çin arasında 639 yılında ittifak sağlanınca, Çin’in başkentinden Uygur iline doğru giden güzergâh üzerinde bir kısmını Çinlilerin bir kısmını da Uygurların yaptığı 68 tane askeri hanın varlığı tespit edilmiştir (Aytaç, 2002).

Resim 1.5: Ribat-ı Şerif Kervansarayı, Merv-Nişapur yolu üzerinde bulunan yapı 1114-15 tarihleri arasında Büyük Selçuklu sultanı Melikşah’ın oğlu Ebu Şuca Muhammed zamanında, Merv valisi Şerafeddin Ebu Tahir bin Sadettin bin Ali El Kumi tarafından yaptırılmıştır.

Kaynak: <https://www.sanatin Yolculugu.com/ribat-i-serif-kervansarayi/> (17.07.2019)

Bu durum Türklerin İslam dinine geçmeden önce bu yapıları inşa ettiklerini göstermekle beraber amaç ve işlevsellikleri açısından Türk mimari tarihinde kervansaray yapılarının Karahanlılar döneminde inşa edilmeye başladığı görülmektedir. “Ribat” adı verilen bu yapılar dört eyvanlı, küçük binalardır. Karamanlılardan sonra bu geleneği Gazneliler de sürdürerek aynı ad altında mimari eserler inşa etmişlerdir. Karamanlıların ve Gazneliler’in inşa ettikleri bu eserler, mimarileri ve planlarıyla Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklularına miras kalmış ve onlarda bu yapıları daha özgün hale getirerek en gelişmiş biçime ulaştırmışlardır. Özellikle Selçuklu kervansaraylarının pek çoğu ve zirveye ulaşmış olanları XIII. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiştir. Sultan II. Kılıçarslan’dan sonra, Selçuklu tahtına gelen I. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykavus ve Alâeddin Keykubad gibi büyük sultanların hâkimiyetleri boyunca bu devir, Selçuklu Devleti’nin siyasi ve askeri kudretinin zirveye ulaştığı, Anadolu’da emniyet, huzur ve refahın tam olarak sağlandığı ve ticaretin devlet tarafından hem teşvik hem de himaye edildiği bir altın çağ olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu’da sağlanan bu şartlar neticesi olarak milletlerarası ticaret yolları Anadolu’ya intikal etmiş ve bu coğrafya parçası, Asya ile Avrupa’yı birbirine bağlayan bir köprü olmuştur (Karamağaralı, 1970: 25). Bu köprü geçişinin güvenli ve günün şartlarına göre konforlu olması Anadolu’da kısa olarak değerlendirilebilecek bir geçmişi olan Selçukluların ulaştığı uygarlık seviyesinin bir göstergesi olmaktadır. Anadolu Selçuklu devrinde teknik ve işlevsellik olarak zirveye ulaşan bu yapılar, dönemin sarayları gibi inşa edildikleri için kervansaray olarak isimlendirilmişlerdir.

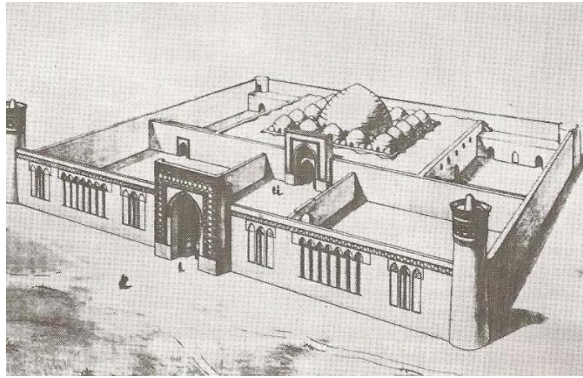

Resim 1.6: Ribat-ı Melik kervansarayı, Buhara-Semerkant yolu üzerinde bulunan eser, Karahanlılar döneminde 1078-79 yılında Hükümdar Nasır bin İbrahim tarafından yaptırılmıştır.

Kaynak: <http://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/ribati-serif> (17.07.2019)

İslam toplumlarının ortaya koyduğu hayır ve sosyal faaliyetlere hizmet eden bu kuruluşlarının başında yer alan kervansaraylara birçok yönüyle benzeyen yapıların, Romalılar döneminde, Anadolu’da sınır bölgelerinde ve stratejik öneme sahip yerlerde, askerlerin sürekli içinde bulunduğu “castel” veya “castrum” diye ifade edilen yapılar bulunmaktaydı. Genel olarak askeri amaçlar için inşa edilmiş olan castrumlar aynı zamanda barınma için de kullanılmıştır (Uslu, 1985:196). Araplar, İslam dininin ilk dönemlerinde stratejik önem sahip yerlerde cihat için hazırda beklettikleri askeri birliklerini ve savaş tertibatlarını “ribat” olarak isimlendirilen yapılarda bulundurlardı (Ödekan, 1995:104). Kervansaraylar ile özellikleri bakımından bazı farklılıklar gösteren ribatlar VIII. yüzyıla kadar faaliyet göstermiştir. Bu yapılar, Roma castrumlarında olduğu gibi önemli yol güzergâhlarına ve sınırlardaki stratejik noktalarda yapılmıştır. Tarih içinde yüklendikleri rollerin sonucunda, ribatlar çok değerli birer mimari eser olarak ünlenmişlerdir (Berkol, 1973: 345). Sınır bölgelerinde stratejik noktalarda inşa edilen bu yapılarda yiyecek ve yatılacak mekânlar, silah deposu, ambar, mescit, hamam ve ahırlar bulunmaktadır (Turan, 1946: 186). Buraya gelen askerlerin tüm ihtiyaçlarını karşılayan yapılardır. Askeri amaçlarla kurulan ribatlar zamanın şartlarına göre özellikleri bakımından farklı anlamlar taşımaya başlamıştır. Zamanla dervişlik kurumunun yayılması ile Mısır, Filistin ve Suriye’de ribatlar; hankah, zaviye ve tekkelere dönüşmüşlerdir. Ticari yollar ve askeri noktalarda bulunan ribatlar ise kervansaraylara dönüşmüştür. Asya’da ise daha çok kervansaray olarak gelişim göstermiştir (Ödekan, 1995: 388; Karamağaralı, 1970: 4).

Şekil 1.1: Ribat-ı Melik Kervansarayı, Buhara-Semerkant yolu üzerinde bulunan eser, Karahanlılar döneminde 1078-79 yılında Hükümdar Nasır bin İbrahim tarafından yaptırılmıştır.

Kaynak: Aslanapa, O., 2003: 47

Türklere ait ilk kervansaray örneği Karahanlı devleti döneminde rastlanmaktadır. Mimarisi ve planları ile daha sonraları Büyük Selçuklular Dönemi'nde yapılacak olan kervansaraylar için örnek teşkil etmişlerdir (Bektaş, 1999: 38). Büyük Selçuklular, Karahanlılar ve Gazneliler'in geliştirdiği kervansaray mimarisini daha da ileriye taşıyarak muazzam eserler yapmışlardır (Aslanapa, 1978: 94). Büyük Selçukluların kervansaray yapımını ülkenin geneline yaymaları sonucunda birçok devletle ticari ve ekonomik ilişkileri gelişme göstermiştir.

Osmanlılar da, Selçuklular gibi fetihle buldukları toprakları bir baştan bir başa yaptırdıkları kervansaraylar sayesinde ticari ve ekonomik hayatlarını canlı tutmayı başarmışlardır. Kervansaraylar da ribatlar gibi zamanla değişime uğramıştır. Bu değişimin en büyüğü Anadolu coğrafyasında görülmektedir. Çünkü bu dönem işlevselliğinin yanı sıra birer sanat eseri olmuşlardır. Anadolu coğrafyasında ticaret yolları üzerinde inşa edilen kervansaraylar ile bu coğrafyada ticari faaliyetlerin her dönem canlı olması sağlanmıştır.

1.3. Anadolu Selçuklu Dönemi İktisadi ve Ticari Hayat

Selçuklular, Antalya ve Alanya'dan başlayıp Isparta, Konya, Aksaray, Kayseri, Sivas, Erzincan ve Erzurum gibi büyük merkezlerden geçerek İran ve Türkistan'a ulaşan doğu-batı istikametindeki yol üzerinde; Konya-Akşehir istikametinden İstanbul'a ve Batı Anadolu vadilerine ulaşan yol üzerinde; Konya, Ankara, Çankırı, Kastamonu, Durağan, Sinop istikametindeki ve Sivas, Tokat, Amasya, Merzifon, Samsun hattıyla Sinop'a ulaşan güney-kuzey istikametinde ve Kayseri'den Elbistan, Malatya, Diyarbakır üzerinden doğu Anadolu ve Irak'a giden yollar üzerinde pek çok kervansaray yaptırmışlardır (Aytaç, 2006). Yaptıkları bu kervansaraylar sayesinde iktisadi ve ticari hayat çok canlı olmuştur. Bu canlılık ekonomik olarak güçlenmeyle beraber fetih edilen bu coğrafyanın yurt olmasını hızlandırmıştır. Kervansarayların bu önemini bilen Büyük Selçuklu sultanları kervansaray yapımına büyük önem vermişlerdir. Nitekim bu konuda Nizamülmülk, kervansaray inşa edilmesini; kanal açmak, köprü kurmak, köyleri imar etmek, şehirlere kaleler inşa etmek, medrese yapmak gibi işlerle birlikte birtakım görevleri Selçuklu Sultanlarının vazifeleri arasında gösterir (Turan, 1971: 188).

Resim 1.7: Susuz Han, Antalya-Burdur yolu üzerindedir. Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde (1237-1246) yapılmıştır.

Kaynak: <https://www.kulturportali.gov.tr/portal/tarihintaniklarihanlar> (19.07.2019)

Büyük Selçukluların; Türkistan, Harezm, İran, Azerbaycan, Horasan, Maveraiünnehir, Irak, Bağdat, Suriye ve Anadolu’da yaptırdığı kervansaraylar neticesinde, birçok ülke ile ticari ve iktisadi ilişkileri artmıştır.

Selçuklular ticari kervansaraylara askeri muhafızlar koyarak kervanların güvenliğini sağlardı. Hatta zarara uğrayan bir kervancının zararı, devlet hazinesinden mevcut hukuka göre ödenirdi. Aynı durum yabancı tüccarlar için de geçerliydi. Selçuklular, yabancı devletlerle imzalanan önemli ticari anlaşmalar sonucunda “devlet sigortası” denen sistemi geliştirmişlerdi. Ticari ve iktisadi faaliyetlerin kesintisiz devam edebilmesi için, kervansarayların güvenliği hususu büyük önem taşımaktaydı. Herhangi bir kervan, saldırıya uğrarsa veya soyulursa sultan, zararı öderdi, kervanı soyanlar şiddetle cezalandırılırdı. Hatta kervanı soyanlar üzerine askeri seferler düzenlenirdi (Aslanapa, 1993).

Kervansaraylar inşa edildikleri yerlere göre şehir içi hanları ve şehir dışı (menzil) hanları olmak üzere ikiye ayrılırdı. Sultanlar, bunların hanımları ve dönemin diğer devlet büyükleri tarafından yaptırılan bu yapıların tamamı vakıf eserleridir. Buralarda zengin-fakir, hür-köle, müslim-gayrimüslim farkı gözetilmeden herkese eşit olarak hizmet verilmekteydi. Burada yolculara ücretsiz barınma, yemek için aşevi, mescid, nalbant, ticari eşyalar için depolar, araba tamirhanesi, şifahane, kütüphane, hamam, ayakkabı tamircisi, hayvanlar için ücretsiz yem ve bakıcı, fakir yolculara ücretsiz ayakkabı, hasta yolcular için ücretsiz tedavi ve ilaç, eşyası kaybolan yolcular için kaybolan eşyasının bedelinin ödenmesi, ölen fakir yolcuların defin masraflarının karşılanması gibi hizmetler veriliyordu ve bu hizmetlerin giderleri vakıflar yoluyla karşılanıyordu (Yiğit, 2002: 301).

1.4. Kervansarayların Kuruluş Sebepleri

Anadolu'da Selçuklular zamanında kervansarayların ortaya çıkması Selçuklu yönetimi tarafından yürütülen ticaret politikasının bir tezahürüdür. Bu amaçla ticaretin Anadolu üzerinden gerçekleşmesini sağlamak amacıyla XIII. yüzyılda bu coğrafyada çok sayıda kervansaray inşa edilmiştir (Karpuz, 1995: 59). Bu yapıların inşasında iki önemli husus göz önünde bulundurulmuştur:

1. Zengin ticari malzeme taşıyan kervanların güvenliğini sağlamak,
2. Yolcuların konakladıkları ve geceledikleri yerlerde her türlü ihtiyaçlarını karşılamak.

Bu durum devlete maddi olarak bir yük getirmemektedir. Aksine iç ve dış ticaretin gelişmesi ülkeyi ekonomik olarak güçlendirmektedir (Polat, 1992: 11). Selçuklu fetihleri neticesinde Anadolu, dünya ticaret yollarına açılmış ve ülke iktisadi ve kültürel bakımından gelişme göstermeye başlamıştır. Miryakefelon Zaferi'nden sonra yol güvenliğinin tesis edilmesiyle, dünya ticaret yolları Anadolu'daki ticareti canlandırmaya başlamıştır. Bu sayede Anadolu değişik ülkelerden ticaretle uğraşan insanların faaliyet alanı olan ticaret merkezi haline gelmiştir (Tabakoğlu, 1994: 1).

Avrupa'da meydana gelen iktisadi ve kültürel hareketle doğu-batı arasında ticari ve kültürel faaliyetler gittikçe geliştirilmiştir. Bu gelişme Anadolu'yu milletlerarası yolların bir güzergâhı haline getirmiştir (Batmaz, 1994: 28). Doğu ile batı arasındaki önemli ticaret yollarından biri olan ve geniş bozkırlar üzerinden geçen tarihi İpek Yolu'nu elbette menzil yapılar olmadan aşmak mümkün olmazdı. Orta Asya bozkırları üzerinde menzil noktalarında, ticaret yolları güzergâhında kurulmuş bulunan kervansarayların ortaya çıkışını tarihi ipek yolu hazırlamıştır. Bu yolun birçok noktasının göçebe bölgelerine rastlayışı da güvenlik meselesine önemle eğilmek gereğini ortaya çıkarmış ve bu medeni yapıları yolcuların bütün isteklerine cevap verecek şekle büründürmüştür (Cezar, 1977: 392). Bütün bu bilgiler ışığında Selçuklu Türkiye'sinde kervansarayların kuruluşunda en etkili sebebin ekonomi olduğu göze çarpmaktadır.

Resim 1.8: Ribat-ı Anuşirvan, Simnan-Şahrud yolunda, Ehvan'da taş ve tuğladan yapılmış olan kervansaray, Tuğrul Bey zamanında yapılmıştır.

Kaynak: <https://www.cokbilgi.com/yazi/buyuk-selcuklularda-kervansaraylar/> (15.07.2019)

XIII. yüzyılda Asya'nın ve kuzeyin malları Türkiye üzerinden taşınmış; Konya, Antalya, Sivas, Sinop gibi şehirlerde zengin tüccarlar ikamet etmiştir. Böylelikle bütün şehirlerde ticari faaliyetler yoğunlaşmış ve devletin gelirleri de bu oranda artmıştır. Hatta bazı şehirlerde milletlerarası pazarlar, fuarlar kurulduğu bilinmektedir (Sümer, 1985: 2). İnşa edilen kervansaraylarda alışveriş yapılmakla birlikte, özellikle kervansarayların önünde dükkânlar bulunurdu. Ezine Pazarhanı bu şekilde kurulmuş yerleşim birimlerinden biridir (Karpuz, 1995: 59).

Kıymetli ticari mal taşıyan kervanları, sınır boylarında düşman kuvvetlerinden, göçebe ve eşkiya tacizlerinden koruyarak, güvenli konak yerleri temin etmek zorunluluk arz etmekteydi. Bundan dolayıdır ki inşa edilen kervansaraylar, müstahkem surlarla çevrilmiş, surların üzerinde kale ve burçlar inşa edilmiş, kapıları demirden yapılmış, bu nedenle her türlü saldırıya karşı koyabilecek bir koruma tertibatıyla donatılmış muhteşem yapılar olarak zuhur etmişlerdir (Batmaz, 1994: 46). Kervansarayların inşasında etkili olan diğer bir önemli neden de, yolcuların konakladıkları ve geceledikleri yerlerde, her türlü ihtiyaçlarını temin etmek idi. Gerçekten bu maksattan dolayı vücuda getirilen kervansaraylar dikkate şayan yapılardır. Bu yapılarda konaklayan yolcular, zengin olsun fakir olsun her nevi ihtiyacını karşılama imkânına sahipti (Turan, 1996: 360).

Kervansaraylar, kervan yollarını, ticaret hayatını tam bir güvenceye aldığı gibi hac yollarının güvenliğini sağlamak gibi önemli bir görevi de üstlenmekteydi (Aslanapa, 1963: 26).

1.5. Anadolu Selçuklu Devleti'nin Ticaret Politikası

Anadolu Selçuklularında cereyan eden büyük ticari faaliyetlerinin birinci sebebi umumi şartların Türklerin lehinde gelişmesi, ikincisi ise Anadolu Selçuklu Devleti'nin gütmüş olduğu iktisadi ve ticari siyasettir (Batmaz, 1994. 33). Kervansaray ananesi Orta Asya'da doğmuş, Anadolu'da gelişimine devam ederek zirveye ulaşmıştır. Anadolu Selçukluları döneminde ticaret de buna paralel bir çizgi sergilemektedir. Anadolu'nun doğu ile batı arasındaki ticareti sağlayan yollar üzerinde bulunması Selçuklu Sultanlarına iyi bir ticaret politikası güdüldüğünde ekonominin ve ticaretin gelişeceği fikrini uyandırmış ve sultanlar gecikmeden bu politikalarını uygulamışlardır.

1071 Malazgirt Meydan savaşından sonra Anadolu'ya yerleşimlerin başlaması ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin filizlenerek büyümeye başladığı bu ilk dönemlerde Ermeni ve Gürcülerin ticaret kervanlarını yağma etmeleri sebebi ile savaşlar vukua gelmiştir. Temel amaçları ticareti canlı tutmak olan Selçuklular bu sebeplerden dolayı kervansaraylar yapmaya başlamıştır. Ayrıca Sinop, Alanya gibi limanların fethi de önemli bir etken olmuştur. Nizamülmülk'ün kervansaray yapımını sultanların görevleri arasında sıralaması Selçuklu sultanlarını bir anlamda mecbur bırakarak birçok sayıda kervansaray, han imar etmelerini ve bunlara vakıflar bağlamalarını sağlamıştır. Dolayısı ile ticaret gelişerek ekonomiye büyük katkıda bulunmuştur. Ticari kurumların geliştirilmesi Anadolu'nun ticaret bölgesi olması özelliğini güçlendirerek bölgede milletler arası mübadele hacmini çok genişletmişti. Öyle ki ticaretin herhangi bir yolla engellenmek istenmesi savaş sebebi sayılmaktaydı (Tabakoğlu, 1994: 115).

Resim 1.9: Karatay Han Kayseri-Malatya güzergâhında, Karadayı köyündedir. Kitabesinde yapının Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad zamanında tamamlandığı belirtilmektedir.

Kaynak: <https://www.kulturportali.gov.tr/portal/tarihintaniklarihanlar> (15.07.2019)

Selçuklu hükümdarları tüccarların çıkarlarını titizlikle koruyorlardı. Birileri tarafından tüccarın soyguna uğraması, gasptan şikâyetçi olması durumunda sultan soyguncuyu cezalandırmak için üzerine yürüyordu. Tüccardan çalınan, onun yitirdiği her şey, savaş ganimetinden ya da valilerin elindeki yedek akçeden karşılanıyordu. Eğer herhangi bir nedenle zarar yerinde kapatılmadıysa tümüyle hazineden ödeniyor ve sonra zararı verene yansıtılıyordu (Batmaz, 1994: 51). Devletin malları soyulan tüccarın zararını hazineden ödemesi zamanına göre bir çeşit devlet sigortası demektir. Selçuklu hükümdarları bac ve gümrük vergilerine tamamen kaldırarak veya çok düşük oranlara indirerek (%10'dan %2'ye) ticareti destekliyor ve teşvik ediyorlardı (Turan, 1971: 285-343).

I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1211) döneminde Türkiye üzerinde yoğunlaşan transit ticaret yollarının önemini bilmesi, seferlerde ve fetihlerde buna yönelik siyasetin etkili olmasını sağlıyordu. Gerçekten Bizans'ın Haçlılar tarafından parçalanması üzerine kervan yollarında bir emniyetsizlik görülünce Sultan Keyhüsrev Karadeniz ve Akdeniz ticaret yollarını açmak üzere seferler yapmıştır. Antalya'nın fethi (1207) Türkiye'nin ticari ve iktisadi gelişmesini hızlandırmış, Selçuklular ilk defa haçlılarla ticaret anlaşmaları yapmışlardır. Böylece I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında sağlanan siyasi güvenlik ortamı içerisinde ve kervan yolları ile tüccarın himayesi sayesinde Anadolu milletleri arası bir transit ticaret merkezi haline gelmiştir. Oğlu I. İzzettin Keykavus zamanında da bu ortam geliştirilmiştir (Tabakoğlu, 1994: 116). I. Alâeddin Keykubad (1220-1237) kültür faaliyetlerinin yanında iktisadi uygulamalarıyla da Türkiye'yi yüksek bir medeniyet seviyesine çıkartmıştır. Avrupa-Asya, Kuzey-Güney ticareti bu dönemde çok yoğunlaşmış Anadolu transit ticaret merkezi olma özelliğini en üst seviyeye ulaştırmıştır. I. Alâeddin Keykubad'ın Ermenilere, Rumlara, Haçlılara ve özellikle Suğdak'a (Kırım) karşı giriştiği seferler ticari siyasetin gereğidir. Venedik tacirlerine Anadolu'da serbest ticaret hakkı tanınmış %2'den fazla gümrük alınmaması, altın, gümüş ve zahirenin vergiden muaf olduğu belirtilmiştir.

Anadolu'da gelişen kavimler arası ticari faaliyetler iktisadi ve sosyal gelişmeyi hızlandırmış, Keykubad bu sayede büyük inşaat faaliyetlerine girişmiştir (Tabakoğlu, 1994: 117).

1.6. Anadolu Selçukluları Döneminde Anadolu'daki Ticari Yolların ve Kervansarayların Güzergâhları

Anadolu coğrafyasında çok sayıda kervansaray inşa edilmesi, Anadolu Selçuklu sultanlarının takip etmiş oldukları ticari ve iktisadi politikalarının ve Anadolu coğrafyasının sahip olduğu jeopolitik konumun doğal bir sonucudur. Ve bunun neticesinde Anadolu, yüzyıllardır kıtalararası transit ticaret merkezi olmuştur (Yakar ve Yılmaz, 2008: 2).

Anadolu Selçukluları zamanında, Anadolu'daki transit ticaret yollarının en önemlisi kuzey-güney istikametinde olanıydı. XII. yüzyıldan itibaren büyük bir canlılık gösteren bu güzergâh Bağdat ve Halep'ten başlıyor, Malatya-Sivas-Trabzon'u takip ederek Karadeniz'e çıkıyordu. Sinop ve Alanya'nın fethiyle açılan yeni güzergâh, Alanya-Antalya-Konya-Aksaray-Kayseri-Sivas-Erzincan-Erzurum üzerinden İran'a ve Gürcistan'a ulaşıyordu. Bu yolun Sivas'tan güneydoğuya ayrılan bir kolu Sivas-Malatya-Diyarbakır-Mardin-Musul-Bağdat ve Basra güzergâhını izliyordu. İstanbul'dan başlayan başka bir güzergâh İstanbul-İzmit-İznik-Eskişehir-Akşehir-Konya-Ulukişla-Adana-Halep-Şam-Mısır istikametindeydi (www.rasitgokhansucu.com/anadoludaticaret-yollari/, 22/03/2019).

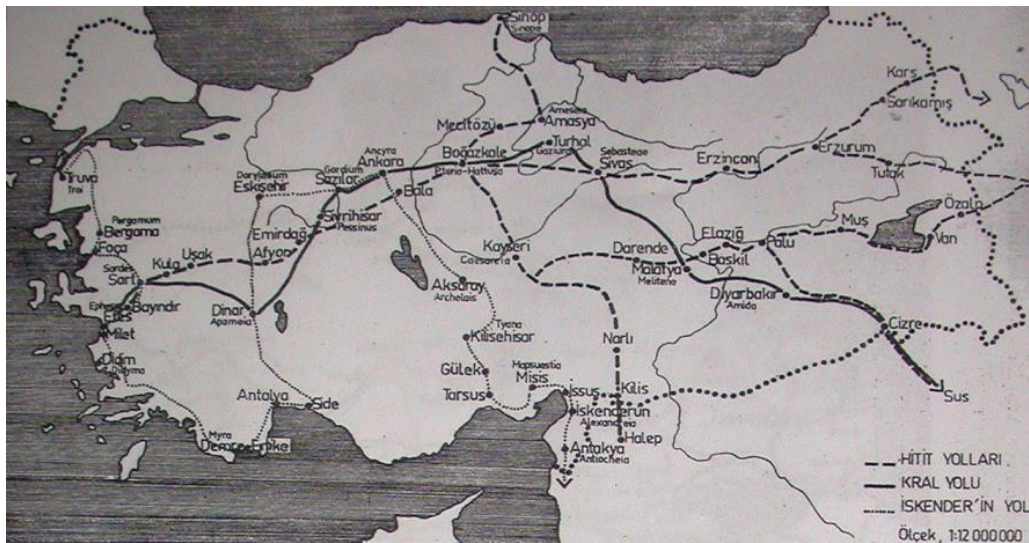
Harita 1.1: Anadolu Selçuklu Döneminde Kervan Yolları ve Selçuklu Kervansarayları

Kaynak: Bektaş, C., 1999: 23

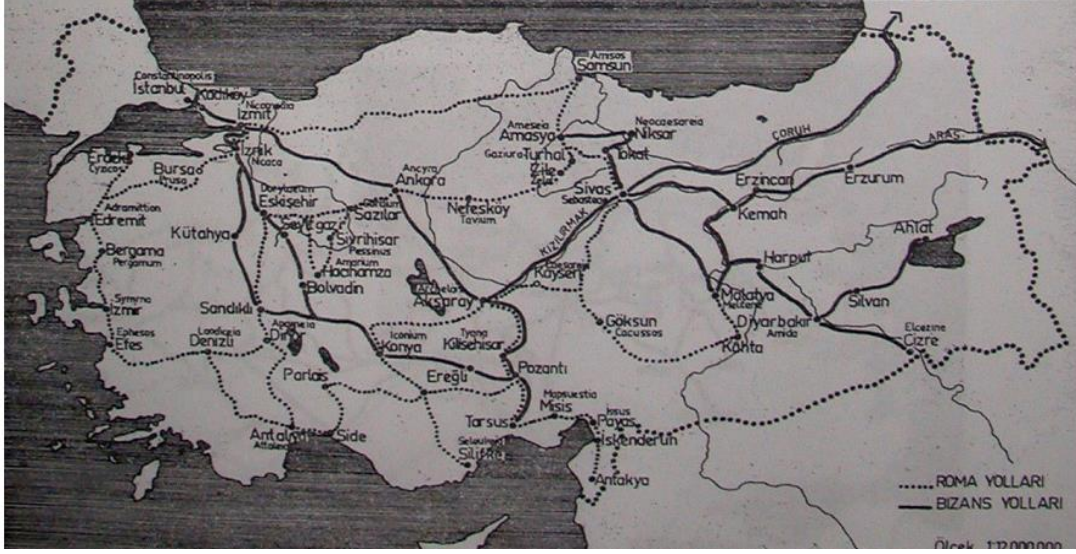
Anadolu Selçuklular döneminde, Anadolu'da bugünkü harabelerine göre, ana güzergâhlardan olan Alanya – Antalya – Konya – Aksaray – Kayseri – Sivas - Erzincan-Erzurum merkezlerini takip eden doğu-batı yolu üzerinde inşa edilen önemli kervansaraylar şunlardır: Alanya civarında Şerefzâh Hanından (II. Keyhüsrev) kuzeye doğru menzil sıra ile Evdir Han (I. İzzeddin Keykavus), Kırkgöz Hanı (II. Keyhüsrev), Susuz Han ve İncir Hanı (Burdur ve Isparta civarında, II. Keyhüsrev), Uluborlu'ya bağlı Dadil Köyünde Er-tokuş (I. Keyhüsrev-I. Keykubad zamanı), Akşehir'in batısında İshaklı Hanı (Sahip Fahreddin Ali), Akşehir ile Ilgın arasında Altun-aba (Argıt Han) gibi kervansaraylar vardır. Konya, Aksaray ve Kayseri arasında Zencirli, Obruk, Kaymaz, Zazadin (Sadeddin Köpek), Aksaray ile Ürgüp arasında Hoca Mesud, Alai (Nevşehir yolunda), Pervane, Latif Kervansarayları bulunmaktadır (www.rasitgokhan.sucu.com/ana-doluda-ticaret-yollari/, 22/03/2019).

Kuzey güney yolu üzerinde, Kayseri'nin 40 km. doğusunda Karatay Hanı, Kayseri ile Sivas arasında, Kayseri'den 40 km. ileride Sultan Hanı (I. Alâeddin Keykubad), Lala Han; Sivas ile Tokat arasında sıra ile Yeni Han (İlhanlılar zamanı), Çiftlik Hanı, Tokat ile Zile arasında Hatun Hanı (Pazar Hanı, II. Gıyaseddin Keyhüsrev), daha ileride Azine Pazar Hanı gibi meşhur kervansaraylar mevcuttur. Bu büyük kervansarayların hemen hepsi XIII. yüzyıla aittir. Kısa sürede bu kadar çok kervansaray inşa edilmiş olması, o dönemde iktisadi ve ticari hayatın ne kadar canlı olduğunu göstermektedir (Turan, 1946).

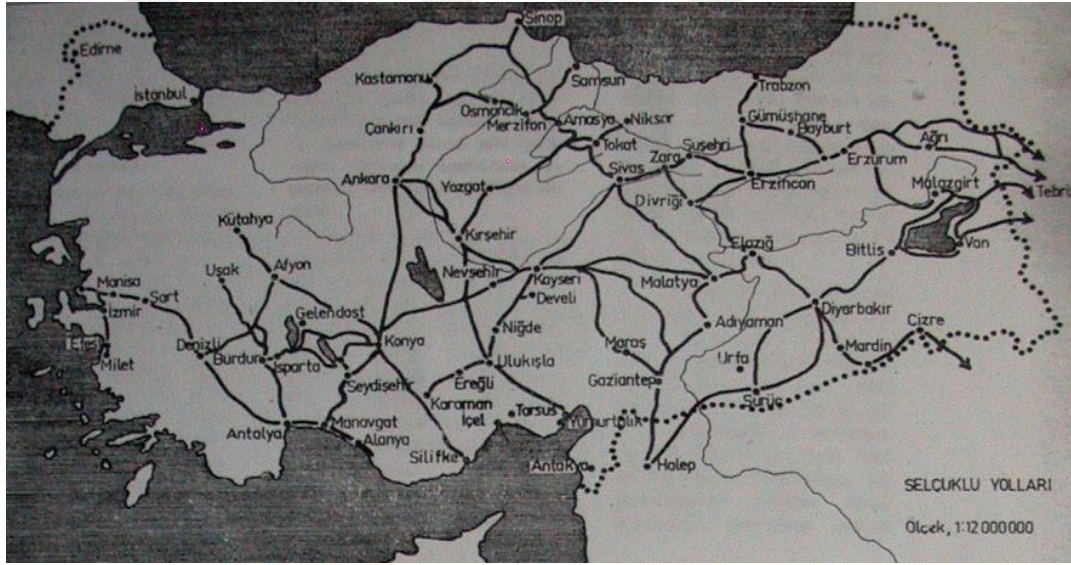
Harita 1.2: Hitit, Kral ve İskender'in Yolları Haritası

Kaynak: Koşay, H. Z., 1974: 63

Harita 1.3: Roma ve Bizans Yolları Haritası

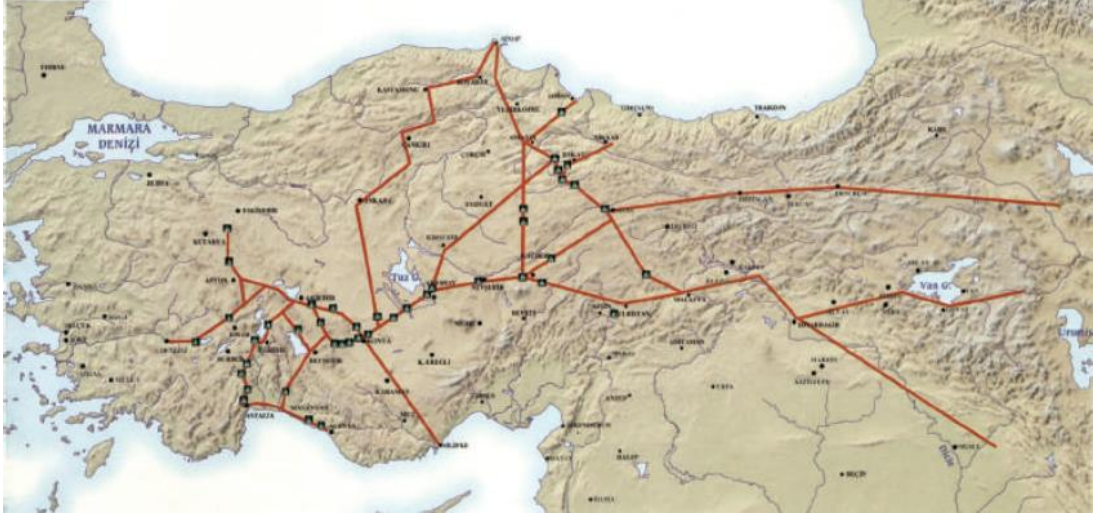
Kaynak: Koşay, H. Z., 1974: 72

Harita 1.4: Anadolu Selçuklu Yolları Haritası

Kaynak: Koşay, H. Z., 1974: 72

Harita 1.5: Anadolu Selçuklu Kervansarayları ve Kervan Yolları Haritası

Kaynak: Kuban, D., 2002

1.7. Dünya Mirası Geçici Listesinde Anadolu Selçuklu Kervansarayları

Uluslararası Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu (UNESCO) Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme gereği Taraf Devletler, dünya miras listesine kaydedilmesi uygun görülen varlıklara ilişkin geçici listelerini UNESCO Dünya Miras Merkezi'ne iletmekle yükümlüdürler. Bu listeler ile ilgili dosyalar hazırlanıp Dünya Miras Komitesinde değerlendirilmek üzere sunulmaktadır. Geçici Listeler hazırlanırken varlıkların Dünya Miras Komitesi'nce belirlenen kriterleri karşılama durumları ile mimari, tarihi, estetik ve kültürel, ekonomik, sosyal, sembolik ve felsefi özellikleri de dikkate alınmaktadır. Ülkemizde bulunan evrensel kültürel ve doğal değerlerimizin dünyaya tanıtılması ve korunmaları için uluslararası kaynaklardan da yararlanılarak hem gelecek kuşaklara en iyi şekilde aktarılması hem de ülkenin turizmine çok büyük katkı sağlaması açısından önem arz etmektedir.

İlk kez 1994 yılında UNESCO Dünya Miras Merkezi'ne iletilen ülkemizin tarihi ve kültürel varlıkları Geçici Listesi en son 2018 yılında güncellenmiş olup bu listede 3 karma, 2 doğal ve 72 kültürel olmak üzere toplam 77 tane varlığımız bulunmaktadır. Bunlardan Anadolu'da Batı-Doğu yönünde uzanmakta olan Denizli-Doğubayazıt güzergâhı kervan yoları üzerinde bulunan kervansaraylar ile Kahramanmaraş'ta bulunan Eshab-ı Kehf külliyesi dünya kültür mirası geçici listesinde yer almaktadır (<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44395/dunya-miras-gecici-listesi.html>, 15.07.2019).

Denizli-Doğubayazıt Güzergâhı Anadolu Selçuklu Kervansarayları; Anadolu Selçuklu Dönemi kültür ve mimarisinde önemli bir yer tutmuş olan kervansaraylar, Orta Asya'dan Anadolu'ya doğru gelişen süreçte, en çok bu dönemde çeşitlenmiş ve Anadolu mimarisini de etkilemiştir. Ülkemizin sınırları dışında Asya'ya da uzanan bu güzergâh üzerinde yer alan kervansaray ve hanlar Denizli-Doğubayazıt kervan yolu kısmı örneklenerek UNESCO Dünya Miras Listesi'ne aday gösterilmiştir. Öneri güzergâhta yer alan yapılardan; Akhan, Pınarbaşı Han, Eğridir Han, Pınarpazarı Hanı, Kantarcı Han, Obruk Han, Oklu Han, Sultan Han (2), Akhan, Ağzıkarahan, Sünnetli Han, Sikre Han, Ertokuş Han, Kireli Han, Elikesik Han, Kavak Han, Kuruçeşme Han, Altınapa Han, Sadettin Han, Zincirli Han, Akbaş Han, Öresin Han, Han Camisi, Sultan Han, Şahrük Köprüsü Han, Lala Kervansarayı, Gedik Han, Latif Han, Mugar Han, Cibci Han, Pervane Han, Kargı Han, Köprüköyü Hanı, Mamahatun Kervansarayı ve Hacı Bekir Han'ı en önemli han ve kervansaraylardır (<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44413/selcuklu-kervansaraylari-denizli-dogubayazit-guzergahi.html>, 15.07.2019).

Kahramanmaraş'ta bulunan Eshab-ı Kehf Mağarası ve Külliyesi; Afşin İlçesi'nin kuzey batısında ve merkeze yaklaşık 7 km uzaklıkta Bencilüs Tepesi üzerinde yer almaktadır. İnanç turizmi açısından büyük önem arz eden ve farklı dinler ve kültürler tarafından yaygın olarak bilinen Eshab-ı Kehf, kültürler arası diyalog ve hoşgörünün sağlanması açısından oldukça önem arz etmektedir. Afşin Eshab-ı Kehf Külliyesi M.S. 446 tarihinde yapılan İsa Mescidi ile birlikte asırlar boyu süren ve günümüze kadar intikal eden Türkiye'nin ve dünyanın en uzun süreli ziyaretgâhlarından birisi olma özelliğini göstermektedir. Eshab-i Kehf Külliyesi'nin Ribat taç kapısı, tamamıyla geometrik bezemelerden oluşan Selçuklulara ait ilk dönem taç kapılardan biridir. Taç kapı üzerine güneş ışığının gelmesiyle beraber, günün belirli saatlerinde (namaz vakitleri), kavsaranın farklı noktalarında, dua eden bir derviş, namaz kılan bir bayan ve namaz kılan bir erkek olmak üzere üç ayrı silüetin belirmesi, astronomi bilgilerinden faydalanılarak oluşturulan üstün bir mimari teknik olarak karşımıza çıkmaktadır (<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-137904/eshab-i-kehf-kahramanmaras-2015.html>, 15.07.2019).

Ülkemizin, Dünya Mirası Geçici Listesi'nde yer alan doğal ve kültürel varlıkları;

- Antalya - Karain Mağarası - 1994

- Bitlis - Ahlat Eski Yerleşimi ve Mezar Taşları - 2000
- Mersin - Alahan Manastırı - 2000
- Antalya - Alanya - 2000
- Şanlıurfa - Harran ve Şanlıurfa Yerleşimleri - 2000
- Ağrı - İshakpaşa Sarayı - 2000
- Konya - Konya Selçuklu Başkenti - 2000
- Mardin - Mardin Kültürel Peyzaj Alanı - 2000
- Selçuklu Kervansarayları Denizli - Doğubayazıt Güzergâhı - 2000
- Antalya - St. Nicholas Kilisesi - 2000
- Mersin - St. Paul Kilisesi, St. Paul Kuyusu ve Çevresi - 2000
- Trabzon - Sümela Manastırı - 2000
- Antalya ve Muğla - Likya Uygarlığı Antik Kentleri - 2009
- Antalya - Perge Antik Kenti - 2009
- Burdur - Sagalassos Antik Kenti - 2009
- Konya - Beyşehir, Eşrefoğlu Camii - 2011
- Hatay - St. Pierre Kilisesi - 2011
- Kütahya - Aizanoi Antik Kenti - 2012
- Muğla - Beçin Ortaçağ Kenti - 2012
- İzmir - Birgi Tarihi Kenti - 2012
- Ankara - Gordion - 2012
- Nevşehir - Hacı Bektaş Veli Külliyesi - 2012
- Muğla - Hekatomnos Anıt Mezarı ve Kutsal Alanı - 2012
- Niğde - Niğde'nin Tarihi Anıtları - 2012
- Mersin - Mamure Kalesi - 2012
- Eskişehir - Odunpazarı Tarihi Kent Merkezi - 2012
- Gaziantep - Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi - 2012
- Gaziantep - Zeugma Arkeolojik Siti - 2012
- Denizli - Laodikeia Antik Kenti - 2013
- Manisa - Sardes Antik Kenti ve Bintepele Lidya Tümülüsleri - 2013
- Ceneviz Ticaret Yolu'nda Akdeniz'den Karadeniz'e Kadar Kale ve Surlu Yerleşimleri - 2013

- Adana - Anavarza Antik Kenti - 2014
- Muğla - Kaunos Antik Kenti - 2014 Mersin Korykos Antik Kenti - 2014
- Malatya - Arslantepe Arkeolojik Alanı - 2014
- Kayseri - Kültepe Arkeolojik Alanı - 2014
- Çanakkale - Çanakkale ve Gelibolu 1. Dünya Savaşı Alanları - 2014
- Konya - Eflatunpınar: Hitit Su Anıtı - 2014
- Bursa - İznik - 2014
- Kastamonu - Mahmutbey Camii - 2014
- Kırşehir - Ahi Evran Türbesi - 2014
- Hatay - Vespasianus-Titus Tüneli - 2014
- Mardin - Zeynel Abidin Camii ve Mor Yakup Kilisesi - 2014
- Erzurum, Sivas, Kayseri, Konya, Kırşehir - Anadolu Selçuklu Medreseleri - 2014
- Van - Akdamar Anıt Müzesi (Kilisesi) - 2015
- Eskişehir, Afyon ve Kütahya Dağlık Frigya Vadisi - 2015
- Antalya - Antik Aspendos Kenti Tiyatrosu ve Su Kemerleri - 2015
- İstanbul - Yıldız Saray Kompleksi - 2015
- Muğla - Stratonikeia Antik Kenti - 2015
- Edirne - Uzunköprü - 2015
- Kahramanmaraş - Eshab-ı Kehf - 2015
- Bolu - Mudurnu Tarihi Ahi Kenti - 2015
- Siirt - İsmail Fakirullah Türbesi - 2015
- Edirne - Sultan II. Beyazıt Han Külliyesi - 2016
- İstanbul - Nuruosmaniye Külliyesi - 2016
- Burdur - Kibyra Antik Kenti - 2016
- Van - Van Kalesi - 2016
- Antalya - Yivli Minare Camii - 2016
- Eskişehir - Sivrihisar Ulu Camii - 2016
- Muğla - Bodrum Kalesi - 2016
- Diyarbakır - Silvan Malabadi Köprüsü - 2016
- Ankara - Hacıbayram Camii - 2016

- Çanakkale - Assos Arkeolojik Alanı - 2017
- Balıkesir - Ayvalık Endüstriyel Peyzajı - 2017
- Konya - İvriz Kültürel Peyzajı - 2017
- Elazığ - Harput Tarihi Kenti - 2018
- Ankara, Eskişehir, Afyonkarahisar, Kastamonu ve Konya - Anadolu'daki Ahşap Tavanlı ve Ahşap Destekli Camiler - 2018
- Sakarya - Justinianus Köprüsü - 2018
- Gaziantep - Gaziantep Yeraltı Su Sistemleri: Kasteller ve Livaslar - 2018
- Tokat - Anadolu Türk Mirasının Erken Dönemi: Niksar, Danişmend Hanedanının Başkenti - 2018
- Aydın - Priene Arkeolojik Alanı - 2018
- Yozgat - Sarıkaya Roma Hamamı – 2018
- Antalya - Güllük Dağı-Termessos Milli Parkı - 2000
- Antalya - Kekova - 2000
- Amasya - Harşena Dağı ve Pontus Kral Kaya Mezarları - 2015
- Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Alanı - 2013
- Samsun - Kızılırmak Deltası -2016, olmak üzere 77 tane değerimiz listede yer almaktadır (<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44395/dunya-miras-gecici-listesi.html>, 15.07.2019).

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'DAKİ KERVANSARAYLARIN YAPI, YÖNETİM ve MİMARİ ÖZELLİKLERİ

2.1. Kervansarayların Yönetimi

Bu dönemde milletler arası ticaret yolları ve kervanların emniyetini temin etmek için teşkilat ve müesseseler kurulmuştur. Memleketler arası zengin emtia taşıyan büyük kervan kabileleri kervanbaşı denilen bir reisin idaresinde bulunuyor. Yollarda emniyeti sağlayan muhafız kıtası da “Rahtar” veya “Tutgavul” (kervan güvenliğini sağlayan kişi) (İbn. Bibi, 1996: 238) unvanını taşıyan bir kumandana bağlı olarak kervanı muhtemel baskın ve soygunlara karşı koruyordu (Batmaz, 1994: 30).

Şehir ticareti ister açık pazarlarda ister hanlarda yahut dükkânlarda yapılmış olsun hükümetçe maaşlı veya iltizam usulü ile tayin olunan “Şihneler” (güvenlikten sorumlu görevli- önemli şehir merkezlerinde idare ve zabıta işlerini yürüten merkez valisi) (İbn. Bibi, 1996: 136) tarafından kontrol edilir ve devlete ait kazanç vergileri alınmakta idi (Akdağ, 1995: 32). Bazı büyük kervansaraylar ticaret kervanlarının her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak mükemmeliyetteydi. Tabi ki buna karşılık kervansaray idaresine yolcular tarafından bir konaklama ücreti ödeniyordu. Bu sayede kervansarayların mühim bir gelir kaynağı olmaktadır (Akdağ, 1995: 35).

Büyük ticaret yolları üzerinde kurulan kervansaraylar yolcuların ve tüccarların rahat ve emniyet içinde konaklayabilecekleri her türlü ihtiyaçlarını sağladıkları yerlerdir. İçlerinde yatakhaneleri, aşevleri, erzak ambarları, ticari eşyayı koyacak depoları, yolcuların hayvanlarını koyacak ahırları, samanlıları, namaz kılmak için mescitleri, misafirlerin yıkanması için hamamları, şadırvanları, hastaneleri (bimaristan), eczaneleri, yolcuların ayakkabılarını tamir ve fakir yolculara yenisini yapmak için ayakkabıcıları, hayvanlarını nallama için nalbantlara varıncaya kadar her ihtiyacı karşılayacak teşkilat ve tesisi ve bütün bunları ve bunlara dair gelir ve masrafları idare edecek divan (büro) ve memurları vardı (Kayaoğlu, 1994: 72).

Kervansarayların büyük bir kısmının Selçuklu sultanları, vezirleri ve zengin kişiler tarafından kurulduğunu ayrıca bunlara vakıflar tahsis edildiğinden dolayı sürekli gelirleri olduğundan daha önce bahsetmiştik. Fakat kervansaraylar idari bakımından iki kısma ayrılmaktaydı. Bir kısmı vakıflı idi; burada herkes zengin fakir ayrılmaksızın geceler yer, içer, dinlenir hiç bir ücret ödemededen sabahleyin çekip giderdi (Uslu, 1985: 119). Sonuçta buralara yolcular parasız alınmakta idi. Şifahane, bimaristan, misafirhane tipinde olan bu binalar batıda hiçbir zaman rastlanmayan yardım ve şefkat müesseseleri idi (Pakalın, 1993: 247). Diğer kervansaraylar ise vakıfsız olanlarıdır. Herhangi bir vakfa bağlı olmayıp ücretli olanlardı. Fakat çok az bir ücret alınmaktadır (Uslu, 1985: 119).

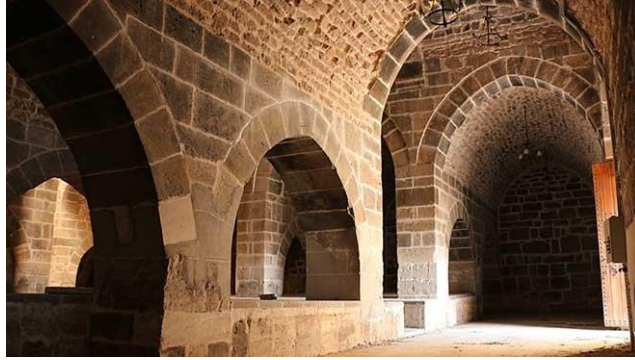
Resim 2.1: Zazadin Hanı, Konya'nın 22 km uzaklıkta, Aksaray-Konya karayolunun 5 km içerisinde Tömek köyü yakınında yer alan han, I. Alaeddin Keykubat döneminde, 1235 tarihinde inşa edilmeye başlanılmıştır. Ancak tamamlanması oğlu II. Keyhüsrev zamanında 1237 yılında gerçekleşmiştir.

Kaynak: <https://www.sanatinyolculugu.com/zazadin-hani-sadettin-hani/> (16.07.2019)

Kervansaraylar şehir dışında yapılmaktaydı. Şehir içindekilere de “Han” denilmekteydi. Hanlar devlete ait olmayıp sahipleri vardı. Ayrıca paralı ve ucuzdur (Şapolyo, 1967: 13). Bu vakıfların nasıl bir sosyal hizmet icra ettiklerini Evliya Çelebi'nin satırları arasında bulmak mümkündür. Akşam yemeğinden sonra kapıda mehterhane çalınıp kapı kapatılır. Bekçiler vakıfta kandilleri yakıp dibine yatarlar. Eğer gece yarısı dışarıdan misafir gelirse kapıyı açıp içeri alırlar. Hazır olan yemekten getirirler. Yolcular ayrılacakları vakit tellallar tarafından mallarının tam olup olmadığı sorulurdu (Kayaoğlu, 1994: 73). Zengin vakıf gelirleri olan bu müesseselerin hiçbir fark gözetilmeden kervansaraylara gelen yolcuların emrinde bulunduğu ve kendilerinin ağırlandıkları anlaşılır (Berkol, 1973: 347).

Şüphesiz kervansarayların vazifeleri sadece kervansaraya gelen yolcuların barındırılması değildir. Kervansaraya ait vakıf gelirlerinin ve giderlerinin kayıt ve hesabı ile uğraşan memur ve mütevellinin seçimi de dikkate değer hususiyetler gösterir. Ayrıca iyi insan oldukları takdirde yabancılar ve azatlı kölelere mütevellilik veya diğer memuriyetlerinin verilebileceğinin şart kılınmış olması o zaman adalet ve iş hürriyeti yönünden ne derece kuvvetli ve demokratik fikre sahip olduğunu göstermektedir (Berkol, 1973: 348).

Öte yandan kervan ve kervansarayların başlayıştan itibaren sultanların ve padişahların himayesi altına alınmış olması, dünyadaki ilk sigorta şeklinin yine Türk sosyal hayatı içerisinde teessüs etmiş olduğunu göstermektedir (Berkol, 1973: 348). Kervansarayın vakıfları ve masrafları ile onlara ait memur müstahdemlerin işlerinin idare ve kontrol etmek için müşrit (mütevelli) ve nazırdan müteşekkil bir heyet tayin edilmiştir. Kervansarayda yolcuların namaz kılması için yapılan mescide bir imam ve müezzin tayin edilip, bunlardan birincisine yılda iki yüz ve ikincisine yüz elli dirhem para ve yirmi dörder mudd buğday maaş verilmektedir. Vakfiye kervansarayda bir muzif, bir de hancı gibi vazifeleri birbirine yakın gözüken iki memur tayin edilmekteydi. Müşrife yılda beş yüz dirhem maaş tayin edilmişti. Gelen yolcuları kabul eden onların yemek, yatmak ve diğer işlerini idare eden de muzifdir. Muzif, bir nevi kervansarayın işlerini yürüten görevlidir (Turan, 1971: 103).

Resim 2.2: Zazadin Hanı, Konya'nın 22 km uzaklıkta, Aksaray-Konya karayolunun 5 km içerisinde Tömek köyü yakınında yer alan han, I. Alaeddin Keykubat döneminde, 1235 tarihinde inşa edilmeye başlanılmıştır. Ancak tamamlanması oğlu II. Keyhüsrev zamanında 1237 yılında gerçekleşmiştir.

Kaynak: <https://www.sanatinyolculugu.com/zazadin-hani-sadettin-hani/> (16.07.2019)

Kervansarayın bir de havayiç memuru (emir havayıcı) vardır. Bunun vazifesi şüphesiz hanın levazım işlerine bakmaktadır. Hana gelen hayvanların hasta olanlarına

bakmak için orada daimi bir baytar bulunmakta ve yılda kendisine para ve yirmi dört mudd buğday verilmektedir. Hanın ve vakıfların işlerine bakmak içinde atlı bir kimse (emir) mevcuttur. Yolcuların ihtiyaçların yanında onların hayvanları için lazım olan arpa ve saman da vakfiyede tayin edilmiştir (Turan, 1971: 104). Vakfiyeler kervansarayda hasta olan bütün fakirlerin oradaki ilaç ve meşrubatla sıhhat buluncaya kadar tedavi edilmesini şart kılmaktadır (Turan, 1971: 105). Yolcuları eğlendirmek için kervansarayların bazılarında çalgı takımı ile şarkıcılar ve rakkaseler de bulunmaktadır (Hassan, 1995: 358).

Vakfiyelerde kervansaraya ait gelir arttıkça hanın masraflarının artırılacağı, memurların maaşlarına ilave yapılacağı ve bundan sonra artan kısım da hana yeni gelir getirecek olan başka arazi ve akarın satın alınacağı kaydedilmiştir. Bundan zamanla diğer müstahdemlerin maaşlarına da zamlar yapılmış olduğu tahmin edilebilir (Batmaz, 1994: 50). Bu malumat kervansarayın ne kadar bir geliri istihlak ettiğini ve bütün Selçuklu kervansaraylarında memleketin umumi servetinden ne büyük bir yekûnun yolcular hesabına kullanıldığını gösterir (Turan, 1971: 107). Bu dönemde kervansarayın ihtiyaçlarının karşılanması için o civarda bulunan üç köy kervansaraya vakıf edilmiştir (Turan, 1971: 107). Bütün bu açıklamalar Selçuklu kervansaraylarının ne muazzam bir teşkilata sahip olduğunu, memleketin iktisadi ve ticari durumunu nasıl bir seviye ye eriştiğini göstermektedir.

2.2. Kervansarayların Önemi

Selçuklu fetihleri sonucunda Anadolu, dünya ticaret yollarına açılmış, ülke iktisadi ve kültürel bir gelişme göstermiştir. Anadolu topraklarının transit ticaretin yapıldığı güzergâh haline kavuşması, ülkenin refah düzeyinin artmasına ve daha emin hale gelmesine katkıda bulunmuştur. Bu durum neticesinde yaygınlaşan ticarete bağlı olarak Bizanslılar ve Haçlılarla yapılan savaflara rağmen XII. yüzyılda İstanbul ve Tebriz arasında Konya üzerinden işleyen bir ticaret yolunun geçerliliğini koruduğu bilinmektedir.

Selçuklu Türkleri ile Bizans arasında yapılan Miryokefalon Savaşı'ndan sonra emniyet ortamının sağlanması neticesinde, dünya ticaret yolları Anadolu'da işlemeye başlamıştır. Akdeniz hâkimiyetinin haçlı seferleri ile Hıristiyanlara geçmesi sonucunda

doğu ticaretinin gelişmesi neticesinde Avrupa'da iktisadi ve medeni gelişme başladığı için Anadolu, Doğu-Batı ticareti için bir kpr özelliğini tekrar kazanmıştır. Anadolu'nun bu coğrafi konumunun ehemmiyetini idrak etmiş olan Selçuklu sultanları, ticari faaliyetlerde birlik ve bütünlüğün önemini kavramışlar, siyasi ve askeri hareketlerini ülke içinde ticaretin canlandırılması hususuna göre ayarlamışlardır (Tabakoğlu, 1994: 115).

Resim 2.3: Zazadin Hanı, Konya'nın 22 km uzaklıkta, Aksaray-Konya karayolunun 5 km içerisinde Tömek köyünü yakınında yer alan han, I. Alaeddin Keykubat döneminde, 1235 tarihinde inşa edilmeye başlanılmıştır. Ancak tamamlanması oğlu II. Keyhüsrev zamanında 1237 yılında gerçekleşmiştir.

Kaynak: <https://www.sanatinyolculugu.com/zazadin-hani-sadettin-hani/> (18.07.2019)

lke toprakları bünyesinde ticaret yollarının güvenliği için Anadolu Selçukluları'nın kurmuş oldukları teşkilat iktisadi olduğu kadar içtimai ve medeni bir gelişmeyi de gösterir (Tabakoğlu, 1994: 116). Bu zelliklerinin yanında kervansaraylar; diğer bir yönü ile ticaretin faydasını ve ticari faaliyetlerin insan yaşamındaki etkin rolünü halka bizzat gösteren en önemli kurumlardandır (Cezar, 1977: 932). Anadolu toprakları üzerindeki mevcut kervansarayların çoğu 1240'lı yıllarda inşa edilmiştir. En genel anlamıyla bir yol üstü konaklama yapısı olan kervansaraylar Anadolu'da değişik amaçlara hizmet etmişlerdir. Gerektiğinde ordulara kışla, Anadolu'ya ziyarete gelen yabancı hükümdarları ağırlama yeri, hapishane ve sığınak olarak da kullanılmışlardır. İkinci derecede yol üstünde bulduklarında zaviye ya da başka dini amaçlarla kullanılmışlardır.

Özellikle XIII. yüzyıl Anadolu'sunda ticaret, sosyal yardım ve kültür kurumu olarak etkinliklerini sürdürmüş olan kervansaraylar sık aralıklarla dizilmiş ve genel görünüşleri ile bir kaleyi andıran dışa kapılı bu konaklama yapıları olarak yolcuların her

türlü ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tasarlanmışlardır (Ödekan, 1995: 432). Yerleşik yaşam merkezleri arasında birer sağlam bağlantı yeri olduğu gibi, göçebe yaşam bölgelerinde kurulmuş bulunanlar yoluyla da yerleşik yaşama ait nimetlerin üstünlüğünü göçebelerin bizzat görüp öğrenmelerini mümkün kılmış ve göçebelere de fayda sağlayan kurumlar olmuşlardır (Cezar, 1977: 932). Bununla birlikte Selçuklu Türkleri han ve kervansaray yapımı ile sanat değeri taşıyan mimarlık ürünlerinin sadece şehirlerde değil, şehirden uzak ıssız yerlerde de yer alabileceğini göstermişler, bunları faydacılık, sosyal hizmet ilkeleri ile ustaca kaynaştırarak insanlığın hizmetine sunmuşlardır.

Kervansaraylar; Türklerin uzun tarih süreci içinde, yerleşik yaşam ve devlet organizasyonu ile hâkim oldukları topraklara götürdüğü, o topraklar üzerinde inşa ettiği, oralara yaydığı, oralarda yaşattığı, kesintisiz en uzun ömre sahip yapı türü ve sosyal nitelikli kurumlarıdır (Cezar, 1977: 940). Selçuklu Türkiye'sinde ticaret, göç veya elçilik için gelip giden kervanları, yollar üzerinde konaklamak, korumak vb. işleri ifa eden kervansaraylar; yalnız otel, han değil aynı zamanda pazar yerinin güvenliği açısından birer kale vazifesinde görürlerdi (Özcan, 2006: 211).

Anadolu'daki bu yapıların önemini belirtmek adına Fransız elçisi Tavernier seyahatnamesinde kervan ve kervansarayların orta çağın en mühim müesseseleri olmasının yanında Anadolu'nun hayatında büyük bir öneme haiz olduğu, bu yüzden halk şairlerinin çoğunda kervana dair zengin şiirlerin olduğu belirtilmektedir (Pakalın, 1993: 247).

Türkiye'nin iktisadi ve içtimai tarihi bakımından olduğu kadar sanat tarihi bakımından da büyük ehemmiyet taşıyan kervansaraylar, Selçukluların yüksek medeni seviyesini ortaya koyan abide halinde belgelerdir (Karamağaralı, 1970: 4-5). Kervansaraylar mimarlık tarihi bakımından olduğu kadar sosyal nizamda emniyet ve içtimai danışmanın teessüsü yolunda ileri ve şumullü bir anlayışın eseri olması yönünden de çok önemli ve muhteşem müesseseler olarak kendini göstermektedir (Berkol, 1973: 347).

1243 yılında Moğollarla yapılan Köseadağ Muharebesi'ne kadar hızlı bir şekilde memleketin dört bir yanına inşa edilen kervansaraylar savaşın kaybedilmesinden sonra

başlayan Moğol istilaları ile beraber bu yapıların inşasında bir azalma görülmektedir. Bu duruma, asayişin bozulmuş olması, Orta ve Doğu Anadolu'daki kervansarayların sık sık siyasi ve askeri olayların meydana gelmesi yüzünden asıl görevlerini tam anlamıyla yerine getiremez hale gelmeleri, genel ve ekonomik bozukluğa bağlı olarak ticaret hayatının eski canlılığını kaybetmiş olması önemli etkenleri olmuştur.

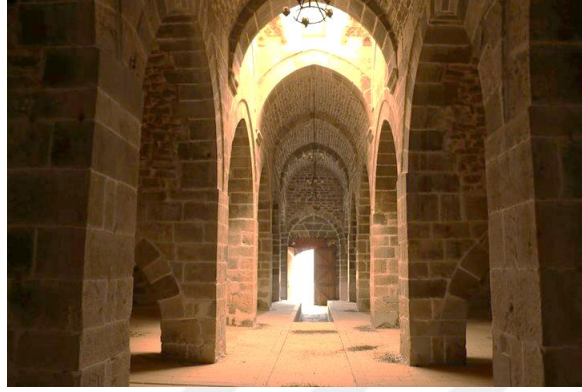
Beylikler devrinde Anadolu ekonomik olarak yıkılmış olmasıyla beraber ticaretle uğraşanların Anadolu üzerinden mal alıp göndermemesi sonunda da kervansarayların çoğu tekke ve zaviye olarak kullanılmaya başlanmıştır. Oysa bu kervansaraylar yüz yıllar boyu tüccarlara yerli ve yabancı bütün insanlara hizmet etmiş ve ulaşım ile haberleşmede önemli roller üstlenmişlerdi (Karpuz, 1995: 71). Daha sonraki süreçlerde de Anadolu'nun tamamı ve Rumeli de Türklerin eline geçtikten sonra devletin iktisadi ve siyasi merkezlerinin Marmara'ya kayması üzerine ticaret yolları değişmiştir. Eski yollar üzerindeki Selçuklu kervansaraylarının kullanılmamaları sonucunda zamanla her biri bir harabe halini almaya başlamıştır (Akdağ, 1995: 35).

XX. yüzyıldan sonra da ulaşım yolları ve araçlarının tamamen değişmesiyle Selçukluların bu ünlü kervansarayları "Kuş uçmaz, kervan geçmez" yerler oldu. Tarih ve sanat şuurundan yoksun idarecilerin ve köylülerin elinde taş ocağı haline geldiler. Kaderlerine terk edildiler (Karpuz, 1995: 72).

Kervansaraylar Türk evlerinin ve Türk odalarının geniş ölçüde örnekleri idiler. Türklerdeki ekmeğini, kendisini bir daha göremeyeceği geçici bir misafir ile paylaşmak geleneği şüphesiz insanlık duygusunun en belirgin ifadesidir (Sümer, 1985: 3). Hangi yönden ele alınırsa alınsın Türk kervansaraylarının medeniyet dünyasına daima ışık tutacak olan sosyal müesseseler olduğunu görmekteyiz

Günümüzde modern otelciliğin tam karşılığı olarak kabul edebileceğimiz kervansaraylar yapıldıkları zamanlarda her türlü insani ihtiyaçları karşılayacak bir biçimde teşkilatlanmış yapılar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Kısacası bu yapılar, yapıldıkları zamanın mimari haşmetini, vakfiyesindeki kayıtlarda o devrin milletlerinin sosyal yaşantısının üstün seviyesini ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir (Berkol, 1973: 348). Bu nedenle gerek Selçuklu, gerekse de Osmanlı kervansaray ve hanlarını günümüzün şartlarına ve konaklama hizmetlerine göre dönüştürebilme imkânı,

bu görkemli sanat eserlerinin yaşayan varlıklarımız haline getirilmelerinin mirasa sahip çıkma ile beraber yeni kuşakların çağın gereklerini bunların üstüne bina etmelerine yol açma açısından vazgeçilmeyecek bir değer olarak ortada durmaktadır.

Resim 2.4: Zazadin Hanı, Konya'nın 22 km uzaklıkta, Aksaray-Konya karayolunun 5 km içerisinde Tömek köyü yakınında yer alan han, I. Alaeddin Keykubat döneminde, 1235 tarihinde inşa edilmeye başlanılmıştır. Ancak tamamlanması oğlu II. Keyhüsrev zamanında 1237 yılında gerçekleşmiştir.

Kaynak: <https://www.sanatin Yolculugu.com/zazadin-hani-sadettin-hani/> (22.07.2019)

Günümüz devletlerinin dış ticaret dengelerinin önemli bir unsuru olan Turizm, bu yapıların ayağa kaldırılıp otel ve benzeri yapılar olarak kullanılmaya başlanması ile önemli ölçüde canlanacağı düşünülmektedir. Tarihi eserlerimize büyük ölçüde hayranlık duyan yabancılar, modern otele dönüştürülmüş kervansaray ve hanlarımızda konaklamaları, bu eserlerin mimari özelliğini incelemek suretiyle geçmiş medeniyetimizin fonksiyonel durumları hakkında bilgi sahibi olmalarıyla geçmiş sosyal hayatımızın gelişmişlik düzeyini fiilen gösterebilmek açısından önemlidir. Kültür tarihimize yönelik bu alanda ortaya konulan çalışmalar içtimai hayatımızın ve kültürel değerlerimizin belirtileri olan bu kıymetli yapıların en iyi şekilde muhafazasını sağlayacağı gibi eski sosyal yaşantımızın da seviyesini daima hafızalarda canlı tutacaktır.

2.3. Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Mimari Üslup ve Plastik Yapı

Anadolu'da 1071'den itibaren, XIV. yüzyılın başlarına kadar geçen bir süre içinde, önce ilk Türk Beylikler, XIII. yüzyılın başından itibaren de Anadolu Selçuklu Devleti'nin Anadolu birliğini sağlamasından sonra, mimarlık ürünleri, Anadolu'nun Türkleşme döneminde, birer damga gibi kentlerin görünümünü değiştirmiş, kuvvetli bir yaratma heyecanı ile meydana getirilmiş eserlerdir. Özellikle XII. yüzyıl boyunca,

batıda Bizans ile ilişkilerini ve Haçlı seferlerine karşı mücadelesini sürdüren Anadolu Selçukluları, taht kavgalarını da çözümlmek zorunda kalmış, yoğun bir siyasal ortamda yaşamıştır. Bu süre içinde, özellikle doğu ve güneydoğu Anadolu'da ilk Türk Devletleri, zaman zaman Anadolu Selçuklu Sultanlığını veya İran ve Suriye Selçuklularının yüksek egemenliğini tanıyarak erken dönemin mimarlık ürünlerini vermeye başlamışlardır. Bunlar arasında, Danişmentliler (1071-1174); Sivas, Kayseri, Malatya'da, Artuklular (1101-1312); Hasankeyf, Mardin, Diyarbakır ve Harput'ta, Saltuklular (1081-1202); Erzurum'da, Mengüçlüler (1171-1252); Erzincan, Kemah, Şebinkarahisar, Divrik merkezlerinde Anadolu Türk Mimarlığının şekillenmesinde, erken dönemin ilk eserlerini ortaya koymuşlardır.

Anadolu'da Selçukluların yüksek kültürünü en canlı şekilde aksettiren eserler, Denizli'den Erzurum, Kars ve Iğdır'a Kütahya'dan Malatya, Bitlis ve Ahlât'a Antalya'dan Konya, Sinop ve Samsun'a kadar uzanan yollar üzerinde yükselen kervansaraylardır. Bunlar Anadolu'da Selçuklu saltanatının kudretinin büyüklüğünü ve teşkilatın sağlamlığını gösteren abidelerdir. Diğer eserlerde olduğu gibi, bunların da planları ve bazı süsleme motifleri yine Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçukular'ın Ribat adını verdikleri daha önceki kervansaraylarına dayanmaktadır. Fakat Anadolu'da Sultan Han veya Han adını alan kervansaraylar artık tamamı ile gelişmiş bir kesme taş mimarisi ile yapılmış çok abidevi eserlerdir (Aslanapa, 1963: 112).

Kervansarayların inşasında kullanılan ana malzeme kesme taştır. Ancak bazı eserlerde kaba yontu taş ile az da olsa antik malzeme de kullanılmıştır. Özellikle sultan hanları tamamen kesme taş ile inşa edilmişlerdir. Aksaray Sultan Hanı'nın portalinde ise mermer kullanılması ender rastlanan bir durumdur. Barınağın orta sahinindeki aydınlık feneri olarak düzenlenen kubbelerin iç örgülerinde Horozlu ve Çay'daki Taş Han'da olduğu gibi tuğla da kullanıldığı görülmektedir (Aytaç, 2002). Kesme taş mimarinin, taş işçiliği ile bezendiği, kuvvetli mekân etkisine dayalı bu araştırma yapıları, XIV. yüzyılda Anadolu Türk Mimarlığının Evrensel temelini oluşturmuştur. Selçuklu Çağı olarak ele alınan bu dönemin mimarlık ürünleri, Anadolu öncesi Türk Mimarlığının çeşitli denemelerinin, taş malzeme ile yeni bir araştırma heyecanıyla yoğrulup denendiği eserlerdir. Geleneksel plan ve form tasarımları, yeni imkânlarla ilgi

çekici denemelere sahne olmuş, devamlılık içinde, yeni arayışlar, çağın mimarlık üslubunun genel karakterini meydana getirmiştir.

Anadolu Türk Mimarlığının genel karakterini kesme taş malzeme, taş işçiliğine dayanan süsleme ve yalın bir mekân etkisi meydana getirir. Tuğla, sırlı tuğla, mozaik çini ve bazen de alçı genellikle süsleme malzemesi olarak kullanılmış, çok az örnekte, Büyük Selçuklu mimarlığının genel karakteri olan tuğla malzeme, süsleme amacı dışında, yapı malzemesi olarak da ele alınmıştır.

Anadolu Selçuklu çağı mimarlığının diğer bir özelliğini de cepheler ve ışıklandırma meydana getirmektedir. Dışa açık geniş pencere düzeni, özellikle erken dönemde, görülmemektedir. Bunun yerine, üst hizalarda yer alan tepeli pencereleri ile yapıların ortalarında, örtüde meydana getirilen açıklıklar ışıklandırmayı sağlamaktadır. Bu orta açıklıkların, her tip yapıda, iç avlunun geleneğini yaşattığı düşünülebilir.

Cephelerde taş kapılar genel bir özelliktir. Çoğunlukla mukarnaslı niş biçimindeki kemerli kapılar, birkaç sıra ve çeşitli taş işçiliği gösteren bordürlerle çerçeve içine alınmıştır.

Resim 2.5: Karatay Han, Kayseri'nin Bünyan ilçesine bağlı Karadayı köyünde bulunan Kervansaray, Kayseri-Malatya Karayolu'nun üzerinde ve Kayseri'ye 45 km uzaklıktadır. Selçuklu Veziri Celaleddin Karatay tarafından, 1240 yılında yaptırılmıştır.

Kaynak: <http://www.kayseriden.biz/icerik.asp?ICID=217> (22.07.2019)

Kervansaraylar sadece ameli maksatlara hizmet eden yapılar olmaktan ibaret değildir. Planlarının fonksiyonel oluşundan başka ebat ve nispetleri ve mekân tesirleri bakımından da abide karakteri taşımaktadırlar. Ayrıca eserden esere değişmek üzere muhtelif kısımlarının ve bilhassa muazzam portallarının tezyinatıyla Selçuklu devri tezyinatının ve taş işçiliğinin en güzel, en zengin ve en mühim örneklerini teşkil

etmektedirler (Karamağaralı, 1970: 5). Kervansaraylar, Anadolu'da Selçuklu çağı mimarlığının bütün özelliklerini, mekân denemeleri ve taç kapılardaki taş süslemeleriyle sergileyen en önemli yapılardır. Kesme taştan kaleyi andıran bu konaklama yapıları, geniş teşkilatları, özellikle kapalı bölümlerinin çok etkileyici mekânlarıyla sarayları aratmayacak bir düzendedir. Bu muazzam mekân yapılar orta çağda Anadolu'nun en önemli kervan yolları üzerinde, ticaret, sosyal yardım ve aynı zamanda kültür müesseseleri olmuşlardır (Aslanapa, 1963: 112).

Selçuklularda bezeme yapısal kuruluşa uymuş, taç kapı, niş, pencere, duvar sınırları, taç kemer gibi mimarinin tanımladığı çerçeveleri vurgulamıştır. Taş malzemenin geometrik, bitkisel motiflerle bezenmesiyle oluşturulan yüzeyler, silmelerin, rozetlerin, gülbezeklerin kullanımıyla zenginleştirilmiş ve simgesellik arttırılmaya çalışılmıştır. Selçuklularda karşımıza çıkan ve yapısal kurgunun esas olduğu diğer bir bezeme türü de mukarnastır. Mukarnas prizmatik öğelerin yan yana ve üst üste gelerek geliştirdikleri bir bezeme türüdür. İşlevi bir geometrik biçimden farklı geometrik biçime geçişi sağlamaktır. Kendine özgü geometri ve teknolojisiyle özel bir detay olan mukarnas, kullanıldığı yere göre örtü, geçiş bölümü, silme ve çerçeve olarak taçlandırma amacıyla uygulanmıştır.

Anadolu Selçuklularında özellikle taş, çini, yalancı mermer üzerine işlenmiş birbirini kesen sekizgenlerden, altıgenlerden, yıldızlardan doğan çeşitli geometrik motifler, dörtlü düğümler, gamalı haçlar, mukarnaslar, rozetler, madalyonlar, palmet, lotus, kıvrık dallar, rûmiler, hataîler, Kûfi ve nesih yazılar yaygın biçimde kullanılmıştır. Bunların yanı sıra insan, melek ve hayvan figürleriyle sıkça karşılaşmaktadır. Uygur Turfan resimlerini hatırlatan insan figürleri, yuvarlak yüzlü, çekik gözlü, küçük ağızlı, ince burunlu tiplerdir. Bir elinde mendil ya da kadeh tutan, bağdaş kurmuş biçimde oturan hükümdar motifine çinilerde, yalancı mermer kabartmalarda ve maden sanatında rastlanmaktadır.

Kervansaraylar türlü biçimlerde yapılırdı. En çok kare ve dikdörtgen (müstatil) planlı olurdu. Bazen de İran Türk devletinde görüldüğü gibi sekiz veya on iki köşeli bir plan üzerine kurulanları da vardır (Pakalın, 1993: 247). Kervansaray mimarisinde, dışa kapalılığı gözetken, ortada avlulu merkezî plan sistemi esas alınmıştır. Planın genel durumu kare, dikdörtgen ve dairesel olmakla bu değişmemektedir. İssiz yollar

bölgesinde kervansaraylarda emniyet ve savunma sorununa özellikle eğildiklerini gösteren taraflar dikkat çekicidir.

Anadolu Selçukluları kervansaray planlarında temel prensipler bir yana, Türkistan şemalarına sıkıca bağlı kalmadıklarından Anadolu'da Türkistan'dakilerden farklı planlarda kervansaraylar ortaya konulmuştur (Cezar, 1977: 936). Anadolu Selçuklu kervansarayları arasında en olgun ve haşmetli grubu meydana getiren sultan hanlarda kervansaray girişinde taç kapıdan başka kapalı bölümün önünde ikinci bir taç kapı bulunması bakımından Ribat-ı Şerif ve Akçakale kervansarayları ile ortak bir yöne sahiptir.

Resim 2.6: Karatay Han taş tezyinatı, Kayseri'nin Bünyan ilçesine bağlı Karadayı köyünde bulunan Kervansaray, Kayseri-Malatya Karayolu'nun üzerinde ve Kayseri'ye 45 km uzaklıktadır. Selçuklu Veziri Celaleddin Karatay tarafından, 1240 yılında yaptırılmıştır.

Kaynak: <http://www.kayseriden.biz/icerik.asp?ICID=217> (22.07.2019)

Selçuklu kervansaraylarının sultan hanları grubunun bazılarında mevcut avlu ortasındaki köşk mescit, kervansaraya bir ilave bina kabul edilebilir (Cezar, 1977: 936). Avlulu ve kapalı medreselerde olduğu gibi yazlık denilen avlulu, kışlık denilen avlusuz ve üstü örtülü olan kervansaraylar vardır. Ama asıl büyük kervansaraylar hem yazlık hem de kışlık kervansaray tiplerinin birleşiminden meydana gelmiştir. Selçuklu kervansaraylarının en büyükleri ve en mühimleri kışlık ve yazlık tipleri birleştirilenleridir. Bunlardan Konya-Aksaray arasındaki Sultan Hanı (1229), Kayseri-Sivas arsındaki Sultan Hanı (1225) ve Zazadin Hanı en önemli örneklerindedir. Dolayısıyla avlulu ve avlusuz hanlar olarak iki genel grupta ele alabileceğimiz Osmanlı öncesi devri Anadolu hanlarının plan ve düzen yönünden Karahanlılar devrine kadar uzanan bir geçmişe sahip oldukları genel olarak kabul edilmektedir (Ünal, 1978: 463). Anadolu kervansarayları kesme taştan yapılmış kütleli yapılarıdır (Ödekan, 1995: 433).

Mimarlık tarihinde dini-mimari yanında sivil mimari olarak meydana getirilmiş abideler olan kervansaraylar ve hanlar beş çeşittir (Berkol, 1973: 347).

- **Baş Han Kervansarayları:** Bu hanlar güneşin batışına kadar mesafe hesaplanarak yapılan hanlardır. Kervansaray parasızdır. Mesafe atlı yürüyüşüne göre ayarlanmıştır (Şapolyo, 1967: 12). Dikdörtgen veya kare planlı taş duvarlı muhkem yapılar olup avlulu ve avlusuz olarak iki şekli bulunmaktadır.
- **Büyükhan Kervansarayları:** Bu kervansaraylar dağlık alanlara yapılmıştır. Dağların dar geçitlerindeki yüksek bir tepe üzerine şato gibi inşa edilmiş yapılardır.
- **Konak Kervansarayları:** Bunlar küçük hanlardır. Bu hanlar yolcuların dinlenme ve su alma yerleridir. Büyükhan kervansaraylarının arasına yapılmıştır.
- **Alayhan Kervansarayları:** Büyük olup kale şeklindedir. Kapısı büyük olup içerisinde geniş bir avlusu vardır. Kalelerde olduğu gibi müdafaa mazgalları bulunmaktadır. Bu hanlar da daha ziyade askeri birlikler konaklamaktaydı. Bu hanların en büyüğü Anamur Kalesi'dir (Berkol, 1973: 349).
- **Sultan Kervansarayları:** Bunlara Sultan Hanı denilir. Selçuk hükümdarları tarafından yaptırılmıştır (Şapolyo, 1967: 12).

Ayrıca şehir içi hanlarını da saymakta fayda vardır. Bu hanlar iki çeşittir. Birincisi, sadece ticari hayatta yeri olan, çeşitli eşyanın satın alındığı, sanat erbabının bulunduğu hanlardır. Diğeri uzun yollardan gelen yolcuların ücret karşılığında ikamet ettikleri binalardır. Bugünkü anlamda otellerin yerini tutan bu şehir içi hanlar menzil hanlarına göre daha gelişmiş yapılardır (Berkol, 1973: 349).

2.3.1. Kervansarayların Yapı Malzemeleri

Çoğunlukla düzgün yontulmuş taş ve mermer kullanılmıştır. Tuğla, kubbe ve aydınlık feneri gibi örtü elemanlarında kullanılmıştır. Devşirme (Spolyen) malzemenin bu yapıların duvarlarında bolca yer aldığını görüyoruz.

2.3.2. Kervansarayların Yapı Elemanları

Kalın sur gibi duvarlardan meydana gelir. Büyüklük ve ihtişam özellikle cephede taç kapı ile vurgulanmıştır. Kervansaray duvarları köşe kuleleri, payandalarla desteklenmiştir. Kapalı hacimlerin örtüsü genellikle tonozdur. Kubbeli hacimlerin sayısı azdır. Oda ve kapalı kısımların da yük koymak ve yatmak için taş sekiler tespit edilmiş. Yapının önemli ögesi taç kapıdır. Süslemeli taç kapılarının özelliğini taşıyan kapılar, kale kapısı gibi sağlam ve demirden yapılmıştır. Kapalı ahır kısımlarının da ikinci bir taç kapısı vardır (Karpuz, 1995: 60).

2.3.3. Kervansarayların Plan Elemanları

Selçuklu kervansarayları avlu, köşk mescit, kapalı ahır kısmı ve hamamdan ibarettir. Kervansarayların çoğunda su tesisatının varlığı tespit edilmiştir. Bazı hanların çeşmeleri bulunmaktadır. Kervansarayda ısınma ise mangal ve tandır ile sağlanıyordu. Aydınlatma ise mum ve kandil ile sağlanıyordu.

2.3.4. Kervansarayların Süslemesi

Selçuklu taş süslemeciliğinin en önemli örnekleri bu yapılarda sergilenir. Özellikle taç kapılar ve köşk mescit üzerindeki süslemelere yoğunlaşmışlardır. Eyvan gibi, heybetli, mukarnas kavsarah taç kapılar, zengin geometrik ve bitkisel motifli kabartma bordürlerle çevrelenmiştir. Aksaray Sultan Han mescidinde kemerleri süsleyen karşılıklı ejderler, yapı dışında aslan başı şeklinde su olukları, Kayseri Karatay Han'da Türk-Çin hayvan takviminden etkilendiği kabul edilen çeşitli takvim hayvanı kabartmaları, Selçuklu figür dünyasının kervansaraylara yansıyan örnekleridir. Eğridir-Denizli yolunda Çardak Han'ın taç kapısında aslan kabartmaları, Antalya-Burdur yolunda İncir Han'ın kapısında sırtında güneş taşıyan çift aslanlar ise Sultan II Gıyaseddin Keyhusrev'in arması olarak burada yer almıştır. Süslemelerde kullanılan ejder, aslan gibi hayvanlar Orta Asya menşelidirler (Karpuz,1995: 61).

2.3.5. Kervansarayların Plan Tipleri

Bütün avlulu Anadolu Selçuk hanlarının Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu örneklerinin devamı olduğu varsayılmaktadır. Bu hanlarda avlu, tasarımın temel ögesi olup her şey onun etrafında şekillenmektedir ve iki yönde de simetri vardır. Bu tür

tasarım anlayışının tek örneği, Evdir Han'dır. Kapalı barınağın bulunmaması iki yönde simetriyi olanaklı kılmıştır. Yoksa Anadolu hanlarının çok azında tek yönde simetri vardır. Bunlar Kuruçeşme, Kızılören, Ertokuş ve Obruk gibi orta boyutlu hanlardır. Sultan Hanlarının hiçbirinde simetri yoktur. Bu da gösteriyor ki avlu bu yapıların tasarımının başlangıç noktası değildir (Yavuz, 1995).

Taç kapıların dışında bezemeli olan bu yapılar genellikle önde bir açık avlu, arkada daha dar, kapalı bir hol bölümünden oluşur. Sultan hanı adı verilen şemaya sahip yapılarda avlunun merkezinde Köşk Mescit yer alır. Mescit bazen girişin üzerindedir, açık avluda eyvan sayısı, kapalı holün bölüm sayısı değişebilmektedir. Bazı hanlarda sadece açık avlu etrafında eyvanlı bir düzen vardır.

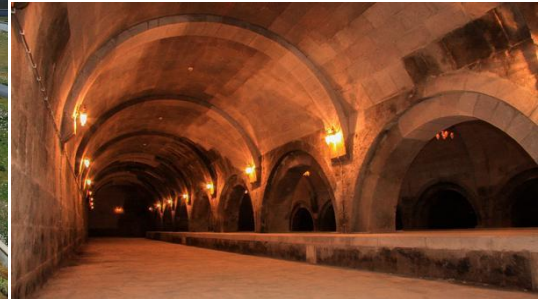
Anadolu Selçuklu kervansarayları plan bakımından genelde üç tipe ayrılır. Birkaç örnekten oluşan dördüncü bir tip de teklif edilmektedir. Bunlar;

- **Kapalı Kısımdan Oluşanlar**

Uzunlamasına veya kareye yakın dikdörtgen planlı bu yapılar tonozla örtülmüştür. Amasya-Tokat yolunda Ezine-Pazar Hanı, Antalya-Alanya yolunda Şarapsahanı, Afyon-Kütahya yolunda Eğret Hanı, Aksaray-Kayseri yolunda Öresin Hanı bu tipte yapılmış kervansarayların örnekleridir (Karpuz, 1995: 62).

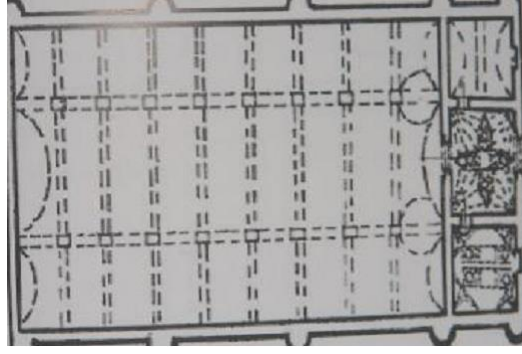

Resim 2.7: Ejder Kervansarayı, Dış Görünümü.

Resim 2.8: Ejder Kervansarayı, İç Görünümü, Yalnız Kapalı Bölümden Oluşan Kervansaray, Iğdır merkezine 20 km uzaklıktaki Harmandöven Köyünde yer alır yapı, 13. yy sonlarında Anadolu Selçuklu devletinin Sürmeli emiri Şerafetin Ejder tarafından yaptırılmıştır.

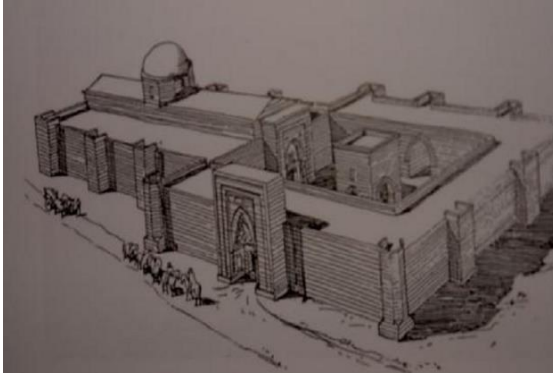
Kaynak: Resim 2.7: www.arkeolojikh Haber.com/haber-ipekyoluda-bir-selcuklu-mirasi-ejder-kervansarayı-3856/ (22.07.2019), Resim 2.8: <http://www.igdir.bel.tr/page.php?kat=110&altkat=109&konumid=2> (22.07.2019)

Şekil 2.1: Ejder Kervansarayı Planı
Kaynak: Acun, H., 2007

- **Avlu ve Kapalı Kısımdan Oluşanlar**

Bu hanlar revaklı bir avlu ve avlunun sonunda üzeri örtülü kapalı bir kısımdan meydana gelirler. Alay Hanı (Aksaray-Kayseri), Altınapa Hanı (Konya- Beyşehir), Kuru Çeşme Hanı, Kızılören Hanı (Konya- Beyşehir), Dokuzun Hanı (Konya- Akşehir), Kadın Hanı (Konya-Akşehir), Ertokuş Hanı (Konya-Eğirdir), Sadettin-Zazadin Hanı (Konya-Aksaray), Aksaray Sultan Hanı (Konya-Aksaray), Kayseri Sultan Hanı (Kayseri-Sivas), Karatay Han (Kayseri- Malatya), Horozlu Han, İsaklı Hanı, Susuz Han (Antalya-Burdur), Sarıhan (Kayseri- Aksaray), Ağzıkara Han, Ak Han (Denizli-Eğirdir) ve Obruk Hanı bu tipte yapılmış kervansaraylardır (Karpuz, 1995: 63-69).

Şekil 2.2: Ağzıkara Han, Restitüsyon Çizimi.

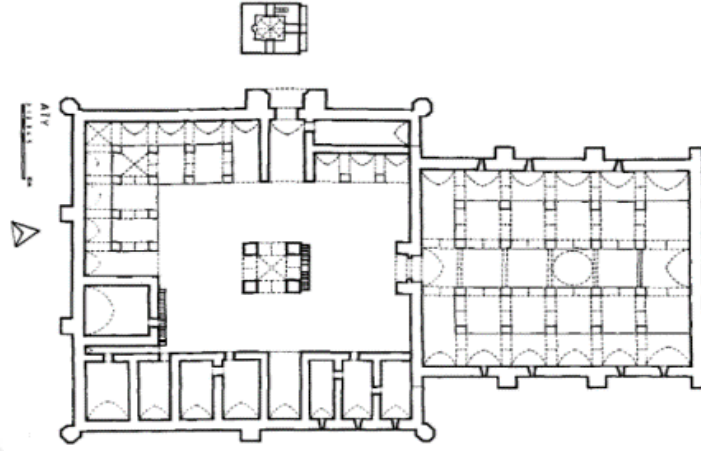

Resim 2.9: Ağzıkara Han, açık avlu ile kapalı

bölümden oluşan kervansaray, Aksaray-Nevşehir yolunun 10. km'sinde bulunan hanın hol kısmı I. Alaeddin Keykubad zamanında 1231 tarihinde, avlu kısmı ise II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında 1240 da tamamlanmıştır.

Kaynak: Şekil 2.2: Acun, H., 2007,

Resim 2.9: <https://www.semerkanddanbosnaya.com/portfolio/agzikarahan-2/> (23.07.2019)

Şekil 2.3: Ağzıkara Han Planı

Kaynak: Yavuz, A. T., 1992: 282

- **Avlunun Yapıya Hâkim Olduğu Hanlar**

Bu hanlarda mekânlar büyük bir avlu etrafında yer alır. Evdir Han (Isparta-Antalya), Kırkgöz Han ve Kargı Han (Seydişehir-Alanya) bu tipte yapılmış kervansaraylardır (Karpuz, 1995: 69 70).

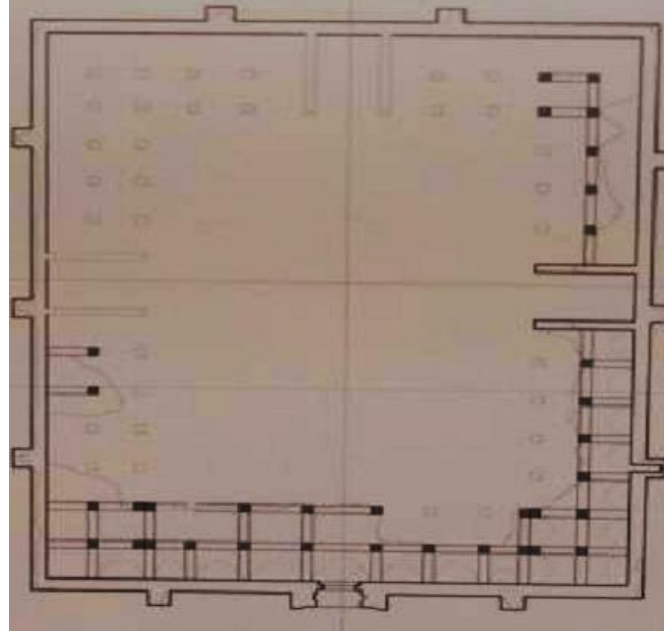

Resim 2.10: Evdir Han, Döşemealtı, Antalya, **Resim 2.11:** Evdir Han, Yalnız Avludan Oluşan Kervansaray, I. İzzeddin Keykavus Bin Keyhüsrev tarafından 1210-1219 yıllarında yaptırılmıştır.

Kaynak: Resim 2.10: <http://www.dosemealti.bel.tr/tr/m/planlanan-projeler/evdirhan-kervansarayi-restorasyon-projesi1.html> (23.07.2019),

Resim 2.11: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/antalya/gezilecekyer/evdirhan> (23.07.2019)

Şekil 2.4: Emdir Han Planı
Kaynak: Acun, H., 2007

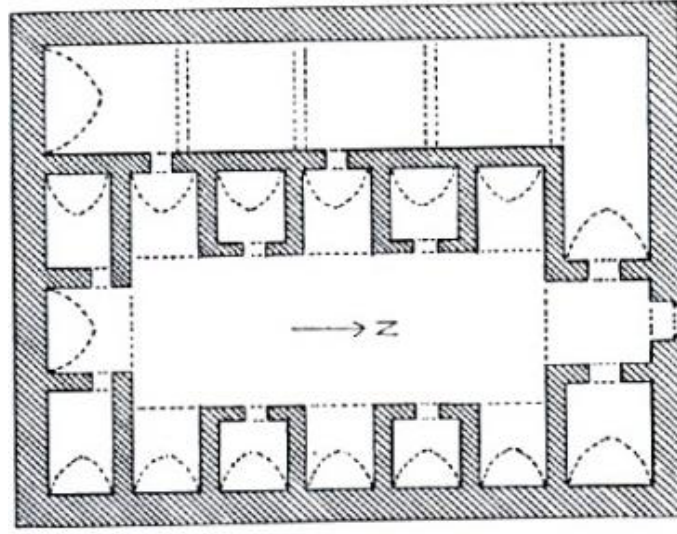
- **İç içe İki Plandan Oluşanlar**

Burada avlu ve kapalı kısım birbiri içerisine kaynaştırılmıştır. Alara Han (Antalya-Alanya), Afşin Eshab-ı Khef Hanı (Afşin’de), Tercan Mamahatun Kervansarayı gibi yapılar bu tipte yapılmışlardır (Karpuz, 1995: 70).

Resim 2.12: Ashab-ı Khef Hanı, Kahramanmaraş. **Resim 2.13:** Kahramanmaraş’ın Afşin ilçesinde bulunan Ashab-ı Khef Hanı, Anadolu Selçuklularının Maraş Emiri olan Nusretüddin Hasan Bey tarafından 1215-1234 yılları arasında yaptırılmıştır.

Kaynak: Resim 2.12: <http://www.selcuklumarasi.com/architecture-detail/eshab-i-kehf-hani> (26.07.2019)
Resim 2.13: <https://www.skylife.com/tr/2014-07/kahramanmaras-afsin-eshab-i-kehf-kulliyesi> (26.07.2019)

Şekil 2.5: İç içe iki plandan oluşan Ashab-ı Kehf Hanı

Kaynak: Erdmann, K., 1961

Bütün bu mimari özellikler göz önünde bulundurularak, kervansarayların yapı planı ve işlevsellikleri bakımından, kuruldukları bölgenin coğrafi konum ve iklimine göre şekillenen bir yapı sergiledikleri sonucuna varılmaktadır.

2.4. Mimari Öğeler

2.4.1. Taç Kapı (Portal)

Kervansaraylar Anadolu'nun sınırsız boşluğunda berkitilmiş masif kütleleri, davet edici ve emniyet verici taç kapıları, olasılıkla çevrelerindeki küçük köy yerleşmeleriyle kervanlar için huzur verici yapılardır. Kervansarayların ön cephe düzeni köşelerinde payanda olan sağır bir duvarın ortasında bulunan bir taç kapı olarak tasarlanmıştır. Genellikle Selçuklu portalleri binaların en süslü ve zengin unsurunu teşkil ederler. Selçuklu taç kapılarında tümüyle göz zevkine bırakılan töresel bir tasarım içinde geometrik kurallardan da yer yer yararlanılmıştır. (Kuban, 2002: 235)

Resim 2.14: Kayseri Sultan Hanı Portali, Kayseri-Sivas yolunda Kayseri'nin Palas beldesinde. Kervansaray, 1233-1237 yıllarında Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılmıştır.

Kaynak: <https://www.tarihlisanat.com/anadolu-selcuklu-tac-kapilar/> (17.07.2019)

Çeşitli tiplerin bulunmasına rağmen genellikle portal binanın gövdesinden taşar ve çeşitli süslü bordürlerden meydana gelen dikdörtgen bir çerçeve ile sınırlanır. Portal dış yüzde kemerle çevrili bir niş meydana getirmekte ve kemerli asıl giriş kapısı bu nişin arka yüzündedir. Kemerli iki düzlem arasındaki geçişi stalaktitli bir kavsara temin eder. Birçok kervansarayların portalleri bu tipte veya az değişmiş şekillerdedir, çerçevesizdir. Kayseri Sultan Han, Aksaray Sultan Han, Altınapa Han, Goncalı yanındaki Akhan, Ağzıkara Hanın portalleri örnek olarak sayılabilir.

2.4.2. Kapılar

Selçuklu dönemi yapılarında kapı kanatlarının 16 cm-22 cm taşan dışların arkasında, duvar kalınlığı yönünde, tek veya çift kanat olarak açıldığı, kanatların yapıya takıldığı kuş denen yuvalardan anlaşılmaktadır. Bu gözlemi, bütün yapı türlerine genellememiz mümkündür. Çok az sayıda türbe, cami gibi yapıda, genellikle bezeli, özgün kapı kanadı vardır. Hanların hiçbirinde özgün kapı kanadı bulunmamaktadır. Nasıl olduklarına ilişkin her hangi bir kaynak bilgisine ulaşamamıştır.

Büyük giriş kapılarının, Osmanlı Döneminde neye benzediği bilinmektedir. İki kanatlı kalın ahşap kapıların üzerine iri kabaralı başları olan çivilerle çakılan, birbiri üzerine biraz bindirilmiş demir şeritler kaplanmıştır. Osmanlı Dönemi portal kapıları daha önceki dönemlerin tasarım özelliklerini taşıyabilir ancak böyle olduğuna ilişkin kaynak bilgisi bulunmamaktadır. Oda kapılarının taşıma detayları, yapılarıdaki izlerden giderek, portallere benzemektedir. Kanatlar genelde tektir. Ancak bunlar için de bilinirlik derecesi portallerden farklı değildir.

2.4.3. Pencereleler

Pencereler dıştan içe şevlenen, kck boyutlu, diklemesine dikdörtgen asıkıkklar olup mazgal pencere denilen tiptedir. Pencerelelerin kepenk veya benzeri bir öge ile kapandığını gösteren hiç bir iz yoktur bu nedenle pencereden çok delik niteliğindedirler. İ zeminden en az 1.80 m. yükseklikte yerleştirilmiş olmaları dışarı bakma veya gzletleme amacını gtmediklerini göstermektedir.

2.4.4. Dendan

Selçuklu hanlarında duvar bitişlerine ilişkin net bir bilgi bulunmamaktadır. Aynı veri ve bilgi eksikliği cami, medrese, türbe gibi yapılarda da vardır. Bunların bir kısmı onarımlarda olduğu seviyede dondurulmuş bir kısmı ise bir silme ile tamamlanmıştır. Onarılmış birkaç örnekte silmenin özgün olduğunu gösteren bir iz okunamamaktadır. Bazı yapılarda duvarların üzerinde ‘‘silme’’ yerine ‘‘dendan’’ vardır (Yavuz, 1992: 258).

Kervansaraylar dışındaki diğer tür yapılarda dendan kullanılması yanısıra özgün silmeli örnekleri azlığı, dendanın aslında daha yaygın bir biçimde, silme gibi bir duvar bitirme ögesi olduğu kanısını uyandırmaktadır. Dendanlar mimari elemanları hareketli bir biçimde tamamlamaları nedeniyle biçimsel olarak da kullanılmıştır. Birçok mihrabın üstünün dendanlarla tamamlanması biçimsel bir kullanımın göstergesidir. Kervansarayların dendan ve payandalarını savunma gibi işlevsel bir açıdan biçimsel bir açıya kadar uzanan bir yelpaze içinde birden fazla amaca hizmet eden ögeler olarak değerlendirmek genel çerçevede mümkündür. Dendanları halen mevcut hanların azlığı, karşılaştırma imknını ortadan kaldırmakta ise de yine diğer Selçuklu binaları da göz önünde tutularak bir genellemeye gidilirse; genellikle dış duvarları kesme taş olanların dendanları kesme taş (Obruk Han gibi), moloz taşla örülmüş olanların dendanları ise, şarapsa Han gibi moloz taştandır. Ancak Alara Han rneğinde görüldüğü üzere bu bir kural değildir (Yavuz, 1992: 258).

2.4.5. Merdiven

Selçuklu Hanlarında merdivenler; genellikle çatının bakımının yapılabilmesi ve çatının savunma amaçlı kullanılabilmesi için çatıya çıkmak için bir de mescit portalin üstünde ya da köşk mescit olduğu zaman kullanılır. Ağzıkara, Kayseri Sultan ve İşhaklı Han'ların köşk mescitlerinin merdivenleri çok plastik bir anlayıştadır. Çatıya çıkan

merdivenler ise, Karatay ve Avanos Sarı Han'larda olduğu gibi daha sade elemanlardır. Ayşıl Tükel Yavuz, yaptıkları araştırmalar sonucunda kırktan fazla kervansarayda, merdivenin bulunması olası kısımları yıkık olduğu için bilgi toplanamadığını, ancak on beşinde çatıya çıkan bir merdivene veya izlerine rastladıklarını, on altı kervansarayın bilgi verecek sağlamlıkta olmasına karşın çatı merdiveninin izlenmediğini ve bu yapıların on ikisinin yalnızca barınaktan oluşan han yapıları olduğunu belirtmekte ve bu sebeplerle söz konusu kervansaraylarda savunmaktan çok korunmanın amaçlandığı sonucuna vardıklarını belirtmektedir (Yavuz, 1992: 258)

Çatı merdivenleri çoğunlukla avlu duvarlarında yer almakta ve duvardan taşan konsol basamaklardan oluşmaktadır. Çoğunun basamaklarının dış ve alt yüzleri oyma olarak bezenmiştir. Bazı hanlarda merdiven avlunun taç kapı cephesi üzerindedir. Karatay ve Kesikköprü Hanlarındaki giriş eyvanının solunda, Kayseri Sultan Han'ınki ise sağındadır. Bazılarında ise avlunun yan cephelerindedir. Ağzıkara Han'daki güney, Denizli Akhan'daki ise kuzey yan cephededir. Aksaray Sultan ve Avanos Sarı Han'larda merdiven avlunun portal cephesinin köşesinde, aynı biçimde çözülmüştür (Yavuz, 1992: 258).

Kervansaraylarda varlığı izlenilebilen merdivenlerin çoğunluğunun kesme taştan ve duvardan konsol olarak az bir kısım kervansarayda da yığma olarak yapıldığı gözlemlenmektedir. Konsol merdivenler kırıldığı zaman yine de duvarda izlerini görmek mümkün olduğundan saptanabilen örneklerin çoğu konsol merdivenlerdir. Yığma merdivenlerde basamaklar duvar taşları arasına girerek duvarla bütünleşmediğinden merdiven yıkıldığı zaman izini bulmak mümkün olmamaktadır. Çatıya ulaşmak için tonozda açılan deliğin etrafındaki birkaç taş yıkılınca ve altta da basamaklar olmayınca hiçbir ipucu kalmamakta, tonozda herhangi bir yıkık kısım haline gelmektedir. Bu nedenlerle aslında Çardak ve Kadın Han'daki gibi barınak kısmında yığma merdivenleri olan kervansarayların sayıca daha fazla olduğunu varsaymak mümkün olabilir. (Yavuz, 1992: 258). Merdiveni bulunmayan kervansarayların bir kısmında sabit ahşap merdivenlerin varlığı da düşünülebilir.

Bu gruptaki kervansarayların çok büyük boyutlu ve yüksek yapılar olmaması dolayısıyla, bu kervansaraylarda ahşap bir merdiven kolay ve akılcı bir çözüm olarak kullanılmış olabilir. Ayşıl Tükel Yavuz, bu tür merdivenlerin örneğin Kırkgöz ve Kargı

Han'larda kullanılmış olma olasılığının bulunduğunu söylemektedir (Yavuz, 1992: 258). Çatıları savunma amaçlı kullanılmayan özellikle yalnız barınak kısmı olan hanlarda çatıya çıkış, bakım dışında gerekli değildir. Bu tür kervansaraylarda merdivene rastlanmamasının sebebinin senede bir veya birkaç (Yavuz, 1992: 258) kez yapılacak bir iş için taşınır merdiven kullanılması olabileceği düşünülmektedir.

2.4.6. Tandır

Selçuklu dönemi hanlarında ısınma ve pişirme için tandır kullanıldığı saptanmıştır. Tandırların hanların sekilerinde belirli aralıklarla yer aldığı Susuz Han'ın onarımı sırasında ortaya çıkmıştır. Tandır, hem ısınma hem pişirme için kullanılmıştır. Özellikle iki işlevin bir öğede birleşmesi ile yapılarda bacalı ocağı olan bir mutfak mekânı arayışı son bulmuştur (Yavuz, 1992: 258). Az yakıtla yanan ve ısıyı muhafaza eden tandırlar, bu dönem mimarisi içinde rasyonel ısınma ve pişirme araçlarıdır.

Tonozların sırtında yer alan delikler ahırın kokusunu çektiği gibi, tandır için gerekli havalandırmayı da gerçekleştirmiştir.

2.4.7. Süsleme

Kervansarayların tasarımında işlevsellik ağırlık taşıdığından bunlar süslü yapılar değildir. Anadolu Selçuklu kervansaraylarında süsleme taç kapı, köşe kuleleri, payandalar, saçak silmeleri, çörtenler, köşk mescit, mescit, hamam, çeşme, eyvan duvarları ve kemerler, avlu revakları, konsol, merdiven gibi öge ve mekânlarda görülmektedir (Algan, 2008: 139). Anıtsal taç kapıları ve varsa köşk mescitleri süslemelerin en yoğun olduğu bölümleridir.

Bu yapılarda beş tür süsleme tercih edilmiştir. Bunlar, geometrik, yazı, bitkisel, figürlü ve mimari formlardır. Geometrik süsleme çeşitliliği ve yaygın kullanımı dışında yıldız örgülerin hâkim olduğu güçlü evren imgesiyle hanları diğer örneklerden ayırır. Bitkisel süsleme az sayıda yapıda ve sınırlı bir yüzeyde görülmektedir. Yazı yapım / onarım ve sanatçı kitabelerinde farklı biçimdeki levhalarda sülüs hatlı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yerleşim merkezlerinden uzak konumu gereği korunaklı olarak inşa edilen hanların özellikle cephelerinde, taç kapılarında ya da giriş eyvanı çevresinde yoğunlaşan

hayvan figürlü bezemelerin baniyi ve yapısını nazara, tehlikelere karşı korumaları amacıyla yapılmış olduklarını düşündürmektedir

Resim 2.15: Sultanhanı, Konya-Aksaray yolu üzerinde Aksaray'ın 42 km. güneybatısında bulunan Sultanhanı'nı I.Alaaddin Keykubat 1229'da yaptırmış, bir yangın sonrasında da Selçuklu sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında 1278 yılında onarılmış ve genişletilmiştir.

Kaynak: https://www.tripadvisor.com.tr/LocationPhotoDirectLink-g8022292-d2511741-i175_206461-Sultanhani_Kervansarayi-Sultanhani_Aksaray_Province.html (17.07.2019)

Mimari yapılarda mukarnas farklı yüzeylerde, konsollarda ve nişlerde yarattığı derinlik etkisiyle örgüyü zenginleştirir. Kervansarayların loş ve yüksek sahnları, daha yüksek orta sahnın orta açıklığındaki fenerden bu mekâna dağılan ışık, mazgal pencereleri ile delinmiş masif duvarlar, basit ve strüktürel geometri, avluların değişik ritimlerle vurgulanan bölümleri ve ortalarındaki diğer öğelere göre daha bezemeli iki katlı, altı boş mescitler ve onlara çıkan merdivenlerin plastiği bu yapılara özgün ve etkili bir mimari karakter kazandırmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU SELÇUKLU KERVANSARAYLARINA AİT MİMARİ UNSURLARIN RESİMSEL YÜZEYLERDE PLASTİK ÇÖZÜMLEMELERİ

3.1. Kervansarayların Resimde İmgeye Dönüşmesi

Etkileşim içerisine girdiğimiz nesnelerin belleğimizde anlamlı bir biçimde izahı kişinin psikolojisiyle ilgilidir. Hangi şeyin kimde ne ifade ettiği, biriktirdiği yaşanmışlığına bağlıdır. Haliyle her insanın yüz yüze geldiği nesnelere, hafızasında yeniden derlenerek, belki de işlevinin çok ötesinde imgelere dönüşürler.

Kervansaray yapılarının çağımız modern yaşantısının dayattıklarına rağmen bizde uyandırdığı geçmişle bağlarımızı koparamama etkisi yadsınamaz. Yapılan bu çalışmada, kültürel değerlerimizin ötelenmesine tepki gibi hassasiyetler, kervansaray imgesine dönüştürülerek, resim tekniklerinden tuval üzerine yağlı boya ile ifade edilmiştir.

Resim 3.1: Adnan Çoker, Yapısal Ritm VIII, 2006, 140x140cm, TÜAB.

Kaynak: <http://www.beyazart.com/sanatci/Adnan-%C3%87oker> (21.07.2019)

Geçmişte estetik duyumu yaşatmak, yapıları taçlandırmak, simgeleştirmek gayesiyle uygulanan ve bir bütün olarak var olduğunu hissettiren ya da bir araya gelerek biçim, ölçü, doku, oran, birlik, renk, denge, düzen gibi sanatsal ilkelerle temellenen

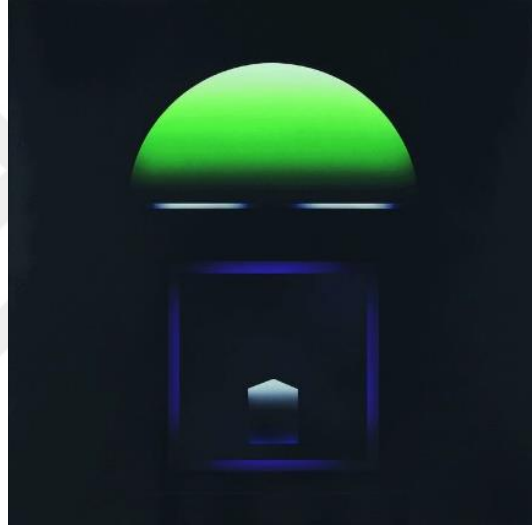
kervansarayları resimde imge olarak kullanmak, geçmiş ile gelecek arasında kurulacak bir köprü görevini görecektir. Bu anlamda eserler veren sanatçılarımızdan Adnan Çoker'i incelediğimizde, mimari unsurları kullanarak ulaştığı seviyenin çağdaş resim sanatındaki yeri, bizlere bu çalışmayı yapmada heyecan vermektedir. Eserlerinde renk, biçim ve denge elemanlarını en aza indirgemiş ve özgün bir dil oluşturmuş olan Adnan Çoker, renk ve mimari espasın özellikleri sayesinde yarım yüzyılı geçen sanat hayatında Türk Resminin çağdaşlaşma serüvenine büyük katkılar sağlamıştır. Eserlerini düşünce ve eylem olarak etkili bir uç meydana getiren Çoker'in sanat hayatı, çağı ve kendi ulusal kimliği ile bütünleşmiştir. Çoker, kendisinin Abstre Ekspresyonizm'in doğurduğu kaos'u sınırlandırarak şematik anlatıma varışının, 1965-68 yılları olduğunu ve bu zaman diliminde de Osmanlı ve özellikle Selçuk mimarisini ressamca incelemeye başladığını belirtmiştir. "Mimari-Çerçeveleme-Anıtsallık" gibi kavramların resmine yeni şemalar getirdiğini söylerken, yapıtlarındaki biçimciliğin geometrik biçimcilikten ziyade farklılığı bir çeşit "Kalıp Biçim" olduğunun altını çizmektedir. Çoker, "Başka bir deyişle sanki somut obje değerini soyut biçimlerde arıyorum. Soyut biçimlerle, somut biçim vermeyi ve varlığını duyurmayı istiyorum. 'Objeye Olmadan Objeye' gibi..." (Çoker, 1989) şeklinde ifade ederken, bizler gibi sanat serüvenlerinin henüz başında olanlar için yol göstermektedir.

Resim 3.2: Adnan Çoker, Derleme I, 1994, 162x130 cm, TÛAB.
Kaynak: <http://www.beyazart.com/sanatci/Adnan-%C3%87oker> (21.07.2019)

Çoker, amacının evrensel değerlerle anıtsal kaynaklarımız arasında bir senteze varmak olduğunu, bu değerlerden hareket ederek sadeleştirilmiş Biçim-Element birliğine vardığını ve bunun da "Anıtsal Yapı-Resim" ilişkisi olarak Türk resminde ilk kez görüldüğünü belirtmektedir (Çoker, 1989).

Varlığıyla bir model olarak başucumuzda duracak olan Çoker'in çalışmaları, bizi, kendisini taklit etmekten uzaklaştıracak unsurları bünyesinde barındırdığını ve Türk resim sanatında oluşturduğu biçim dilinin, çıkış noktası ile vardığı sonuç arasındaki mükemmelliğini görmek, araştırmamızda varmayı hedeflediğimiz nokta açısından sevindiricidir.

Resim 3.3: Adnan Çoker, Mor Dörtgen II, 1998, 140x140 cm, TÜAB.
Kaynak: <http://www.beyazart.com/sanatci/Adnan-%C3%87oker> (21.07.2019)

Tarihi kültürel değerlerimiz olan kervansarayları oluşturan yapı elemanlarının biçim zenginliği, süslemeleri, yapım malzemelerinin pitoreskliği, dokusunu ve tarihi kültürel görevleri ile işlevleri gibi malzemelerin belleğimizde harmanlandıktan sonraki yansımalarının, Çoker'in ulaştığı seviyeye ulaşmamızda bir basamak olacağı düşünülmektedir. Yeterince zengin birçok unsuru bünyelerinde barındıran bu yapılar, gitmek istediğimiz yolda, ışık tutacak yeterince ipuçlarını vermektedir.

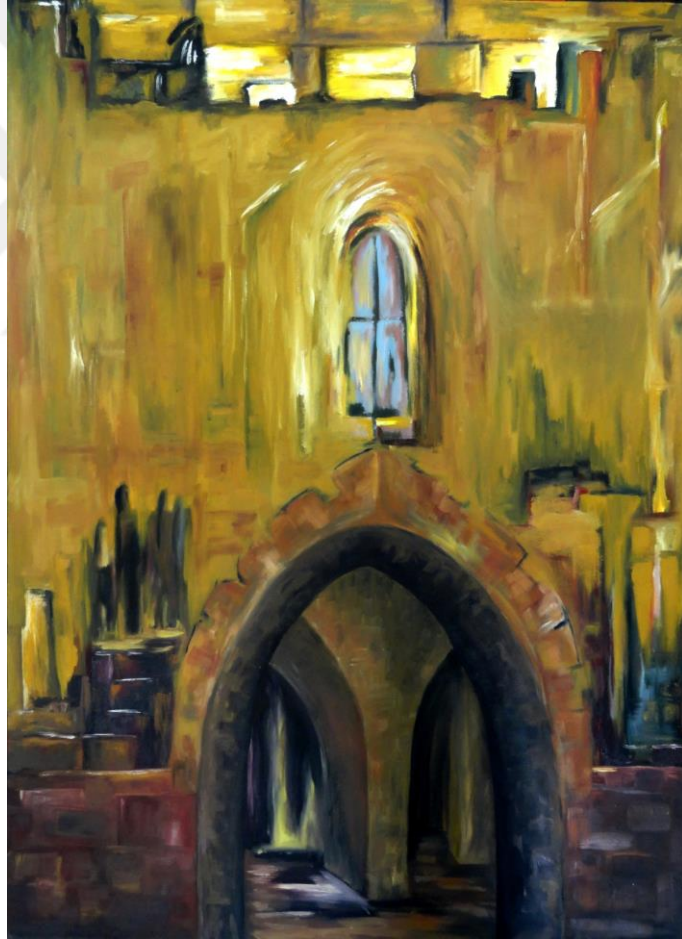
Araştırmamızda, elde ettiğimiz bilgi, belge ve görsel materyaller kullanılarak bir tasarım süreci sonunda elde edilen eskizlerden hareketle, yeni bir biçim diliyle resimler yapıldı.

3.2. Tez Kapsamında Yapılan Çalışmaların Ele Alınışı

Nesnelerin imge olarak kullanılma süreçleri eskizlerle başlamış ve devamında asıl uygulamalara dönüşmüştür. Çalışmalarda ana unsur; kervansaraylarda yoğun taş işçiliği ile oluşturulan mimari öğelerdir.

Tezin ana bölümünü oluşturan resimler birkaç yıl içerisinde farklı zamanlarda yapılmış ve tamamı analizlerin yapıldığı tarihten uzun sayılabilecek bir süre önce tamamlanmıştır. Bu durum resimlerin analizinde özgün bir tavır sergilenmesine ve yapılan resimlere yabancılaşarak tarafsız analizler yapılabilmesine yardımcı olmuştur.

3.2.1. Kervansaray I

Resim 3.4: “Kervansaray I”, Ali Dağışan, 80x110 cm, TÜYB, 2012.

Resim 3.4: Bu çalışmada, bir Anadolu Selçuklu kervansarayının harabeye dönmüş kapalı alanına geçişi sağlayan kısmının dıştan görünümü, kapalı kompozisyon

ilkesiyle, 80x110 cm ebadında tuval üzerine yağlıboya tekniğinde dikey olarak kurgulanmıştır.

Çalışmada ilk bakışta göze çarpan, alt orta noktasından başlayıp tuvalin ortasına kadar çıkmış kemerli bir kapıdır. Bu kapıdan içeriye bakıldığında bir kolonla birlikte iki tonozun da çok az bölümleri görülmektedir. Ana kapının bulunduğu duvar, tuvalin büyük bir bölümünü kaplamaktadır. Kemerli ana kapının iki tarafında yüksek olmayan kesme taştan duvarlar, bir belirsizlik içerisinde görülmektedir. Resmin orta noktasının üstünde yalnız bırakılmış bir pencere ve onun üstünde de tuvalin sağdan sola neredeyse tamamını bir kuşak gibi kaplamış olan geometrik parçalanmış biçimler, üst kenardan devam etmektedir.

Resimde çizgisel bir zenginlik mevcuttur. Biçimlerin dairesel hareketleri ile gerek yapının geometrik biçimleri, gerekse de yapı elemanlarının düz formları, çizgisel anlamda oluşturduğu zenginlikle resme dinamizm kazandırarak biçimsel sıradanlığı bozmuştur. Dikey dikdörtgen bir düzleme oturtulan bu çalışmada kompozisyon, düşey doğrular, eğriler, yaylar, diyagonaller, geometrik formlar ve zıtlıklardan oluşmuştur.

Çalışmanın genelinde sarı renk hâkim olup, bu rengin nüansları yüzey üzerinde sıkça kullanılmıştır. Bu şekilde her renk kendi içerisinde zenginleştirilip, farklı fırça darbeleriyle düz yapıdaki monotonluk giderilerek yüzeye doku ve hareketlilik kazandırılmaya çalışılmıştır. Kemerli kapının üst kısmında bulunan ve mavi renk ile betimlenmiş, gökyüzünü çağrıştıran pencere, adeta yaşamı anlatmakta ve iki ayrı dünyayı gözler önüne sermektedir. Kapının iki yanında bulunan kesme taştan yapılmış alçak duvarın, diğer duvar yüzeylerinden daha koyu renklerle ifade edilmesi, oluşabilecek biçim tekdüzeliğini kırmakla beraber, farklı fırça vuruşları ile yapının yıpranmışlığını, yaşanmışlığını göstermektedir. Ayrıca duvarda görülen yer yer sıcak renkler de renk bütünlüğünde oluşabilecek bir kopmayı engellemektedir. Kesme taş duvar ile sarı rengin hâkim olduğu düz yüzey, resimde zıtlığı sağlayan temel unsurlardır. Tuvalin geneline hâkim düz duvarda tercih edilen sarı rengin içerisinde fırça darbeleri ile uygulanmış beyaz renkler, ışığın şiddetini arttırarak, resmin ana ögesi olan kervansarayın durgunluğuna dinamizm kazandırmıştır. Yine pencere kenarlarına fırçanın ucuyla uygulanan çizgiler, yüzey üzerinde hareketliliği sağlamıştır.

Tuvalin üst kenarında geometrik biçimlere parçalanmış halde, farklı renklerle betimlenen formlar, resmin monotonluğunu çalışmanın üst kısmında da kırarak ritimsel bir hareketlilik sağlamıştır. Ayrıca dikey ve yatay düz diyagonal çizgileri ile yapı biçimine katkı sağlarken, yapının diğer oval eğrileriyle oluşturduğu zıtlıkla hareketlilik sağlamıştır. Ana kapıyı meydana getiren örgülü kesme taşların, üst kısımlarında kahverenginin saydam bir şekilde kullanılması ile yer yer kullanılan kontur çizgiler, yapıyı gerçekçi bir yüzeye çekerek resimde oluşacak biçim karmaşasını engellenmiştir. Resimde derinliği artıran ana unsur, büyük kapının içinden görülen diğer yapılardır. Bu alanda yıkılmaya yüz tutmuş üst örtüden sızan ışık huzmeleri, biçimleri görünür yapıp mekânı oluştururken, kattığı derinlik ile çalışmayı yüzeysel bir betimlemeden kurtarmaktadır. Ayrıca tekrar eden iç içe geçmiş oval biçimleri ile ritimsel hareketliliği sağlamıştır.

3.2.2. Kervansaray II

Resim 3.5: “Kervansaray II”, Ali Dağışan, 80x110 cm, TÜYB, 2013.

Resim 3.5: Resim, Anadolu Selçuklu kervansaraylarında sıkça kullanılan sütun, kemer ve tonoz formlarını kullanarak, kapalı kompozisyon ilkesiyle, 80x110 cm ebadında tuval üzerine yağlıboya tekniğinde dikey olarak kurgulanmıştır.

Çalışmada, kahverenginin tonlarıyla boyanmış geniş bir yüzey ve onun üzerine betimlenmiş tuvalin alt noktasından başlayıp orta kısmına kadar yükselen büyük bir kemerli kapı görülmektedir. Bu kemerli kapının kenarlarında, örgü şeklinde tuğlaya benzeyen kesme taştan biçimler, girift bir üslupla resimlenmiştir. Kapının içerisinde, geriye doğru küçülerek devam eden kemerli yapılar vardır. Kapının hemen üstünden başlayıp tuvalin üst kenarına yakın bir yere kadar giden ve oluşturduğu biçim ile hareketlilik hissi uyandıran büyük dairesel form bulunmaktadır. Tuvalin sol tarafını boydan boya kaplayan ve sağ alt bölümünde de küçük bir kısımda görülen, parçalı biçimler yer almaktadır.

Resmin kompozisyonu eğriler üzerinden temellendirilmiş ve kemer formları ile güçlendirilmiştir. Soyutlama bir biçim öyküsü olarak tercih edilmiş ve açık koyu tonlar ile dolu boş dengesi üzerinde çalışılmıştır. Resmin odak noktası klasik resimlerdeki perspektif algısını oluştururken sağ üst köşeye denk gelen düzensiz ve kontrolsüz eğriler ile de odak noktasının dağıtılması amaçlanmıştır.

Genel anlamda koyu renklerin hâkim olarak kullanıldığı bu çalışmada, yer yer kahverenginin açık tonları ile yüzey hareketlendirilmiştir. Tuvalin orta kısmında kullanılan sıcak renklerin, resmin merkezinden etrafa doğru izleyici üzerinde kalıcı bir etki oluşturduğu söylenebilir. Etrafında ise soğuk renkler ve griler ile de kapalı bir kompozisyon oluşturulmaya çalışılmıştır. Yukarıdan aşağıya dikey fırça darbeleri ile oluşturulan açık renk lekeler, resmin genelinde gerilimi yükseltmiş olup oluşabilecek bir monotonluğun önüne geçmiştir. Aynı zamanda yüzeydeki koyu renklerle oluşturduğu zıtlıkla, biçim dengesini sağlayarak resmin plastiğini derinleştirmiştir. Beyaz renkle ifade edilen ışık hüzmelerinin oluşturduğu spiralsi form, her hangi bir disiplinden uzak özgür fırça vuruşları ile üst tarafta şiddetli bir hareketlenme sağlamaktadır. Dairenin şiddetli bir helezonik devinimle gösterilmesi, ana unsur olan kervansarayın maruz kaldığı acımasız dış etkenleri, zaman içerisindeki yıpranmışlığına ve değişen dönüşen zamana vurgu yapma içindir. Kemerli kapının kenarlarında kırmızı renklerle betimlenmiş kesme taş örgü, yapıda yaşam alanının sıcaklığını yansıtmalarının yanında kompozisyondaki gerilimi arttırmak içindir. Ana kapının içinden geriye doğru küçülerek devam eden tonozlarda kullanılan sarı renk, resmin diğer alanları ile hem renk olarak hem de açık-koyu değeri ile oluşturduğu zıtlıkla bütüne hareket kazandırmıştır. Sarı renkler içerisinde kullanılan turuncu renk, yapının biçimsel formunu belirginleştirirken oluşturduğu oval form ile çalışmada görülen dikey düz formlar ile zıtlık oluşturarak hareketlilik sağlamıştır. Bu alanda kullanılan renklerin hareketi ve tonu çalışmada derinliği sağlayarak mekân olgusunun güçlendirmiştir.

Biçim öyküsü anlamında soyutlamanın tercih edilmesine rağmen Selçuklu kervansaraylarının ana mimari unsuru olan kemerler küçük kubbe ve tonozun algılanabilir olması aynı zamanda döneminin koşulları itibariyle ışığın reel manada kullanımı ile örtüşmesi resmin ana konu ile güçlü bir bağ kurmasını sağlamaktadır.

3.2.3. Kervansaray III

Resim 3.6: “Kervansaray III”, Ali Dağaşan, 80x110 cm, TÜYB, 2013.

Resim 3.6: Bu çalışmada, ıssız bir coğrafya parçasında kaderine terk edilmiş bir Anadolu Selçuklu kervansarayının yıkıntıları, açık kompozisyon ilkesiyle, 80x110 cm ebadında tuval üzerine yağlıboya tekniğinde dikey olarak kurgulanmıştır.

Tuvali, biri diğerinden farklı etkilere sahip organik formlar, yatay olarak altı parçaya bölmektedir. Sıralı dağlar görüntüsünde olan bu parçalar farklı renk ve dokularda betimlenmişlerdir. Çalışmanın alt kenarından orta bölümüne kadar olan bölümde bu parçaların en genişisi bulunmaktadır. Bu kısım içerisinde belirsiz yıkık halleri ile üç kemerli yapı yer almaktadır. Sol alt köşede ve diğerlerine göre daha önde yer alan yapı, kervansarayın köşk mescidi olup diğer yapılara göre daha belirgin bir biçimde tasvir edilmiştir. Tuvalin ortasında daha büyük olarak görülen yıkıntı halindeki yapının biçimi belirsizlikler içerisinde iken sağ tarafında daha küçük bir biçimde yer alan yapıda, ortadakine nazaran mimari biçimi daha belirgindir. Tuvalin sağ alt

bölümünde ise yine belli belirsiz biçimlerin bir karmaşa içerisinde olduğu kervansarayın avlusu yer almaktadır. Bu birinci parçanın üstünden başlayıp tuvalin üst noktasına kadar girift bir şekilde birbirinin peşi sıra dizilmiş olarak giden yatay kuşaklar bir dalgalanma içerisinde dirler.

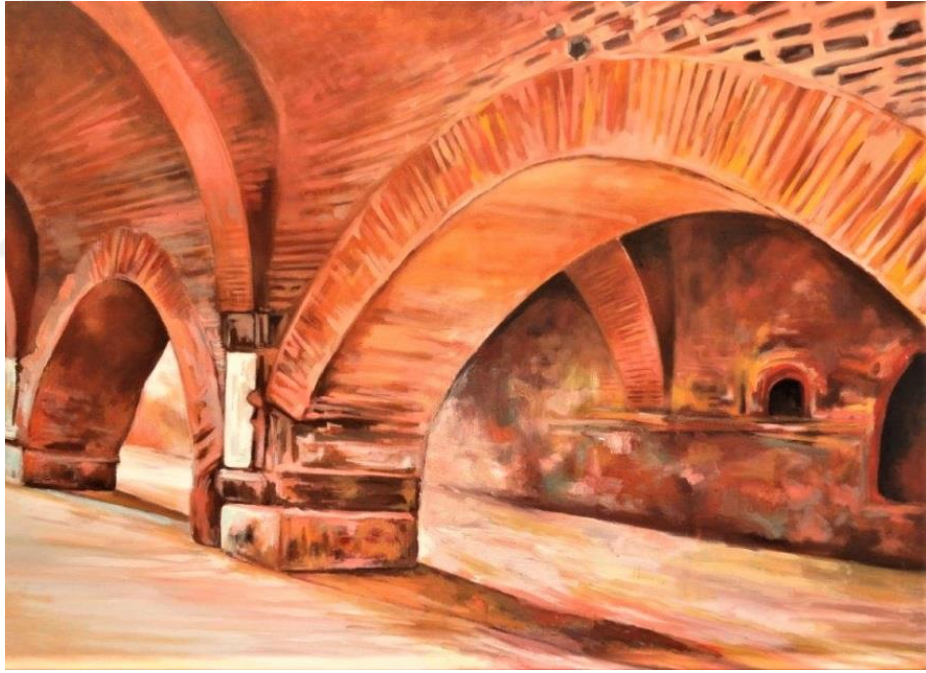
Resimde sıcak ve soğuk renkler dengeli bir biçimde kullanılmasına rağmen mavi ve sarı renklerin daha baskın olduğunu söyleyebiliriz. Tuvalin alt bölümünde yer alan ana unsur kervansaray, farklı renkler birlikte kullanılarak birbiri üzerine uygulanan espasla betimlenmiştir. Tercih edilen renkler ve uygulanış biçimleri kervansarayın zaman içerisinde terk edilmişliğini ve yalnızlığını vurgulamaktadır. Fırçanın vuruş tekniğinden kaynaklı oluşturulan planlar ve bunların içinde serbest bir şekilde yer alan çizgiler, çalışmada yapıların monotonluğunu bozarak yoğun bir hareketlilik sağlamıştır. Bölüm bölüm belirgin fırça darbeleri ile uygulanan koyuluklar, ana unsur kervansaraya plastik anlamda zenginlik katmaktadır. Yine yapının farklı bölümlerinde kullanılan sıcak renklerin tonları, yapının tarihsel kimliğini ve mekân olgusunu güçlendirmektedir. Yoğun olarak kullanılan yeşiller, yapının yıpranmışlığını vermekle beraber sıcak renklerle oluşturduğu zıtlıkla formları belirginleştirerek çalışmanın genel dokusunu canlandırmıştır. Üç yapının tuval üzerinde kurgulanışı ritmik bir düzen içerisinde dir. Birbirleriyle ilişkilendirilirken tercih edilen renk perspektifi, resme sınırlı bir derinlik vermiştir. Bu bölümde uygulanan üslup resmin durağanlığına dinamizm katmıştır.

Kervansarayın gerisinde resmedilen ve sıcak renklerin birlikteliğiyle oluşan tepe formu, resmin derinliğini arttırırken aynı zamanda kervansarayın coğrafi konumuna ışık tutmaktadır. Tepe formunun oluşturduğu biçim içerisinde kullanılan açık renkler, hem sıcaklık hissini arttırmış hem de coğrafi şeklini ortaya çıkarmıştır. Onun arkasındaki beyaz renkli form, karlarla kaplı yüksek bir dağ ifade etmekle beraber menzilin uzaklığına ve yolculuğun meşakkatine gönderme yapmaktadır. Ayrıca tuvalin ortasında oluşturduğu açık ton etkisiyle alana azami bir derinlik katmaktadır. Beyazın üstündeki formda kullanılan mavi renk ile en üstteki açık mavi renk birbirini tamamlayan konumunda olmanın yanında, öndekinin koyu geridekinin açık tonda olması açık hava perspektifini güçlendirmektedir. Koyu tonlu olanda kullanılan dinamik fırça darbeleri bölgeye yoğun bir hareket sağlarken, açık tonlu olan daha dingin betimlenmiştir. Renkte oluşturulan bütünlük ile denge sağlanırken, dokudaki zıtlıklarıyla da çalışmaya dinamik

bir etki kazandırılmıştır. İki mavi arasındaki koyu form, gökyüzünü zeminden ayırarak tasvirdeki kurguya derinlik sağlamıştır. Farklı renklerdeki bu yatay biçimlerin peş peşe dizilişleri çalışmada ritimsel hareketlilik vererek tekdüzeliği bozmuştur.

Farklılaştırılarak geriye doğru şekil ve renk olarak dinamik bir üslupla betimlenen bu biçimlerden sarı renkte olan yaz mevsimi ile sıcaklığı, beyaz renkte olan kış mevsimi ile soğukluğu, mavi renkte olan gündüzü ve lacivert renkte olan da geceyi temsil etmektedir. Renklerin bu kavramsal ifadeleri, kervanların yolculukları esnasında karşılaşılabilecekleri muhtemel her türlü durumdan sığınabilecekleri bir kervansarayın varlığı olgusu ile bu yapıların önemini ve vazgeçilmezliklerini öykülemesi, ana konu ile sıkı bir bağ içinde olmasını sağlamaktadır.

3.2.4. Kervansaray IV

Resim 3.7: “Kervansaray IV”, Ali Dağışan, 80x110 cm, TÜYB, 2017.

Resim 3.7: Bir Anadolu Selçuklu kervansarayının iç kısmı, açık kompozisyon anlayışıyla, 80x110 cm ebadında tuval üzerine yağlıboya tekniğinde yatay olarak kurgulanmıştır.

Resimde ön planda iki sütunun kemer ve tonozlarla birbirine bağlanarak meydana getirdiği iki alan görülmektedir. Yapıda tonozu birbirine bağlayan kemerli yapı

çalışmanın sağ kenarının ortasından başlayıp çalışmanın sol kenarında bitmektedir. İki tonozu birbirine bağlayan bloğun hemen sağ tarafında birinci yapıya paralel ikinci bir diyagonal gidiş mevcuttur. Bunun da üzerinde birinci plandakine benzerlik gösteren kemerli dairesel formlar mevcuttur. Bu dairesel formlardan bir tanesi resmin kenarına sıfırlanmış ve yarım bir vaziyette resmin sol gerisine doğru gitmekteyken, devamında ikinci bir dairesel form, birincisinden daha küçük olarak resmedilmiştir. Resmin sağ tarafında yine küçük bir kısmı görülen tonoz parçası, resimde bir derinlik sağlamaktadır. Yapının düz duvar kısımlarında, taş etkisi veren kütleler kullanılmışken, üst kısımlarda tuğla etkisi veren parçalanmalar yer almaktadır.

Selçuklu mimarisinin ana malzemeleri olan kesme taş ve pişmiş tuğladan yola çıkılarak, egemen renk olan kahverenginin ve tonlarının kullanıldığı resimde, kahverengi, sarı, turuncu ve kırmızının farklı varyasyonlarıyla bir sıcaklık etkisi oluşturulmuştur. Çalışmada genel renk hâkimiyetinin kahverengi olduğu söylenebilir. Yapının yüzyıllar içerisinde nemin etkisiyle yosunlaşan duvarlarındaki yeşiller ve maviler, resmin renk kurgusuna kontrastlık olarak yansıtılmış ve böylece bir dinamizm oluşturulmaya çalışılmıştır.

Resimde gün ışığının belirgin düştüğü kısımlarda açık renkler, gölge kısımlarında ise aynı sıcak renklerin koyu tonları kullanılarak, mimari yapının formu oluşturulmuştur. Renklerin farklı tonlarının bir biri içine geçişleri ile resmin genelinde bir birlik sağlanmış, açık ve koyu tonlar yan yana kullanılarak ortaya çıkarılan ton zıtlığı, aynı zamanda yapıların biçimini de belirginleştirmiştir.

Genel olarak organik veya dairesel formların hâkim olduğunu resimdeki temel formların çoğu, yarım veya çeyrek daire şeklinde bir görüntü arz etmektedir. Temelde iki kemer formu veya yarım daire üzerinden biçimlendirilmiş eğriler, Anadolu Selçuklu mimarisinin taşıyıcı unsurları olan kemerlerin ve üst örtünün -yani tonozların- doğal olarak oluşturduğu bir yapının yansımasıdır. En önde bulunan yapıda, tuğlaların olduğu kısımda üç ayrı dairesel bir görüntü oluşturulmasına karşın, arka taraftaki yüzeyde ise dairesel formların hâkim olduğu söylenebilir. İki tonozu birbirine bağlayan kare ayak formunun köşegen yapısı, buradaki dairesel formlarla zıtlık oluşturup resimdeki monotonluğu bozarak, resme bir dinamizm katmaktadır. Yine kompozisyona diyagonal olarak yerleşen yapının zemine oturduğu doğal düz çizgiler, bu eğrilerin etkisini kırarak

bir zıtlık oluşturmaktadır. Resmin arka plandaki duvarda biri küçük, diğeri büyük olan nişlerin eğrileri de resme hareket kazandırmaktadır.

Ritim olarak genel anlamda ciddi bir zenginlikten bahsetmenin mümkün olduğu bu çalışmada, her iki tonozun kenar kısmındaki uzun çizgi etkisi yaratan tuğla yapılar, güçlü bir ritim etkisi yaratmaktadır. Aynı tuğla yapısı, resmin sol üst köşesindeki bölümde de devam etmektedir. Resimde ritmi arttıran diğeri bir unsur da sağ üst köşede yer alan taş etkisi veren parçalanmalardır. Bu parçalanmaların içerisindeki koyu tonlarla diğeri yüzeyler üzerindeki açık ton arasında, bir taraftan bir ton zıtlığı yakalanmış, diğeri taraftan ise resme ritim açısından bir dinamizm ve zenginlik katılmıştır. Resmin sağ üst köşesindeki ritim sağladığı hareketlilikle tezat oluşturacak bir yapılanma, resmin sol ve sağ alt köşesinde yer almaktadır. Sol ve sağ alt köşelerdeki geniş boşluklarla, resmin sağ ve sol üst köşelerindeki tuğla ve taş yapılarının kendi içerisinde oluşturdukları dinamik ritim etkisine bir biçim zıtlığı oluşturulmuştur.

Resmin orta kısmında çok açık bir ton kullanılmasına rağmen, geri planın dairesel alanları ve gölge bölgelerinde daha koyu tonlar tercih edilmiştir. Bu koyu tonlarla yüzey arasında bir ton kontrastlığı yaratılmış ve farklı etkilere sahip bir plan arayışına gidilmiştir. Diğeri taraftan ritim oluşturan alanlarda da düz sıva yüzeyinin açıklığı ile taşların koyu tonları arasında bir ton kontrastlığı yaratılarak, yine bir zenginlik oluşturulmaya çalışılmıştır.

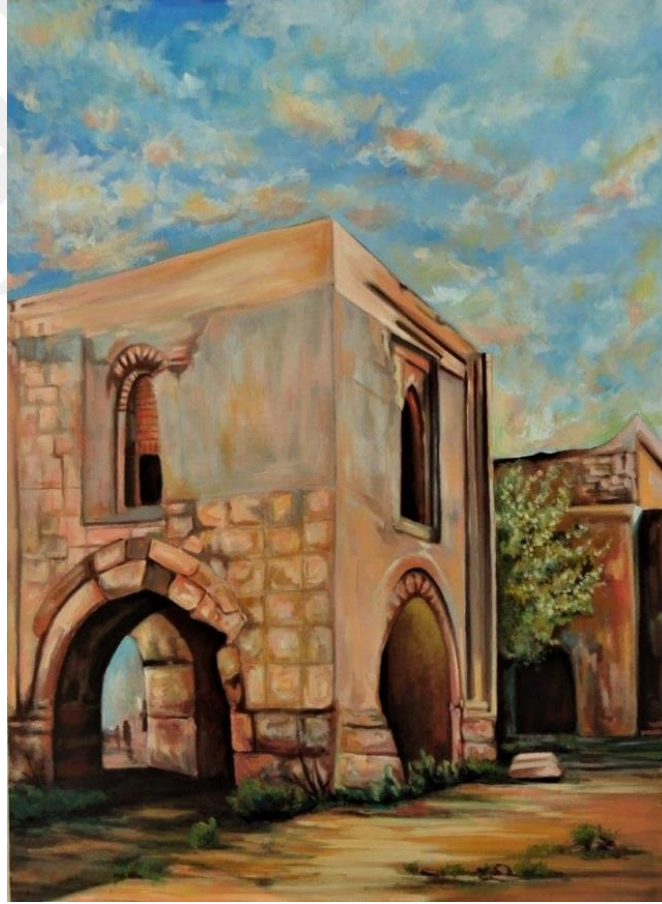
Resmin genelinde etkin bir çizgisel zenginlik bulunmaktadır. Biçimlerin dairesel hareketleri ile gerek yapının geometrik biçimleri, gerekse de yapı elemanlarının düz formları, çizgisel anlamda oluşturduğu zenginlikle resme ciddi bir dinamizm kazandırmıştır. Resmin sağ tarafından başlayıp sol arka köşesine doğru daralarak devam eden bir gidişatın olduğu görülmektedir. Bu durumda resme ciddi anlamda bir derinlik katmakla beraber, keskin bir yön etkisi vermektedir.

Tarihsel bir mimari yapının izdüşümü görüntüsünün betimlendiği resim, izleyicide doğrudan geçmişe yönelik bir sıcaklık etkisi yaratmaktadır. Aynı zamanda kahverengi ile binanın sıcaklığı ve oradaki geleneksel mimari formlar arasında ilişkilendirmeye gidilerek duygusal bir sıcaklık oluşturulmaya çalışılmıştır. Taşın ve tuğlanın doğal ortamdaki etkisi, her insanda doğal bir samimiyet duygusu uyandıracaktır.

düşünülmektedir. Bir yönüyle resimde özellikle bu verilmeye çalışılmışken diğer taraftan mesaj bağlamında bakıldığında; tarihsel ve kültürel değere sahip olan mimari yapıların günümüze taşınması ve bunların kullanılması, kültürel devamlılık konusunda da önemli bir görevi yerine getirmektedir.

Yapılan bu resmin tarihsel bir mimari yapıyı günümüze taşıdığı ve geleceğe aktaracağı yargısına varılmıştır. Selçuklu mimarisinde bilhassa ana mekânların çok sayıda taşıyıcı duvar ve kemerle bölünmüş olması, bu resmin konusunu oluşturan mimari detayda çok parçalı kompozisyon ile örtüşmektedir. Ayrıca resimde mimari unsurların resmin plastiğini zenginleştirecek önemli unsurlar olduğu da tespit edilmiştir.

3.2.5. Kervansaray V

Resim 3.8: “Kervansaray V”, Ali Dağaşan, 80x110 cm, TÜYB, 2017.

Resim 3.8: Bu resim; artık kullanılmayan, harabe olmaya yüz tutmuş bir Selçuklu kervansarayının iç avlusunda bulunan bir köşk mescidinin yakın planda ve açık

kompozisyon ilkesiyle, 80x110 cm ebadında tuval üzerine yağlıboya tekniğinde dikey olarak betimlenmesiyle oluşturulmuştur.

Resimde görünen iki yapının önde ve büyük olanı, tuvalin sol kenarından başlayıp orta bölümden sağ kenara yakın bir yerde bitmekte iken, diğeri ise tuvalin sağ tarafındaki küçük bir alanda ana yapıdan daha küçük olarak perspektif unsurlar gözetilerek uygulanmıştır. Ana yapıda dikdörtgen biçimli dört kemerli sütun üzerine, yerden belli bir mesafe yükseltelen kervansarayın köşk mescidi görülmektedir. Aynı yapıda farklı cephelerde kemerli üç kapı ve bu kapılar üzerinde farklı cephelerde, kenarında nişler olan iki adet kemerli pencere bulunmaktadır. Yapının bazı kısımlarında kesme taş, duvar şeklinde iken bazı kısımlarında düz sıva ile kapatılmıştır. Yapıda bulunan kemerli kapılar ve kemerli pencere kenarlarında, farklı ebatlarda ve özellikle taşların kullanıldığı görülmektedir. Ana yapının sağ kenarından üst bölüme doğru yivli çıkıntı göze çarpmaktadır. Köşk Mescidin görünen sol arkadaki kemerli kapısındaki boşluktan gökyüzü görülmektedir. İki yapı arasında yapraklarıyla bir ağaç bulunmaktadır. Geri planda daha küçük yapılmış olan bina, genel olarak duvarları düz sıva olarak görülmekte ancak üst kısmında belli bir bölümde kesme taştan yapılmış duvar görülmektedir. Yapıyı, üst kısımlarda yatay bir biçim bölmüştür. Yine bu yapıda cepheden kemerli bir kapı ve tuvalin sağ kenar bitiminde, yarım halde diğerinden daha büyük olarak yapılmış kervansarayın diğer bölümlerine geçişi sağlayan koyu bir alan bulunmaktadır. Geri plandaki yapının önünde, öndeki yapıdan farklı olarak, bir basamakla yapının yükseltildiği görülmektedir. Tuvalin üst kısmında resmin yaklaşık 1/3'ünü kaplayan genişlikte bir gökyüzü ve rengârenk boyanmış bulutlar yer almaktadır. Resimdeki yapıların tuvale dikey diyagonalliğine zıt olarak, zemin kısmında yatay biçimler tercih edilmiştir. Yine bu yatay düzlem üzerinde irili ufaklı yabancı otlar görülmektedir.

Renk açısından reel bir üslubun kullanıldığı çalışmada, genel anlamda yapıların ve zeminin olduğu bölgelerde kahverengi ve turuncu rengin tonlarının hâkim olduğu görülmektedir. Bunun yanında gökyüzünde kullanılan mavi renk ve tonlarının, derinliği arttırmasının yanında, resimde hâkim olan renklere kontrastlık oluşturarak biçimi daha ön plana çıkardığı söylenebilir. Yapılarda kullanılan yer yer düz sıva görüntüsü ve kesme taş duvar, dikey ve yatay çizgilerle resimde bir dinamizm oluşturmaktadır.

Kemerli kapılar ve pencereler soldan sağa yatay bir ritim oluşturmaktadır. Yapıda kullanılan kesme taşlar ile sıvalı bölümler, gerek farklı renk gerekse farklı biçimleri ile resmin dokusunu zenginleştirmiştir. Kemerli yapılarda ve pencerelerin üst kısımlarında yer alan dairesel formlarda, farklı renkler ve farklı ebatlarda taşların kullanılması leke değerlerinin çoğaltılmasıyla beraber Anadolu Selçukluların mimari eserlerinin inşa biçimi hakkında da bilgi vermektedir.

Kapı ve pencerelerde kullanılan koyu renkler, resmin derinliğini arttırarak bir mekân olgusu oluşturmaktadır. İki yapı arasında bulunan ağaç ve zeminde bulunan yeşil renkteki yabancı otlar, yapılarda kullanılan sıcak renklere kontrastlık oluşturarak güçlü bir etki sağlamaktadır. Gökyüzünde bulunan farklı boyut ve renklerdeki bulutlar, resime genel anlamda ritimsel hareketlilik katmaktadır. Yapıda hâkim olan kahverengi tonlarının yer yer bulutlarda da kullanılması, çalışmanın genelinde bir bütünlük sağlamıştır. Ana yapıda, örme taş duvarın oluşturduğu ritmik hareket ile yine yapının diğer cephesindeki düz sıvalı yüzeyle resimde biçimsel hareketlilik elde edilmiştir.

Resim kompozisyonu itibariyle güçlü bir dolu boş ilişkisine dayanmaktadır. Aynı zamanda gerçekçi bir üslup kullanılmasına rağmen dikey, yatay ve diyagonallerin eğrilere zıtlığı, süjede algısal akışkanlık yaratmaktadır.

Özellikle Selçuklu sultan hanlarının planında sıkça rastlanan açık avludaki köşk mescidi; kemer ve taş örgüsü, pencere içlerindeki tuğlaları ve de korunmaya muhtaç haliyle, ana konu ile sıkı bir bağ içermektedir.

3.2.6. Kervansaray VI

Resim 3.9: “Kervansaray VI”, Ali Dağışan, 80x110 cm, TÜYB, 2018.

Resim 3.9: Bu çalışmada, artık kullanılmayan, harabeye dönmüş bir Selçuklu kervansarayının ana giriş portalı, açık kompozisyon ilkesiyle, 80x110 cm ebadında tuval üzerine yağlıboya tekniğinde dikey olarak betimlenmiştir.

Resmin merkezinde Anadolu Selçuklu dönemine ait bir kervansaray yer almaktadır. Uygulamanın ana unsuru kervansaray olup, yüzey üzerinde genellikle doğadaki renkler kullanılmıştır. Resimde ilk olarak göze çarpan tuvalin orta noktasına yakın bölümden aşağıya doğru betimlenmiş yapı ve yine devamında tuvalin alt bitimine kadar devam eden zemindir. Diğer taraftan yapının üst kısmına, tuvalin bitimine kadar, geniş bir alanda gökyüzü resimlenmiştir. Yapıda göze çarpan harabe halde olan bir kervansarayın kemerli giriş portalı ve onun oluşturduğu koyu leke ve yine arka üst kısımda yarısı yıkık halde olan kubbenin oluşturduğu boşluk göze çarpmaktadır.

Yapının portalı, resmin dikey orta noktasının sağında yer almaktadır. Harabe halinde olan yapının deforme olan üst kısımlarının simetrilerinin bozulduğu ve öbek öbek yabancı otların yeşerdiği görünmektedir. Yapının genelinde yukarıdan aşağıya farklı yoğunluklarda diyagonal çizgiler bir dinamizm yaratmakta olup, diğer taraftan bu diyagonal çizgilere karşı zeminde oluşan yatay formlar resimde durağanlık sağlayan denge konumundadır. Bunun yanında yapının zeminle birleşme noktası resmin alt kenarına doğru yarım daire oluşturacak bir görünüme sahiptir. Toprak zeminin kervansarayın portaline doğru giden kısım seviye olarak düşük, sağ ve sol taraflarda yükselti şeklinde gösterilmiştir. Sol taraftaki duvarın önünde yapıdan kopduğu düşünülen kesme taş kütleler yer almaktadır. Üst bölümde gökyüzü geniş olarak yaklaşık resmin yarısını kaplayacak şekilde belirtilmiştir. Farklı yön ve biçimlerdeki bulut kümeleri yapının hemen üst kısmında yoğun olarak yer alırken, tuvalin üst bitimine yaklaştıkça bu bulutlar daha sade bir renge bürünmektedir.

Resmin ana unsuru olan kervansaray, özellikle kahverengi ve turuncu renklerinin farklı tonları ile resmedilmiştir. Yine bu renklerin açık koyu tonları ile biçim oluşturulması resimde derinliği arttırmıştır. Bu durum yapının ön plana çıkmasını sağlamaktadır. Yapının güneş ışığına direk maruz kalan bölümleri sarıya yakın tonlarda boyanmışken gölgede kalan kısımlar ise daha koyu renklerle kullanılarak resimdeki kontrastlık artırılmıştır. Yapının neredeyse tamamında göze çarpan dikey ve yatay diyagonaller resimde hareketlilik sağlamıştır. Dikey diyagonaller ve kesme taş duvarlardaki çizgiler, bütün içerisinde ritmik bir dinamizm sağlamıştır. Portal ve üst arka kısımda yarısı yıkılmış halde olan üst örtüdeki koyuluk, resimdeki derinlik hissini arttırarak bir mekân olgusu meydana getirmiştir. Yapının sol bölümünde bulunan diyagonal çizgiler, biçimsel anlamda bir espas oluşturmuştur. Duvardan kopan yerdeki kesme taş parçaları resimdeki yapıya denge unsuru olarak kullanılmıştır. Tuvalin alt kısmından başlayıp ana yapıya kadar devam eden zemin, farklı tonlarda yeşil renk ve yine farklı fırça darbeleriyle resmin derinliğini arttıran ana unsur olarak kullanılmıştır. Tuvalin alt sol ve sağ kenarından farklı tonlarda yeşil ve sarı rengin tonlarının, tuvalin dikey orta bölümüne yaklaştıkça açık tonlara dönüşmesi, resimde derinlikle beraber planlı bir hareketlenme sağlayarak, bu kısmın eskiden bir yol olduğu hissini uyandırmaktadır. Zeminde yapıya yakın bölgelerdeki, tuvalin sol ve sağ kenarından orta noktasına doğru yay formunda yatay gelen koyu lekelerin oluşturduğu parçalanmalar,

resme sağladığı hareketliliğin yanı sıra denge unsuru olarak eklenmiştir. Ana yapının üst örtü kısmının üzerinde görülen yeşillikler resmin zemin kısmındaki yeşilliklerle bir denge oluşturmuştur. Resmin her bölümünde kullanılan aynı renklerin farklı tonları biçimi oluştururken, aynı zamanda akıcı bir dokunun oluşmasını sağlamaktadır. Resmin büyük bir bölümünü kaplayan gökyüzü ve özellikle yapının üst kısmına yakın bölümünde yer alan sıcak ve soğuk renklerin birbiri içinde kullanıldığı bulutların yapıdaki dingiliğe zıt olarak betimlenmesi, çalışmaya müthiş bir dinamizm katmaktadır. Yapıda yer alan sıcak renklerin bulutlarda da kullanılması, çalışmada bir renk bütünlüğü sağlamıştır. Üst kısımda yer alan bulutların tuvalin üst sınırına doğru farklı renklerle betimlenmesi, yapıyı ön plana çıkarmasının yanında izleyenlere bir sonsuzluk hissi de vermektedir.

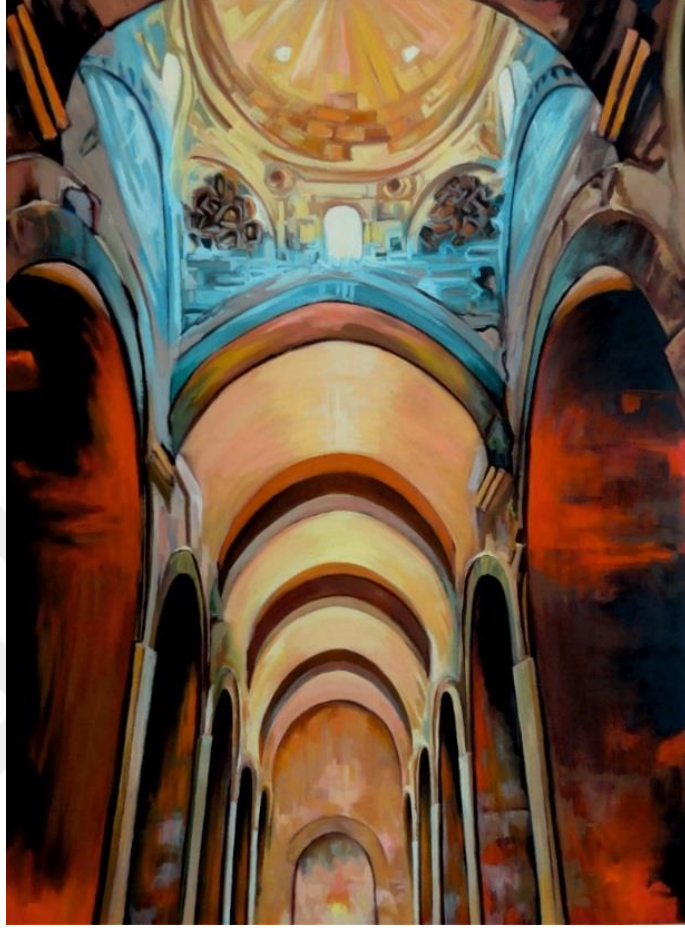
Gerçekçi bir üslubun tercih edildiği resim, gücünü kompozisyonundaki sadelikten almaktadır. Resmin merkezinde yer alan taç kapı formu ile eğriler ve arkasındaki yıkık tonoz göze çarpmaktadır. Tonozun bu eğri formuna karşın, kompozisyonun merkezini teşkil eden mimari formlar, dikey çizgiler ile hareket kazanmaktadır. Gökyüzündeki lekeler ise resmin hareketinin tüm yüzeye dengeli şekilde dağıtılmasını sağlamıştır.

Resmin renk öyküsünde de yine gerçekçi bir ifade biçimi kullanılmıştır. Bu nedenle mimari formların ve genel olarak gökyüzünde yer alan bulutlar ile bitkilerin doğal rengine yakın, çarpıcı bir armoni izlenmektedir.

Resim gerçekçi üslubu ile ana konuyla sıkı bir ilişki içindedir. Anadolu'nun ıssız bir köşesinde keşfedilmeyi ve kurtarılmayı bekleyen bir kervansaray kalıntısının taç kapısı, ana form olarak tercih edilmiştir.

3.2.7. Kervansaray VII

Resim 3.10: “Kervansaray VII”, Ali Dağışan, 80x110 cm, TÜYB, 2018.

Resim 3.10: Bu resim; uzun süre kaderine terk edilmiş olan ve yakın zamanda restore edilerek tekrar ayağa kaldırılan bir Anadolu Selçuklu kervansarayının kapalı alanı, açık kompozisyon ilkesiyle, 80x110 cm ebadında tuval üzerine yağlıboya tekniğinde dikey olarak kurgulanmıştır.

Çalışma kemerler, tonozlar ve bunların birlikteliğinin oluşturduğu yoğun spiral formlarla betimlenmiştir. Resmin sağ ve sol taraflarında simetri olarak sekiz sütunun üzerindeki tonozlarla bölünmüş on alan görülmektedir. Bu alanlar, geriye doğru gittikçe küçülmektedir. Üst kısımda sütunların üstüne geçiş elemanları ile birlikte oluşturulan kubbe, yarım küre şeklindedir. Kubbede yapıları belirgin olmayan simetrik iki küçük pencere, leke olarak görünmektedir. Kubbe kasağında üç büyük pencere bulunmaktadır. Tuvalin orta bölümünde, kubbenin altından başlayıp resmin dikey orta

kısından geriye doğru küçölerek giden dört tane tonoz parçası görölmektedir. Resmin alt orta kısmında tonozların bitiminde üstü kemerli bir duvar ve bu duvarın yarısı büyüklüğünde, resmin alt kenarında biten kemerli bir kapı görünmektedir. Tuvalin sağ ve sol üst köşelerinde üst parçaları belirli açılarla tuvalin köşelerine doğru giden iki sütun başlığı simetrik biçimde yerleştirilmiştir. Bunların üzerindeki kemer, çalışmanın sağ ve sol üst köşelerini oval bir biçimle kapatıp, kemerin üst uç kısmını tuvalin dışında birleşeceği hissini vermektedir.

Resimde egemen renk kahverengi ve tonlarıdır. Bu renkler Anadolu Selçuklu mimarisinin ana malzemelerine atıfta bulunarak kullanılmıştır. Kullanılan mavi ve sarı renklerin kendi içerisindeki açık ve koyu değerleri, mekânın reel ışığına uygun biçimde kullanılmakla beraber diğer alanlardaki renklerle oluşturduğu zıtlıklarla resme hareket kazandırmaktadır. Renksel ritim duygusu çok güçlü ve biçimsel yapı ile bir uyum içerisindedir. Sıcak renklerin tuvalin her alanına dengeli dağılımı, yapının dinginliğini güçlendirmişse de kırmızı gibi bazı renklerin şiddetli kullanımı ve yapıdaki dikey formlar, çalışmanın gerilimini azami arttırarak etkileyici bir görünüm sağlamıştır.

Tuvalin sağ ve sol kenarından resmin orta noktasına doğru büyükten küçüğe doğru sıralanmış kemerlerin oluşturduğu form, belirgin bir derinlik sağlayarak, resmin biçim ve hareket ritmini oluşturmuştur. Neredeyse birbirinin aynısı olan sağ ve soldaki sütunlu kemerler resimde dengeyi sağlamaktadır. Aynı yönde ilerleyen bu kemerli sütunlar, resmin yoğunluğunu tuvalin orta noktasından alt bitim orta merkezine toplamıştır. Tonozlar ve altındaki duvarlarda, farklı yön ve koyuluklarda görülen fırça darbeleri, resimdeki dinamizmi arttırmaktadır. Kubbe ve kemerler arasındaki geçiş elemanlarında –gökyüzüne atfen- cesaretle kullanılan mavi renkler kompozisyonu ferahlatmaktadır. Maviler aynı zamanda sıcak renklerle oluşturduğu zıtlıkla, etkisini çarpıcı bir biçime dönüştürmüştür.

Kubbe ve kubbeye geçiş elemanlarında, farklı renk nüanslarının fırça darbeleri ile oluşturduğu pentür, çalışmanın dokusunu zenginleştirmiştir. Kubbe kasnağındaki inşa malzemesi olan kesme taşların dizilişleri ve özellikle renk tercihi organik bir biçim etkisi verirken, simetrik dizilişleriyle de diğer yapıları desteklemektedir. Ayrıca açık renk tonlarının yoğun olduğu bu alanda, koyu değerlerle bir kontrastlık sağlamaktadır. Resmin orta bölümünden geriye doğru giden tonozun belirli aralıklarda diyagonal

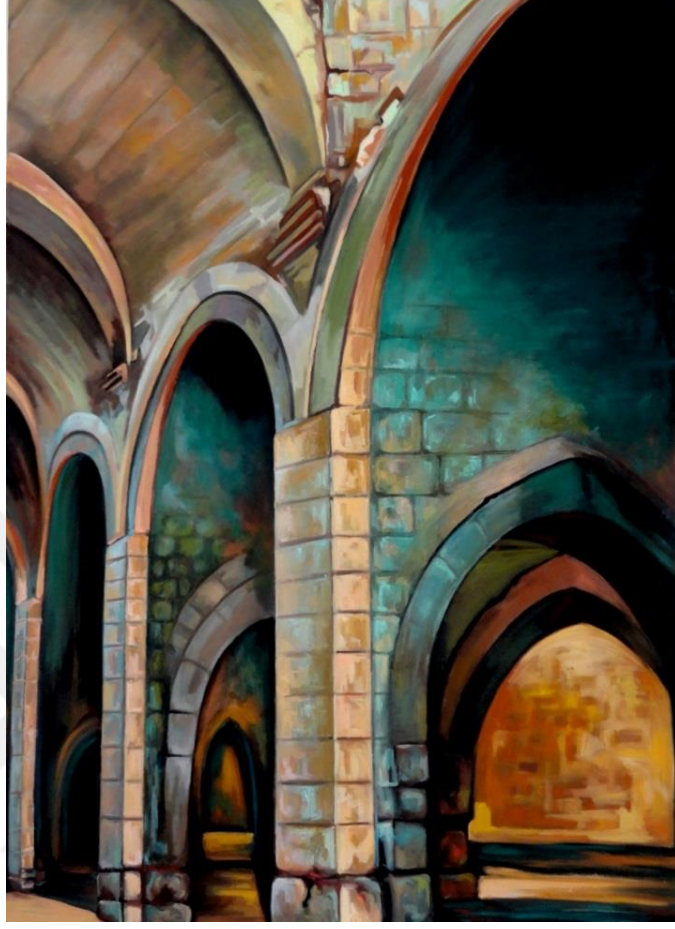
parçalanması resmin bu bölümünde oluşabilecek monotonluğu bozarak, ritimsel bir hareketlilik sağlamıştır. Yapının üst örtü kısımlarında yarım daire şeklinde olan spiral çizgiler ile sütunların oluşturduğu dikey diyagonal düz çizgilerin birbirlerine bağlantıları, binanın biçim dengesini kurarken, düz ve spiral olan formların zıtlığıyla da hareketi çoğaltmaktadır.

Resim eğriler üzerinden çok iyi kurgulanmış bir kompozisyona sahiptir. Birbirini takip eden kemer formları iyi bir perspektif açısı içerisinde ele alınmış geniş ve dar çizgiler ile hareket duygusu artırılmıştır. Eğrileri kompozisyon yüzeyine dikey sütun çizgileri bağlamaktadır. Kompozisyonun merkezinde Türk üçgenleri ile aydınlık fenerine bağlanan ve kubbe formu ile tamamlanan kurgu merkezi, algıyı güçlendirmektedir. Belli belirsiz formlarla oluşturulan pencere açıklıkları ise, biçimsel denge açısından küçük ama önemli bir hareket olgusu yaratmaktadır. Gökyüzü hissine kapılmamızı sağlayan bu pencereler, etrafı çepeçevre muhkem duvarlarla çevrili bir alandan, yaşama uzanan farklı bir uzantı biçimindedir.

Resimde ciddi bir çizgisel zenginlik mevcuttur. Biçimlerin dairesel hareketleri ile gerek yapının geometrik biçimleri, gerekse de yapı elemanlarının düz formları, çizgisel anlamda oluşturduğu zenginlikle, resme ciddi bir dinamizm kazandırmıştır. Resmin ortasından başlayıp geriye doğru daralarak devam eden bir gidişatın olduğu görülmektedir. Bu durum resme güçlü bir derinlik katmakla beraber keskin bir yön etkisi vermektedir.

Resim, gerçekçi biçim üslubu ve anıtsal ifadesiyle ana konu arasında güçlü bir bağa sahiptir. Biçimsel ifadesi ile kemerleri, tonozları ve aydınlık fenerini açıkça algıladığımız çalışmada kullanılan renkler ve güçlü perspektif, resmin tasvir gücünü oldukça arttırmaktadır.

3.2.8. Kervansaray VIII

Resim 3.11: “Kervansaray VIII”, Ali Dağışan, 80x110 cm, TÜYB, 2018.

Resim 3.11: Bir Anadolu Selçuklu kervansarayının kapalı alanının resmedildiği bu çalışma, açık kompozisyon ilkesiyle, 80x110 cm ebadında tuval üzerine yağlıboya tekniğinde dikey olarak kurgulanmıştır.

Resim, birbiriyle bağlantılı kemerli sütunlar, tonozlar ve onların oluşturduğu planlı boşluklarla kurgulanmıştır. Dikeyler ve spiraller, resmin ana unsuru kervansarayın mimari biçimini ifade etmektedir. Resmin dengesini, klasik perspektifle tuvalin sağ üst köşesine yakın yerden başlayıp, sol kenar orta noktasına sıralı bir şekilde giden kemerli yapı ve onları tuvalin sol üst köşesinde başlayıp, sol kenarından orta kısmına kadar sıralı bir şekilde devam eden tonozlar oluşturmaktadır. Bu kemerli yapının gerisinde, tuvalin sağ tarafından benzer formlara sahip kapıların geriye doğru küçülerek devam ettiği görülmektedir.

Dikey dikdörtgen bir düzlem üzerinde oluşturulan bu çalışmada kompozisyon, düşey doğrular, eğriler, yaylar, daireler, spiraller, diyagonaller, geometrik formlar ve zıtlıklardan oluşmuştur. Yoğun dinamizmin görüldüğü çalışmada kompozisyonu belirleyen ana unsuru, birbirini takip eden büyüklü küçüklü dar geniş spiraller oluşturmaktadır. Spiraller arasında oluşturulan düz formlar çalışmada mekânı güçlü kılmakla beraber ritmin sıradanlaşmasını engellemektedir.

Biri diğerinin denge unsuru olarak kullanılan sıcak ve soğuk renkler, belli bir plan dâhilinde tekrar ederek ifadeye çarpıcı bir etki kazandırmıştır. Yapının ışık alan yerlerinin açık ve sıcak renklerle, almayan yerlerinin ise koyu ve soğuk renklerle ifadesi onun hacimsel biçimini farklı bir etki ile ortaya çıkarırken, oluşturdukları zıtlıkla da bütünde zengin bir renk armonisi oluşturmuştur. Sıcak ve soğuk renkler kendi içerisinde zenginleştirilerek bir dinamizm sağlanmıştır. Resimde kahverengi, sarı, turuncu, yeşil ve mavi rengin tonları belirgin olarak kullanılmakla beraber hâkim rengin kahverenginin tonlarında olduğu söylenebilir. Kesme taşlarda, yeşil ve mavinin farklı tonlarıyla oluşturulan armoni, yüzeye düşsel bir hava katmıştır. Koyu lekelerin olduğu gölgedeki alanlarda oluşturulan puslu hava, izleyicilere, yapının gizemli geçmişine doğru yolculuk etme imkanı vermektedir.

Kesme taşların yüzeylerindeki fırça dokunuşları ile bu taşların dizilişleri, çalışmanın dokusunu oluşturmaktadır. Bu dokunun yakın uzak ilişkisine göre sık veya seyrek verilmesi, mekâna canlı bir etki sağlamıştır. Kesme taş formlarının bölüm bölüm sönerek yok edilmesi ile elde edilen doku zıtlığı, çalışmanın ana unsuru olan yapının duyarlılığını arttırmıştır.

Birbiri içerisinde görünen ve uzaklaştıkça küçülerek devam eden kemerli yapılar, derin bir perspektif oluşturmakla birlikte yapının azametine gönderme yaparak, mekân düşüncesini sağlam bir zemine çekmektedir. Kemerler arasında görülen iki kapıdan süzülen güçlü sarı ışık ile açık alan etkisi verilerek, dış dünyaya gönderme yapılmıştır.

Resmin genelinde etkin bir çizgisel zenginlik mevcuttur. Biçimlerin dairesel hareketleri ile gerek yapının geometrik biçimleri, gerekse de yapı elemanlarının düz formları, çizgisel anlamda oluşturduğu zenginlikle, resme ciddi bir dinamizm kazandırmıştır. Resimde, sağ kenarından başlayıp küçülerek sol kenar bitimine kadar

devam eden bir gidişatın olduğu görülmektedir. Bu durum resme bir derinlik katmakla beraber keskin bir yön etkisi vermektedir.

Resmin biçim ifadesinde gerçekçi bir üslup tercih edilmiş ve bu gerçekçi üslup içerisinde Selçuklu mimarisinin sık taşıyıcı sütun ve duvarları sivri kemer formu ve tonoz örtüsü açıkça izlenebilmektedir. Mimarinin doğasından kaynaklı çok sayıda eğrinin ritmik dizilişi ve dikeyler ile eğrilerin sistemli ilişkisi, resimde güçlü bir hareket duygusu oluşturmaktadır. Taş dizgisinden kaynaklı küçük yatay ve dikeyler, salt çizgi olarak izleyici açısından algı dağınıklığına neden olsa da, renk seçimleri ile iyi bir armoni sağlamaktadır. Nitekim resimde serinin tamamında olduğu gibi soğuk ve sıcak renkler dinamik bir algı oluşturmakta ve açık koyu tonlar ile kompozisyona güç katılmaktadır.

Resmin ışığı ve ayrıntı seçimleri dönemin ruhuna atıfta bulunmakta, ayrıca bu durum resme lirik bir akışkanlık katmaktadır.

3.2.9. Kervansaray IX

Resim 3.12: “Kervansaray IX”, Ali Dağışan, 80x110 cm, TÜYB, 2018.

Resim 3.12: Bu çalışmada, harabeye dönmüş bir Selçuklu kervansarayının kubbe kısmının içten görünümü, açık kompozisyon ilkesiyle, 80x110 cm ebadında tuval üzerine yağlıboya tekniğinde dikey olarak kurgulanmıştır.

Resimde, tuvalin 2/3'lük bölümünü kaplayan, üst noktasından başlayıp orta noktasının altına yakın bir yere kadar yay şeklinde gelen büyük bir dairesel form görülmektedir. Bu dairesel form, helezoni bir hareketlenme sağlayan biçimlerle betimlenmiştir. Spiral şekilde içe doğru küçülerek giden yapı tuvalin üst kısım orta noktaya yakın bir noktada kapak gibi bir biçimle sonlandırılmıştır. Bu yapı, çalışmalarımızın ana unsuru kervansarayın kubbesinin içeriden görüntüsüdür. Kubbenin kasnak kısmında 3 tane kemerli biçim görülmektedir. Bunlardan ortada olanı bütün görünürken diğer ikisinin bazı bölümleri görülmektedir. Resimde plastik unsur olarak

eklenen bu kemerlerin içinde ve üstünde tuğladan örülmüş duvarlardan bir tanesinin örülüş biçimi diğerlerinden farklıdır. Kubbe ile kasnak arasında yay gibi duran, ritimsel hareketleri ile simetrik olarak dizilmiş bir sıra tuğla, kuşak gibi kubbeyi çevrelemektedir.

Çalışmanın genelinde dairesel formların hakim olduğu bir üslup vardır. Kubbenin tamamını görmesek de dairesel hareketle tamamlandığı hissi oluşmaktadır. Her alanda biçimlerin yapı formuna göre hareketi ritmik bir zenginlik katmaktadır. Renk resmin algılanmasında daha pasif bir rol oynuyor ancak diğer resimlerin aksine bu resimde biçim rengi destekliyor ve kuvvetli bir algı oluşturmasını sağlıyor. Sıcak ve soğuk renkler dengeli bir biçimde kullanılmıştır. Kasnak bölümünden kubbenin başladığı yere kadar soğuk renkler hâkim iken, kubbe de hâkimiyet sıcak renklere bırakmaktadır. Bu durum her iki form arasında zıtlık sağlarken her birinin bütünde etkisinin kaybolmasını engellemektedir. Tuvalin alanının büyük çoğunluğunu kaplayan kubbeyi meydana getiren sarmal yapının aydınlık olmayan bölümlerinde yer yer kullanılan soğuk renklerle biçimsel anlamda hareketlilik sağlanırken kasnak kısmıyla da renk bütünlüğünü sağlanmıştır. Kubbeyi oluşturan dairesel form irdelendiğinde sıra dışı bir yorum göze çarpmaktadır. Tercih edilen renkler ve fırça dokunuşlarının karakteri, izleyicide ahşap bir örgü hissini uyandırmaktadır. İç içe geçmiş keskin biçimler kubbenin bize yakın bölümünde tuvalin üst orta noktasına yakın sıralı bir şekilde devam ederek oluşturduğu gerilimle, keskin bir yön hissini vermiştir. Kasnaktan başlayıp seyir halinde kubbenin orta noktasında birleşen birbiri içerisine geçmiş kesik kesik biçimlerin oluşturduğu kurgu, kubbeye güçlü bir etki ile yoğun devingen bir hareketlilik kazandırmıştır. Bu durum da izleyiciyi ilk bakışta resmin bu noktasına çekmektedir. Aynı zamanda adeta bir zaman tüneli izlenimi uyandıran bu dinamik formlar, birlik olmanın oluşturacağı güce de vurgu yapmaktadır.

Resmin üst kısmındaki bu gerilimin aksine alt kısmında yoğun bir dinginlik hâkimdir. Kemerli yapıların yönleri ile bordur gibi görünen kesme taş örgünün yapısal hareketleri aynı doğrultuda olmasına rağmen oluşturdukları biçim zıtlığı, çalışmada duvar yüzeyini hareketlendirerek monotonluğu engellemiştir. Bu karakter betimlemesi ile resmin üst ve alt kısmının derin bir zıtlık içerisinde olduğu görülmektedir. Yapının kasnak kısmındaki duvarlarda yer yer açık koyu renklerle büyüklü küçüklü olarak

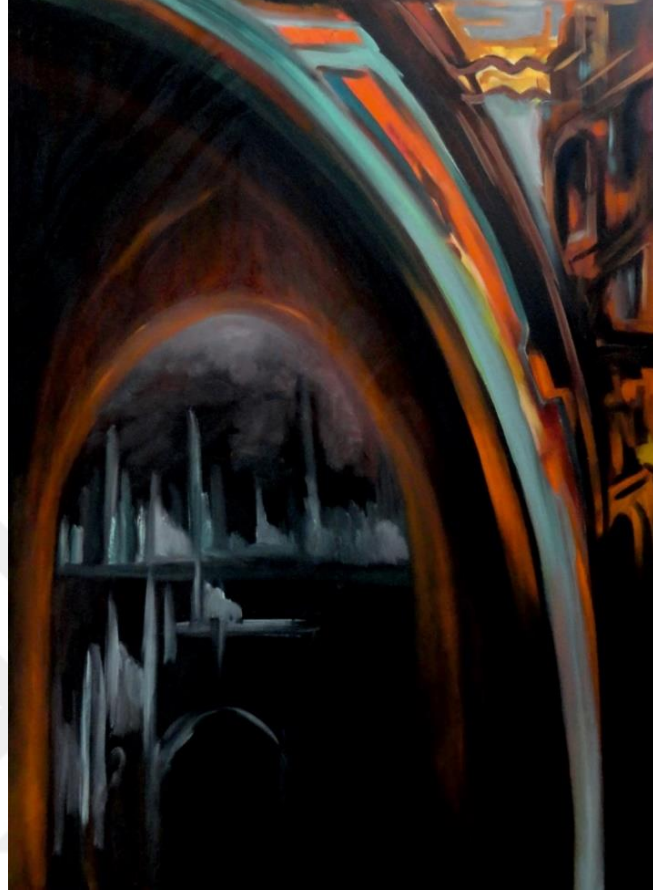

betimlenmesi çalışmanın dokusunu zenginleştirmiştir. İki biçimi birleştiren ortadaki yeşil kuşak gerek biçimiyle gerekse de rengiyle resmin dengesi konumundadır.

Bu resim kompozisyon açısından serideki diğer resimlerden oldukça farklıdır. Kırılmaı yuvası tarzı örölü bir kubbeye içerden odaklanan resim, altıgen formların belli bir dölngü ile simetrik şekilde bir sonsuzluk hissi uyandırmasıyla ve alt kısımda kemer formları ile tamamlanması diğerlerinden ayırmaktadır. Resmin odak noktası kubbenin ortasına ve resim yüzeyinin üst sol kısmına denk gelerek, oldukça güçlü bir ritmik algı ile tekrar dağılmaktadır. Doğruların oluşturduğu helezonik yapı resmin kompozisyonunu daha da güçlendiriyor.

Resimde diğer çalışmalardan farklı olarak kullanılan biçimsel dil küçük bir detayın çoğaltılmasıyla sezgisel ifadeyi güçlendirmiş ancak ana konuyla bağını zayıflatmıştır. Selçuklu mimarisinde var olduğunu bildiğimiz ancak malzemenin doğasından kaynaklı olarak günümüze ulaşmayan yer yer iç mekânda yer yer de açık alanlarda kullanılan ahşap üst örtülerin ve diğer mimari elemanların varlığına işaret etmesi bakımından bu resmin oldukça önemli bir örnek olarak değerlendirilmesi gerektiği düşünölmektedir.

3.2.10. Kervansaray X

Resim 3.13: “Kervansaray X”, Ali Dağışan, 80x110 cm, TÜYB, 2019.

Resim 3.13: Resim, Anadolu Selçuklu kervansaraylarında sıkça kullanılan sütun, kemer ve tonoz formlarını kullanarak, açık kompozisyon ilkesiyle, 80x110 cm ebadında tuval üzerine yağlıboya tekniğinde dikey olarak kurgulanmıştır.

Çalışmanın sol üst köşesinde başlayıp sağ alt kösesine kadar devam eden yay halinde oluşan biçimi ile kemersi bir yapı, tuvali iki bölüme ayırmaktadır. Bu yapının üzerinde keskin formlarla betimlenmiş parçalı biçimler yer almaktadır. Onun altında tamamının gördüğümüz kemerli bir yapının daha küçük formda betimlenmesi, klasik perspektif anlayışıyla hem derinlik hem de mekan olgusunu güçlendirmektedir. Yapının içerisinde parça parça geriye doğru giden formları keskinleştirilmiş belirsiz biçimler, bir plan dahilinde yerleştirilmişlerdir. Bu biçimler iki guruptan oluşmakta olup, üstte bulunan grup disiplinli bir düzlem üzerinde yatay olarak resimlenirken, alt bölümde bulunan diğer grup daha serbest bir kompozisyon anlayışıyla geriye doğru bir gidişle

betimlenmiştir. Tuvalin sağ tarafının orta noktasının altından başlayıp üst bitimine kadar uzanan günümüz çok katlı binalarına benzeyen, beli-belirsiz formları ile bir yapı yer almaktadır. Bu yapı, üst noktasından yatay bir biçimle diğer yapıya bağlanmıştır.

Resim biçimsel dil açısından gerçekçi bir üslup ile ele alınmış ancak soyutlamalara da yer verilmiştir. Yine Selçuklu mimarisinde sık rastladığımız sivri kemer formlarından bir detayı konu alan resim sadeliği ile ön plana çıkmaktadır. Eğrilerin diyagonal olarak ikiye ayırdığı kompozisyonun odak noktası kemer içinde algılanan soyut formlardır.

Resimde kahverengi ve mavinin hâkimiyeti söz konusu olmasına rağmen resim siyah zeminin algısal zayıflığına zıt olarak resmi dinamik kılan bu renkler ile algısal armoniyi yakalayabilmiştir. Tuvalin sağ alt köşesinde başlayıp sol üst köşesinden devam eden yay şeklindeki yapıda, yoğun olarak birlikte kullanılan şiddetli koyuluklar, sıcak ve soğuk renkler ve bunların birbirlerine olan kontrastlıkları ile ifadeye çarpıcı bir etki kazandırılarak renk armonisini zenginleştirmiştir. Çalışmayı bölen bu yay formu, izleyiciyi aynı zamanda iki farklı anlayışa sürüklemektedir. Her iki bölümünde yer alan yapılardaki dairesel formlar, biçimde bir bütünlük oluştururken, aynı tonlarda kullanılan renklerle de, iki yapı arasında birlik sağlanmıştır. Büyük kemerli yapının içerisinde griliklerle betimlenmiş bir şehrin sülyetine benzeyen biçimler ile modern bir yapılaşmaya gönderme yapılmış ve kullanılan renklerle de soğuk ve histen yoksun oldukları yargısı verilmiştir. Yine bu formlar içerisindeki renk espasları, çalışmaya dinamizm kazandırmıştır.

Uygulama gerçekleştirirken tercih edilen kompozisyon tuvalin sağ kısmından sola doğru resim içerisinde farklı planlar oluşmasını sağlamıştır. Bu sebeple çalışmada yoğun bir derinlik etkisi görülebilir. Sağ kısımda yer alan ve lekesel bir dille inşa edilmiş yapı ile ana unsur olan kervansarayın oval formlarını birbirine bağlamış olan üst bölümde bulutu andıran dalgalı form, eski ve yenedünya arasında bir köprü görevi üstlenen güçlü bir bağ olmuştur. Aynı bölümde tercih edilen biçimsel formlar çalışmada hareketi dinamikleştirmiştir. Sağ taraftaki çok katlı yapıda sıcak ve koyu renklerle betimlenmiş pencerelerin düzensiz tekrarı, ritmik bir hareketlilik sağlamıştır. Mavi yay formunun içerisinde şiddetli turuncular kullanılarak oluşturulan parçalı biçimler, resimde yoğun devingen bir hareketliliğin oluşmasını sağlamaktadır. Tuvalin sağ üst

bölümünde, iki yapının kesişme noktasında oluşturulan gökyüzü boşluğu iki yapıyı birbirinden ayırırken aynı zamanda kompozisyona derinlik katmak amacıyla tercih edilmiştir. Bununla beraber soyut ve somut biçimlerin bir arada kullanıldığı kurguda, açık hava etkisi verilmiştir. Yay biçiminde kemerli form ile geride bulunan kemerli kapı resmin dengesini oluşturmaktadır.

Ana konu ile biçimsel olarak realist bir bağı olan resim, renkler ile tarihsel bağlarımız açısından önemli olan bu kervansaraylara lirik bir yolculuk yapmamamızı sağlıyor.

SONUÇ

Kültür miraslarımıza ait değerlerin, evrenselleşme serüvenimizde hedeflenen noktaya ulaşmak amacıyla kullanacağımız en önemli araçlar olduğu düşünülmektedir. Kültürel değere sahip önemli mimari unsurlar arasında yer alan kervansarayların, resim çalışmaları açısından imge oluşturabilecek estetik değere sahip oldukları düşünülmektedir.

Bu çalışma kapsamında ele alınan “Anadolu Selçuklu Kervansaraylarına Ait Mimari Unsurların Resimsel Yüzeylede Plastik Çözömlenmeleri” konusu resim dilinin oluşturulması doğrultusunda incelenmiş ve kervansaray mimari elemanlarının resimsel imgeye dönüştürülmesine çalışılmıştır. Ele alınan Anadolu Selçuklu kervansaray mimari yapıları, çalışmanın temel inceleme konusu olarak belirlenmiştir.

Anadolu Selçukluları bilimde sanatta ve ticarete dünya tarihi açısından önem arz eden ürünler ortaya koymuş yüksek bir medeniyetin adıdır. Bunlara paralel olarak ticari, dini, sosyal ve sivil mimari yapılarda da kendine özgü bir anlayış geliştirmişlerdir. Bunlar çoğunlukla ihtiyaçlardan yola çıkılarak ve devletin ileri gelenleri tarafından yapılmış, anıtsal denilecek boyutlarda yapılardır. Anadolu; insanlık tarihi boyunca ticari açıdan stratejik öneme sahip olmuş bir coğrafyadır. Özellikle Doğudan batıya doğru ticaret yollarının kavşak noktası olmuş bu coğrafyada hüküm süren Anadolu Selçukluları, varlıkları süresince bu ticaret yollarının güvenliğini tesis etmiş ve dönemin ulaşım koşullarında hayati değere sahip çok sayıda kervansaray inşa etmekle beraber bunları işler bir durumda tutacak sistemler geliştirmişlerdir. Hatta ticaret hayatına sigorta sistemini getirerek bu faaliyetleri güvence altına almışlardır. Bunu tetikleyen en önemli etken ise ülkenin ekonomik açıdan gelişimi için iktisadi ve ticari faaliyetleri desteklemenin Selçuklu Sultanları tarafından öneminin biliniyor olmasıdır.

Ticaret yollarını kullananlar için çoğu zaman bir günlük mesafede (ortalama kırk kilometre ara ile) inşa edilen kervansaraylar, ticaret kervanlarına barınma, sağlık hizmetleri, yeme içme, erzak temin etme, hayvanlar için de sağlık ve bakım hizmetleri veren merkezler olarak ticaret hayatının canlanmasına büyük katkılar sağlamış olan sosyal yapılardır.

Kervansaraylar, mimari açıdan ise ağırlıklı olarak taş ve pişmiş tuğla malzeme ile inşa edilmişlerdir. Portalin yer aldığı giriş cephesinde kesme taş veya mermer anıtsal bir taş işlemeciliğiyle kullanılmışken, diğer cephelerde ise yığma ve moloz taş kullanılmıştır. Kapalı bölümlerde aydınlık feneri kullanılmasına rağmen aydınlatma konusunda zayıf olan bu yapılarda, duvarlar aynı zamanda taşıyıcı olduğundan genellikle Mazgal pencere kullanılmış. Üst örtüleri ağırlıklı olarak tonozdur. Üst örtüyü taşıyan çok sayıda kolon ve sivri kemerler dikkat çekmektedir. Özellikle sultan hanlar anıtsal bir duruşa sahiptir. Birçok Portaldeki taş işçiliği ile eşsiz örnekler sunulmuştur.

Neresinden bakılırsa bakılsın Anadolu Selçuklu Kervansaraylarının mimarisi plastik açıdan oldukça estetik değerler taşımaktadır. Bu nedenle tarih boyunca Anadolu'yu ziyaret eden birçok ressamın resimlerine konu olmuştur. Aynı ruhla bu önemli mirasın resimlere konu edilmesi tercih edilmiştir. Resimlerde çoğu zaman soyutlamaya gidildiği halde renk ve biçim açısından mimarideki değerlere bağlı kalmaya ve tez bağlamından kopmamaya çalışılmıştır. Tüm kervansaraylar yerinde ziyaret edilemese de eskizler detaylı çekilmiş fotoğraflardan üretilmiş, zaman zaman bu önemli kültürel miras öğelerin harap halleri, yoğun bir üzüntü ve duygu fırtınasının yaşanmasına neden olmuştur. Araştırmacı bu durumu fırsata çevirip sezgi dünyasının yönlendirmesiyle yer yer soyut imgelere yönelmiştir. 80x120 cm ebadında çalışılan resimler, tezin sınırlılıklarına uygun olarak tasarlanmıştır.

Tezin içerisinde sunulan haritalardan da anlaşılacağı üzere Anadolu coğrafyasında çok sayıda kervansaray mevcuttur. Bu kervansarayların korunması, onarılarak işlev kazandırılması için bu tezin bir farkındalık oluşturacağı düşünülmektedir. Umut edilmektedir ki gelecek nesiller de onlarla tanışık olsunlar, köklerini hatırlasınlar ve mirasçısı oldukları muhteşem medeniyet ile bağlarını sürdürebilsinler.

KAYNAKÇA

- Akdağ, M., (1995), Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, C. 1, Cem Yayınları, İstanbul.
- Algan, N., (2008), "Anadolu Selçuklu Dönemi Mimari Taş Yüzey Süslemelerinin İncelenmesi ve Seramik Yorumları", (Sanatta Yeterlilik Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Anadolu'da Ticaret Yolları, <www.rasitgokhansucu.com/anadoluda-ticaret-yollari/> (22.03.2019).
- Aslanapa, O., (1963), Orta Çağda Türklerin İleri Bir Sosyal Yardım Müessesesi: Kervansaraylar, Türk Kültürü, C.1, Ankara.
- Aslanapa, O., (1978), Ribat, İslam Ansiklopedisi, C. 9, Ankara.
- Aslanapa, O., (1993), "Anadolu Selçukluları Mimari Sanatı", Başlangıçtan Bugüne Türk Sanatı, T. İş Bankası Yayınları, Ankara.
- Aytaç, İ., (2002), "Selçuklu Kervansarayları", Türkler, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Aytaç, İ., "Harput-Palu-Diyarbakır Güzergahındaki Kervansaraylar", Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi, 2006, Cilt 4, (3), ss.18-22.
- Batmaz, Ş., (1994), Türkiye Selçukluları'nda İktisadi Yapı (1155-1243), (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Kayseri (Türkiye).
- Bektaş, C., (1999), Selçuklu Kervansarayları Korunmaları, Kullanımları üzerine bir öneri, Yem Yayınları, İstanbul.
- Berkol, F., (1973), Türk Vakıf Kervansarayları ve Bugün Turizm Hizmetinde Kullanılmaları, Vakıflar Dergisi, C. 10, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Cezar, M., (1977), Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, (1. Baskı), T. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Çoker, A., (1989), Derimod Kültür Kültür Yayınları Sergi Katalogu, İstanbul.

- Denizli-Doğubayazıt Güzergâhı Anadolu Selçuklu Kervansarayları, <<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44413/selcuklu-kervansaraylari-denizli-dogubayazit-guzergahi.html>> (15.07.2019).
- Dünya Miras Listesi'nde Türkiye, <<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44395/dunya-miras-gecici-listesi.html>> (15.07.2019).
- Eshab-ı Kehf (Kahramanmaraş), <<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-137904/eshab-i-kehf-kahramanmaras-2015.html>> (15.07.2019).
- Hassan, Ü., (1995), Selçuklular ve Selçuklular Döneminde Anadolu, Türkiye Tarihi, C. 1, Cem Yayınları, İstanbul.
- İbn Bibi, (1996), El-Evami'rü'l-'Ala'iyye Fi'l-Umuri'l-'Ala'iyye, (trc.: Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Karamağaralı, H., (1970), Anadolu Selçuklu Kervansarayları, Önasya, Ankara.
- Karpuz, H., (1995), Anadolu Selçuklu Mimarisi, S. Ü. Kültür Yayınları, Konya.
- Kayaoğlu, İ., "Anadolu Selçukluları Devrinde Ticari Hayat", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1989, (24), ss. 359-373.
- Kuban, D., (2002), Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Mülayim, S., (1994), "Anadolu Selçuklu Sanatı", Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C. 1, Kombassan Yayınları, Konya.
- Ödekan, A., (1995), Mimarlık ve Sanat Tarihi, Türkiye Tarihi, C. 1, Cem Yayınları, İstanbul.
- Ögel, B., (1991), Türk Kültür Tarihine Giriş, C. 1, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Özcan, K., "Anadolu Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri -I- Pazar yada Panayır Yerleşmeleri", Sosyal Bilgiler Dergisi, 2006.
- Pakalın, M. Z., (1993), "Kervansaray", O.T.D.T Sözlüğü, C. 2, M.E.B. Yayınları, İstanbul.
- Polat, M. S., (1992), Anadolu Selçukluları'nda Ticari Hayat, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul (Türkiye).

- Sümer, F., (1985), Yabancı Pazarı (Selçuklular Devrinde Milletler Arası Bir Fuar), T. D. A. Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Şapolyo, E. B., (1967), Türk Kervansarayları, Önasya, S. 24.
- Şeker, M., (1991), İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri, D. İ. B. Yayınları, Ankara.
- Tabakoğlu, A., (1994), Türk İktisat Tarihi (Genişletilmiş 2. Baskı) Dergah Yayınları, İstanbul.
- Taştan, A., (2010), "Türkiye Selçukluları Zamanında Tokat ve Çevresindeki Kervansaraylar", (Yüksek Lisans Tezi), Gaziosman Paşa Üniversitesi, Tarih Ana Bilim Dalı, Tokat (Türkiye).
- Turan, O., "Selçuklu Kervansarayları", Belleten, Türk Tarih Kurumu, 10/1946, (39), ss. 474-496.
- Turan, O., (1971), Selçuklular ve İslamiyet, Turan Yayınları, İstanbul.
- Turan, O., (1996), Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, (5. Baskı), Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Uslu, H., (1985), Başlangıçtan Günümüze İslam Müesseseleri Tarihi, Gonca yayınları, İstanbul.
- Ünal, R. H., "Osmanlı Öncesi Devirden Yayınlanmamış Birkaç han Üzerine Bir İnceleme", Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, 1978, ss. 453-470.
- Yakar, M. ve Yılmaz, H. M., "Kültürel Miraslardan Tarihi Horozlu Han'ın Fotogrametrik Rölöve Çalışması Ve 3 Boyutlu Modellenmesi", Selçuk Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık fakültesi dergisi, 2008, (23), ss. 2.
- Yavuz, A. T., "Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Mekân İşlev İlişkisi İçinde Savunma ve Barınma", 9. Vakıf Haftası Dergisi, 1992, ss. 261-262.
- Yavuz, A. T., "Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları'nın Tipolojisi", 4. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, Konya, 1995, ss. 184.
- Yerli, M., "Malatya Yöresindeki Vakıf Eserlerinin Sanat Tarihindeki Yeri", Malatya Tarihi ve Arkeolojisi Sempozyum Bildirisi, Malatya, 2006.

Yiğit, H., (2002), “Sosyal Hizmetler Açısından Selçuklu Kervansarayları”, Türkler, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Resimlerin Kaynakçası

Resim 1.1: Ribat-ı Melik Kervansarayı <<https://okuryazarim.com/ribat-i-melik-kervansarayi/>> (17.07.2019).

Resim 1.2: Aksaray Sultanhanı <<https://www.kulturportali.gov.tr/portal/tarihintaniklarihanlar>> (16.07.2019).

Resim 1.3: Aksaray Sultanhanı <<https://www.dunyabulteni.net/dunyanin-bir-ucu/aksarayin-sultan-hani-h233-226.html>> (16.07.2019).

Resim 1.4: Kızılören Han <<https://www.kulturportali.gov.tr/portal/tarihintaniklarihanlar>> (16.07.2019).

Resim 1.5: Ribat-ı Şerif Kervansarayı <<https://www.sanatinyolculugu.com/ribat-i-serif-kervansarayi/>> 17.07.2019).

Resim 1.6: Ribat-ı Melik kervansarayı <<http://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/ribati-serif>> (17.07.2019).

Resim 1.7: Susuz Han <<https://www.kulturportali.gov.tr/portal/tarihintaniklarihanlar>> (19.07.2019).

Resim 1.8: Ribat-ı Anuşirvan <<https://www.cokbilgi.com/yazi/buyuk-selcuklularda-kervansaraylar/>> (15.07.2019).

Resim 1.9: Karatay Han <<https://www.kulturportali.gov.tr/portal/tarihintaniklarihanlar>> (15.07.2019).

Resim 2.1: Zazadin Hanı <<https://www.sanatinyolculugu.com/zazadin-hani-sadettin-hani/>> (16.07.2019).

Resim 2.2: Zazadin Hanı <<https://www.sanatinyolculugu.com/zazadin-hani-sadettin-hani/>> (16.07.2019).

Resim 2.3: Zazadin Hanı <<https://www.sanatinyolculugu.com/zazadin-hani-sadettin-hani/>> (18.07.2019).

- Resim 2.4: Zazadin Hanı <<https://www.sanatinyolculugu.com/zazadin-hani-sadettin-hani/>> (22.07.2019).
- Resim 2.5: Karatay Han <<http://www.kayseriden.biz/icerik.asp?ICID=217>> (22.07.2019).
- Resim 2.6: Karatay Han <<http://www.kayseriden.biz/icerik.asp?ICID=217>> (22.07.2019).
- Resim 2.7: Ejder Kervansarayı <www.arkeolojikhaber.com/haber-ipekyoluda-bir-selcuklu-mirasi-ejder-kervansarayi-3856/> (22.07.2019).
- Resim 2.8: Ejder Kervansarayı <<http://www.igdir.bel.tr/page.php?kat=110&altkat=109&konumid=2>> (22.07.2019).
- Resim 2.9: Ağzıkara Han <<https://www.semerkanddanbosnaya.com/portfolio/agzikarahan-2/>> (23.07.2019).
- Resim 2.10: Evdir Han <<http://www.dosemealti.bel.tr/tr/m/planlanan-projeler/evdirhan-kervansarayi-restorasyon-projesi1.html>> (23.07.2019).
- Resim 2.11: Evdir Han <<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/antalya/gezilecek yer/evdirhan>> (23.07.2019).
- Resim 2.12: Ashab-ı Kehf Hanı <<http://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/eshab-i-kehf-hani>> (26.07.2019).
- Resim 2.13: Ashab-ı Kehf Hanı <<https://www.skylife.com/tr/2014-07/kahramanmaras-afsin-eshab-i-kehf-kulliyesi>> (26.07.2019).
- Resim 2.14: Kayseri Sultan Hanı <<https://www.tarihlisanat.com/anadolu-selcuklu-tac-kapilar/>> (17.07.2019).
- Resim 2.15: Aksaray Sultanhanı <https://www.tripadvisor.com.tr/LocationPhotoDirectLink-g8022292-d2511741-i175206461-Sultanhani_Kervansarayi-Sultanhani_Aksaray_Province.html> (17.07.2019).
- Resim 3.1: Adnan Çoker, Yapısal Ritm VIII <<http://www.beyazart.com/sanatci/Adnan-%C3%87oker>> (21.07.2019).
- Resim 3.2: Adnan Çoker, Derleme I <<http://www.beyazart.com/sanatci/Adnan-%C3%87oker>> (21.07.2019).

Resim 3.3: Adnan Çoker, Mor Dörtgen II <<http://www.beyazart.com/sanatci/Adnan-%C3%87oker>> (21.07.2019).

Şekillerin Kaynakçası

Şekil 1.1: Aslanapa, O., (2003), Türk Sanatı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Şekil 2.1: Acun, H., (2007), Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

Şekil 2.2: Acun, H., (2007), Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

Şekil 2.3: Yavuz, A. T., “Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Mekân İşlev İlişkisi İçinde Savunma ve Barınma”, IX. Vakıf Haftası Dergisi, 1992, ss. 282.

Şekil 2.4: Acun, H., (2007), Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

Şekil 2.5: Erdmann, K., (1961), Das Anatolische Karavansaray Des XIII Jahrhunderts, Erster Teil, Katalog, Text, Verlag Gebr. Mann, Berlin.

Haritaların Kaynakçası

Harita 1.1: Bektaş, C., (1999), Selçuklu Kervansarayları Korunmaları, Kullanımları üzerine bir öneri, Yem Yayınları, İstanbul.

Harita 1.2: Koşay, H. Z., (1974), Tarihi Yollar ve Halk Bilgisi, (Derlenmiş) Makaleler ve İncelemeler, Ankara.

Harita 1.3: Koşay, H. Z., (1974), Tarihi Yollar ve Halk Bilgisi, (Derlenmiş) Makaleler ve İncelemeler, Ankara.

Harita 1.4: Koşay, H. Z., (1974), Tarihi Yollar ve Halk Bilgisi, (Derlenmiş) Makaleler ve İncelemeler, Ankara.

Harita 1.5: Kuban, D., (2002), Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.